

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ІМЕНІ В. СТЕФАНИКА
КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

БЛІХАРСЬКИЙ РОМАН ІГОРОВИЧ

УДК 070:2](477.83/.86 "1853/1939"(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**УКРАЇНСЬКА РЕЛІГІЙНА ПРЕСА ГАЛИЧНИНИ (1853–1939 рр.):
СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ
ТА ТЕМАТИКО-ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ**

Спеціальність 27.00.04 – теорія та історія журналістики

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Р. І. Бліхарський

Науковий керівник – Сніцарчук Лідія Віталіївна, доктор наук із соціальних комунікацій, професор

Запоріжжя – 2021

АНОТАЦІЯ

Бліхарський Р. І. Українська релігійна преса Галичини (1853–1939 рр.): структурно-функціональний та тематико-типологічний аспекти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.04 – теорія та історія журналістики. – Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, Львів; Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2021.

Робота містить дослідження особливостей становлення комплексу української релігійної преси Галичини другої половини XIX – першої третини XX ст. Проаналізовано структурно-функціональну та тематико-типологічну атрибутику системи галицької релігійної періодики. Релігійна преса Галичини – це невід’ємна складова української журналістики, яка є документальним свідченням причетності нації до багатовікової традиції прояву релігійності людської спільноти, де ми також віднаходимо прояви національного колориту у способі сприйняття та інтерпретації принципів і догматів віросповідань.

Релігійні часописи галицьких українців періоду Австро-Угорської імперії та Польської Республіки досі не були об’єктом окремого комплексного дослідження. Наукова новизна роботи полягає у тому, що у ній вперше вдосконалено теоретичний та методологічний підходи до вивчення історії виникнення та функціонування української преси загалом та корпусу релігійної періодики в Галичині зокрема; розроблено типологічну схему масиву релігійної преси, яка функціонувала в історичні періоди Австро-Угорської імперії та Республіки Польща. Обґрунтовано доцільність використання термінів «релігійна преса», «преса для мирян», «преса для служителів церкви», «преса для богословів» для визначення типологічних особливостей української релігійної преси в Галичині другої половини XIX – першої третини XX століття. На основі цих трьох груп релігійних часописів, визначених відповідно до їхньої читацької аудиторії, окреслено ідейно-тематичні домінанти кожного з них. Зокрема

встановлено, що у період Австро-Угорської імперії домінантами релігійної преси призначеної для вірян були: інтеграція та протекція християнських цінностей як основи об'єднання віруючих галичан-українців, для духовенства – теми пошуку та визначення їх культурного, етноконфесійного та національного позиціонування, проблематика пошуку та реалізації актуальної моделі пастирського служіння у тогочасних суспільно-політичних реаліях, богословської – засаднича проблематика становлення української теологічної школи.

З'ясовано, що за часів Польської Республіки галицька релігійна преса для вірян поповнилася протестантськими виданнями генеральною ідеєю яких – сприяння реалізації форми християнської духовності, згідно якої віруюча людина здатна реалізувати свою місію в житті без посередництва інституту духовенства, опираючись при цьому лише на етику, дисципліну та сумлінну повсякденну працю у духовній та світській сферах; тематичний діапазон публікацій преси для духовенства охоплював актуальну на той час проблематику душпастирської та освітньої праці священників; домінантами богословська періодика – сприяння становлення автентичної української теологічної науки співзвучною із вселенською науковою богословською традицією.

Виявлено видавничі проекти галицької релігійної періодики, призначеної для вірян, в яких у період Австро-Угорської імперії та Польської Республіки успішно реалізовувались пресовидавничі стратегії віднаходження ресурсів для налагодження та забезпечення тривалого функціонування цих часописів. Здійснено аналіз програмних засад, простежено особливості змістового наповнення релігійних часописів, призначених для широкого кола читачів, фахових пресових видань для служителів Церкви, пресодруків богословського спрямування, що функціонували упродовж 1853–1918 рр. Окреслено функції релігійної преси, що видавалась у період міжвоєн'я, проаналізовано проблемно-тематичні домінанти часописів для мирян, служителів Церкви та богословів, визначено роль цього типу преси в адаптуванні модерних сцієнтичних віянь до духовної моделі світобачення галицького українства.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що репрезентовані у дослідженні теоретичні положення, методологічний інструментарій та фактологічна база можуть стати основою та зразком для подальшого вивчення світоглядних періодичних видань минулого та сучасності.

Матеріали дисертаційного дослідження можуть стати методичною основою для реалізації нових вітчизняних видавничих релігійних проєктів та джерелом інформації для пасторської роботи сучасних служителів Церкви. Теоретична та практична складова одержаних результатів дослідження потенційно можуть бути застосовані при формуванні освітніх програм вищих навчальних закладів, зокрема при розробці лекційних курсів з історії журналістики, теорії та історії релігійної журналістики, теорії та історії соціальних комунікацій та спеціалізованого курсу «Українська релігійна преса Галичини XIX–XX ст.».

Методологічною базою дисертації обрано макрорівневий підхід структурного функціоналізму, в основі якого є вивчення соціуму як цілісної структурованої сутності та з допомогою якого визначено основну функцію релігійної преси Галичини, розкрито суть цього феномену. Для систематизації та розрізнення масиву релігійної періодики Галичини застосовано поєднання таких наукових методів, як системно-хронікальний, історико-описовий, проблемно-тематичний, системний, порівняльний та біографічний.

Актуальний стан історіографії української релігійної преси Галичини 1853–1939 рр. засвідчує необхідність розроблення єдиного підходу до вивчення релігійної періодики як цільного феномену. Визначено концептуальні засади, характер змістового наповнення українських релігійних пресодруків Галичини у період Австро-Угорщини та Польської Республіки, обставин їх започаткування та причин закриття. Визначено імена фундаторів видавничих проєктів релігійних часописів, встановлено інформацію щодо базового кола видавців, редакторів та авторів. З'ясовано роль, яку виконувала українська релігійна преса у процесі становлення українського суспільства в Галичині

впродовж окресленого історичного періоду, встановлено відомості про редакторів, видавців.

Поява української релігійної періодики була зумовлена суспільно-політичною ситуацією, в якій перебувала Галичина періоду Австро-Угорської імперії. Ініціатором першої спроби створити релігійно-церковний часопис у 1843 р. під назвою «Бібліотека Бесід Духовних» був о. Й. Левицький, який мав на меті вміщувати тексти проповідей зрозумілою для читачів мовою. Однак цей пресовий проєкт зреалізувати не вдалося. Першим релігійним часописом у Галичині стали «Поученія Церковныя», що у 1853–1854 рр. виходили як додаток до суспільно-політичної газети «Зоря Галицка». У ньому реалізувалась ідея о. Й. Левицького надавати читачам-мирянам необхідну інформацію для розбудови повсякденного життя згідно з християнським віровченням. Загалом упродовж 1853–1918 рр. у Галичині було засновано та функціонувало 30 газет і журналів релігійного спрямування. Серед цієї сукупності пресодруків: 14 – для вірян, 12 – для служителів Церкви, 4 – для богословів.

Часописи для мирян мали на меті подавати картину тогочасного релігійного життя, сприяти формуванню у читачів гармонійних духовних цінностей відповідно до засад віруючої людини. Часописи для служителів Церкви, які виходили під егідою Греко-католицької церкви, умовно класифіковано у дві групи: дієцезіальні, єпархіальні офіціози та видання, які вміщували необхідні для служіння матеріали з питань богослов'я, апологетики, катехитики. Видання для богословів були інтелектуальною складовою українського релігійного руху на межі XIX–XX ст. і своїм завданням вбачали поширення теологічних та дотичних до теїстичної релігійної системи знань.

У період Польської Республіки відбулися докорінні зміни у сфері розвитку та функціонування української релігійної преси в Галичині. Упродовж міжвоєнної функціонувало 50 релігійних часописів, зокрема 36 – для мирян, 11 – для служителів Церкви, 3 – для богословів. Серед часописів для мирян – 23 греко-католицькі видання, 12 – протестантських, 1 – православне.

У міжвоєнний період українська греко-католицька Церква засобом преси підтримувала постійний зв'язок із парафіянами, а також не допускала поширення деструктивних для релігії та самої Церкви новочасних настроїв. Новим феноменом у галицькому медіапросторі стала українська релігійна протестантська періодика, яка теж адресувалася мирянам і вміщувала важливу інформацію для розбудови життя спільноти та особисто кожного її учасника згідно з ідеалами реформованого християнства та протестантизму. Єдиний православний часопис цього періоду також адресований мирянам, видавався під егідою Львівської ставропігії. Завдяки часописам, призначеним для служителів Церкви, духовенство намагалося виформувати власну національну та культурну ідентичність, яка б гармонізувалася із християнським віровченням. Саме у період Польської Республіки остаточно диференціювалися та повнокровно сформувалися богословські видання.

Ключові слова: національна журналістика, релігійна періодика, релігійна комунікація, Галичина, цільове призначення, публікація, католицька преса, православні часописи, протестантські пресодруки, релігія, християнство, секуляризація.

SUMMARY

Blikharskyi R. I. Ukrainian religious press of Galicia in 1853–1939: structural-functional and thematic-typological aspects. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Social Communications by Specialty 27.00.04 – Theory and History of Journalism. – Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, Lviv; Classic Private University, Zaporizhzhia, 2021.

This thesis is specifically concerned with the peculiarities of the formation and functioning of Ukrainian religious press in Galicia in the period of 1853-1939. The structural-functional, thematic, and typological attributes of the system of Galician religious periodicals have been analyzed. As an integral part of Ukrainian journalism,

the religious press of Galicia is also a documentary evidence of the nation's engagement in the centuries-old tradition of the people's community religiosity, where we also find manifestations of national specificity in perceiving and interpreting of religious principles and dogmas.

Religious periodicals of Galician Ukrainians of the Austro-Hungarian Empire and Polish Republic have not yet been the object of a separate comprehensive study. The scientific novelty of the work is in the following: theoretical and methodological approaches to the study of the history of the origin and functioning of the Ukrainian press in general and a corpus of religious periodicals in Galicia in particular have been improved; a typological scheme of religious press that functioned during the historical periods of the Austro-Hungarian Empire and Polish Republic have been developed. Relevance of using the terms «religious press», «press for the laity», «press for church ministers», «press for theologians» to define the typological features of the Ukrainian religious press in Galicia in the second half of XIX – 1939 has been underpinned. On the basis of three groups of religious periodicals, determined according to their readership, the ideological and thematic dominant of each of them have been outlined. In particular, have been elucidated, that during the Austro-Hungarian Empire (1853–1918) the dominant of the press for the laity were: integration and protection of Christian values as the basis for uniting Ukrainian believers of Galicia; of the press for church ministers – ethno-confessional and national positioning, issues of search and implementation of the current model of pastoral ministry in sociopolitical realities of that time; the dominant of the press for theologians – the main issues of further shaping of the Ukrainian Galician theological school.

It has been determined that during the time of the Polish Republic (1919–1939) the Galician religious press for the laity was replenished with Protestant publications whose general idea was to promote a form of Christian spirituality in which a believer could fulfill his mission in life without the clergy intercession, relying only on ethics, discipline and conscientious daily work in the spiritual and secular spheres; the thematic range of publications of the press for church ministers covered the

current issues of pastoral and educational work of priests; dominant of the press for theologians – promoting the shaping of authentic Ukrainian theological science in tune with the universal scientific theological tradition.

Publishing projects of Galician religious press for the laity have been identified, in which during the Austro-Hungarian Empire and Polish Republic the press publishing strategies of fund-raising to establish and ensure the long-term functioning of magazines were successfully implemented. Analysis of their editorial policies is accomplished, peculiarity of the content of religious periodicals intended for a wide range of readers, professional press publications for church ministers, theological journals, functioning during 1853–1918 have been elucidated. The functions of the religious press published during the interwar period are outlined, the problem-thematic determinants of periodicals for laypeople, for church ministers, and theologians have been analyzed. The role of this type of press in adjusting modern scientific trends of that period to the spiritual model of the Galician Ukrainian worldview has been determined. The applied effect of the obtained findings that the theoretical positions, methodological tools, and empirical bases represented in the research can become a model for further study of worldview periodicals of the past and present.

The materials of the dissertation research can become a guidelines for implementation of new domestic publishing religious projects and a source of information for the pastoral work of the church ministers today. Theoretical and practical components of the research results can potentially be used in the molding of educational programs the universities, specifically in development of lecture courses on history of journalism, theory and history of religious journalism, theory and history of social communications, for example, a specialized course «Ukrainian Religious Press XIX–XX centuries».

The methodological basis of the study is the macro-level approach of structural functionalism, which is based on the study of society as a holistic structured substance. By mean of this approach we defined the main function of religious press of Galicia and revealed the quintessence of this phenomenon. In order to unify,

systematize and distinguish the religious periodicals of Galicia, we used a combination of the following scientific methods: historical, diachronic, problem-thematic, systematic, comparative, and biographical.

The current state of historiography of the Ukrainian religious press in Galicia in 1853-1939 shows the need to develop a unified approach to the study of religious periodicals as a holistic phenomenon. The conceptual principles, the features of the content of Ukrainian religious periodicals in Galicia in the period of Austria-Hungary and Polish Republic, the circumstances of their founding and the reasons for their shut down have been elucidated. The names of the founders of religious periodicals have been determined, information about publishers, editors and authors has been revealed. The role played by the Ukrainian religious press in the process of shaping Ukrainian society in Galicia during the outlined historical period has been clarified.

The emergence of Ukrainian religious periodicals was due to socio-political situation in Galicia during the Austro-Hungarian Empire. Fr. Y. Levytskyi was an initiator of the first attempt in 1843 to create a religious and church periodical «*Biblioteka Besid Dukhovnykh*» which aimed to feature texts of sermons in a popular language. The first religious periodical in Galicia was «*Poucheniia Tserkovnyia*», which in 1853–1854 was published as a supplement to the socio-political newspaper «*Zoria Halytska*». It realized the idea of Fr. Y. Levitsky to provide lay readers with necessary information to build daily life in accordance with Christian doctrine. A total of 30 religious newspapers and journals were founded and published in Galicia during 1853–1918. Among them 14 were for the laity, 12 – for the ministers of the church, 4 – for theologians.

Periodicals for the laity aimed to provide a picture of the religious life of that time, to promote the shaping spiritual values in accordance with the Christian doctrine. Press for church ministers, published under the auspices of the Greek Catholic Church, were conditionally classified into two groups. The first group consisted of diocesan, and eparchial periodicals, the second one – of those containing the necessary materials for the priests on the homiletics of theology, apologetics, catechism. Publications for theologians were an intellectual component of the Ukrainian religious movement at the turn of the XIX–XX centuries. They focused on the educated readership and saw their

task as the spread of theological relevant religious knowledge. During the period of Polish Republic, radical changes took place in the sphere of development and functioning of the Ukrainian religious press in Galicia. During the interwar period, there were 50 religious periodicals, including 36 for the laity, 11 for the ministers of the church, and 3 for theologians. Among periodicals for laity, 23 were Greek Catholic publications, 12 Protestant, and 1 Orthodox.

During the interwar period, the Ukrainian Greek Catholic Church maintained contact with parishioners by means of the press, as well as prevented the spread of ideas destructive to religion and the Church itself. A new phenomenon in the Galician press was the Ukrainian religious Protestant periodicals. It also addressed laity and contained important information for building the life of the community and personally each of its members in accordance with the ideals of Reformed Christianity and Protestantism. The only Orthodox periodical of this period published by Lviv Stauropegia also addressed laity. By means of periodicals intended for the ministers of the church, the clergy tried to shape their own national and cultural identity which would harmonize with their versions of Christian faith. It was during the period of Polish Republic that theological publications were finally molded.

Keywords: national journalism, religious periodicals, religious communication, Galicia, purpose, publication, Catholic press, Orthodox magazines, Protestant press, religion, Christianity, secularization.

СПИСОК ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА

Публікації, що висвітлюють основні наукові результати дисертації

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Бліхарський Р. Медіастратегії католицької преси: завдання та виклики. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів : ЛННБ ім. В. Стефаника, 2014. Вип. 4 (22). С. 51–61.
2. Бліхарський Р. Українська преса для служителів Церкви в Галичині 1920–1930 рр. *Образ*. 2015. Вип. 4 (18). С. 29–36.
3. Бліхарський Р. Українська релігійно-церковна преса в Галичині періоду Австрійської імперії (1804–1867 рр.): зародження та ідейно-тематичні домінанти. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів : ЛННБ ім. В. Стефаника, 2015. Вип. 5 (23). С. 62–75.

4. Бліхарський Р. Дилема зіткнень та шляхи єднання: антагонізм науки і релігії на сторінках часопису «Богословія» (Львів, 1923–1939 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів : ЛННБ ім. В. Стефаника, 2016. Вип. 6 (24). С. 287–297.

5. Бліхарський Р. Критерії християнської соціології (за матеріалами журналу «Вестник русского христианского движения» та газети «Нова Зоря»). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів : ЛННБ ім. В. Стефаника, 2017. Вип. 7 (25). С. 161–173.

6. Бліхарський Р. «Вдивляючись у океан»: концептуальні засади праці «Нарис історії старинної філософії» о. Миколи Конрада. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів : ЛННБ ім. В. Стефаника, 2018. Вип. 8 (26). С. 150–162.

7. Бліхарський Р. Генеза та ознаки християнського світогляду (за матеріалами часопису «Нива» та у працях теологів кінця XIX ст. – початку XX ст.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів : ЛННБ ім. В. Стефаника, 2019. Вип. 9 (27). С. 113–145.

8. Бліхарський Р. «Правда та її тінь»: антимодерністська риторика на сторінках галицьких релігійних часописів другої половини XIX – початку XX ст. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів : ЛННБ ім. В. Стефаника, 2020. Вип. 10 (28). С. 63–86.

Стаття в зарубіжному науковому виданні

9. Бліхарський Р. Релігійна преса в Галиції періода Австрійської імперії – інтелектуальна опора і імпульс політичного пробудження українців. *Австрійський журнал гуманітарних і суспільних наук*. Вена, 2015. № 9/10. С. 12–14.

Публікації, що додатково відображають наукові результати дисертації та засвідчують обов'язкову апробацію матеріалів дисертації

Матеріали конференцій

10. Бліхарський Р. «Слово велике й святе»: про генезу та суть релігії на сторінках журналу «Добрий Пастир». *Українська періодика: історія і сучасність* : доп. та повідомл. дванадцятої Всеукр. наук.-теорет. конф. (м. Львів, 30 листоп. – 1 груд. 2018 р.). Львів, 2018. С. 232–240.

11. Бліхарський Р. Змалювання концепції християнської соціології на сторінках журналу «Вестник русского христианского движения» та газети «Нова Зоря». *Dynamics of the development of world science : Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference (Vancouver, Canada 19–21 February 2020)*. Vancouver, Canada, 2020. Р. 410–415.

12. Бліхарський Р. Роль журналу «Богословія» у становленні історії філософії як наукової дисципліни в Україні. *Соціальні комунікації: інструменти, технологія і практика* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 21–22 лютого 2020 р.). Запоріжжя, 2020. С. 16–20.

ЗМІСТ

ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. РЕЛІГІЙНА ПРЕСА ЯК ОБ’ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ	21
1.1 Історіографія проблеми	21
1.2. Наукові принципи та методи дослідження.....	38
Висновки до розділу 1.....	61
РОЗДІЛ 2. РЕЛІГІЙНА ПРЕСА ПЕРІОДУ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: ЗАЧИН, ЕТОС ТА ФОРМАЦІЯ.....	64
2.1. Особливості започаткування.....	64
2.2 Преса для мирян: інформаційна платформа парафіяльно-громадської диференціації.....	72
2.3. Часописи для духовенства: амвон на шпальтах та путівник пастора.....	92
2.4. Богословська періодика: концепт і практика	111
Висновки до розділу 2	118
РОЗДІЛ 3. РЕЛІГІЙНА ПРЕСА ПЕРІОДУ ПОЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ: АНТЕЗИС ФУНКЦІОНУВАННЯ НА ЗЛАМІ ЧАСУ	121
3.1. Преса для мирян: агент сакрального в проєкті соціобуття.....	121
3.2. Часописи для служителів Церкви: реактор приватної думки та осередок ідейно-світоглядної артикуляції галицького духівника.....	145
3.3. Богословська періодика: інструмент інтеграції наукових теологічних студій у модерну добу.....	157
Висновки до розділу 3	181
ВИСНОВКИ	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	193
ДОДАТКИ	220

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сьогодні, у супереч динамічним процесам, що розвиваються в межах цивілізації, зокрема в її суспільній, політичній, економічній сферах, релігія не є витісненою на периферію інтелектуального та громадсько-політичного простору. Так і в Україні, попри низку деструктивних соціальних проєктів і експериментів, які здійснювались на різних етапах її історії та історії її державності, релігія й надалі є вагомим чинником консолідації суспільства, підґрунтям для його існування, тому й надалі будуть значущі для аудиторії засоби масової комунікації, зокрема преса.

Труднощі у вивченні феномену національної релігійної преси створюють низку епістемологічних пасток, до яких потрапляють науковці, коли намагаються детально розглянути об'єкт дослідження. Проблемним є саме поняття «українська релігійна преса», специфіка якого вимагає формувати між його компонентами ієрархію сенсів, а також позбавляє дослідників унітарності підходу у справі його вивчення. Оскільки релігія виходить за межі досвідного пізнання і їй притаманна власна концепція часу та історії, а релігійні системи, що характеризуються як світові, мають ще й тенденцію до універсалізму, то надмірна увага до контексту як історичного тла, на якому відбувалося становлення об'єкта цього дослідження, створює ризик побудови хибних закономірностей, заснованих на односторонніх причинно-наслідкових зв'язках.

Пошуками співвідношень між складними й багатогранними категоріями релігії та політики, які знаходять своє вираження в предметі дослідження, вивченням законів їхньої непростой взаємодії, дилемі примату духовної влади над світською чи навпаки займається не одне покоління мислителів та дослідників від античності до сьогодення. ХІХ ст. – перша третина ХХ ст. – період на зламі епох, коли світоглядні позиції, сформовані в період Нового часу, остаточно знаходили своє вкорінення в більшості сфер життя цивілізації. У політичному та культурно-історичному сенсі це означало утвердження цінностей Західної цивілізації.

Релігійна картина світу активно витіснялась науковою, а модель соціуму, притаманна періоду Високого Середньовіччя, поступилася постулатам побудови громадянського суспільства, згідно з якими носій політичного – це декларований громадянин, а не представник дворянства чи духівництва.

Щодо Галичини на межі XIX і XX ст. варто зазначити, що роль, яку відіграло духівництво під час консолідації українського соціуму навколо національних ідеалів, була вирішальною, оскільки завдяки активності інтелектуальної еліти, яка тоді значною мірою складалась із представників духовних санів, імпульс політичного пробудження українців набув певного оформленого вигляду.

Представники духівництва, які організовували та видавали релігійні часописи, завжди були впливовим елементом еліти українського суспільства. Вони не тільки творили в царині теології, а й виявляли себе в галузі гуманітарних, природничих наук, мистецтві, брали активну участь у низці ключових суспільних і політичних ініціатив. Вивчення їхнього досвіду у справі видавництва релігійної періодики та журналістики дає змогу розкрити нові грані розуміння явищ епохи, в якій вони творили.

Релігійна преса Галичини – це невід’ємна складова української журналістики, яка водночас є документальним свідченням причетності нації до багатовікової традиції прояву релігійності людської спільноти, де мають місце прояви національного колориту в способі сприйняття та інтерпретації принципів і догматів віросповідань.

Релігійні часописи галицьких українців періоду Австро-Угорської імперії та Польської Республіки досі не були об’єктом окремого комплексного дослідження. Стан розробленості проблематики, пов’язаної з вивченням цих періодичних видань, дає змогу зробити висновок, що ця тема розкрита фрагментарно. Разом із проблемою написання достеменної та цільної історії української журналістики важливим також є ґрунтовне вивчення різних етапів її розвитку й культурно-територіальної гетерогенності та, зокрема, дослідження структури, типології й особливостей функціонування комплексу видань

релігійного спрямування, які виходили на теренах Галичини впродовж другої половини XIX ст. – першої третини XX ст., що є невід’ємним компонентом поліаспектної палітри надбань українського пресовидання.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертації пов’язана з науковими темами Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника: «Періодика другої половини XIX – першої третини XX ст. на українських землях: бібліографічні, функціонально-типологічні, біографічні компоненти» (державний реєстраційний номер 0113U006489), «Українська преса першої чверті XX ст.: репертуар, бібліографічні виміри, комунікаційне середовище» (державний реєстраційний номер 0116U008302), «Українська преса 1920–1930-х рр.: типологічні моделі, інформаційні можливості, журналістські спільноти» (державний реєстраційний номер 0120U101191), одним із виконавців яких є здобувач.

Мета і завдання дослідження. *Мета дослідження* – визначити й схарактеризувати структурно-функціональні та тематико-типологічні аспекти української релігійної преси Галичини 1853–1939 рр.

Для досягнення цієї мети поставлено такі *завдання*:

- з’ясувати стан розкриття проблеми в українській історіографії, узагальнивши досвід наукового вивчення становлення й розвитку української релігійної преси в Галичині;

- розкрити теоретичні засади дослідження історії релігійної преси другої половини XIX ст. – першої третини XX ст. та визначити підходи до її типологізації;

- виявити передумови започаткування, функціонування та розвитку української релігійної преси в Галичині в умовах Австро-Угорської імперії, виділивши її типологічні ознаки;

- визначити й схарактеризувати функції та змістове наповнення релігійних часописів для широкого кола читачів, спеціалізованих пресових видань для служителів Церкви, теологічних пресодруків, що розвивалися

впродовж 1853–1918 рр., визначити базове коло їх редакторів та видавців;

– розкрити специфіку заснування, розвитку й функціонування пресодруків для аудиторії різних конфесій (греко-католики, протестанти, православні) в умовах Польської Республіки, виявити типологічні особливості формування релігійної преси в цей історичний період;

– визначити й схарактеризувати функції релігійної преси в міжвоєнні роки, виявити й окреслити проблемно-тематичні домінанти часописів для мирян, для служителів Церкви, для богословів, з’ясувати роль цього типу преси в адаптуванні модерних сцієнтичних віянь до духовної моделі світобачення галицького українства.

Об’єкт дослідження – українська релігійна преса Галичини другої половини ХІХ ст. – першої третини ХХ ст.

Предмет дослідження – структурно-функціональні та тематико-типологічні аспекти української релігійної преси Галичини 1853–1939 рр.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 1853 р. (час заснування першого релігійного часопису на теренах Галичини «Поученія Церковныя») до 1939 р., коли внаслідок радянської анексії західноукраїнських земель на території Галичини припинено вихід усіх пресодруків, зокрема й релігійних.

Територіальні межі дослідження охоплюють історичний регіон Західної України – Галичину (сучасні Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська області України та м. Перемишль (тепер – Республіка Польща)), яка в окреслений період із певними територіальними змінами входила до складу різних державних утворень, а саме: Австрійської імперії (1804–1867 рр.), Австро-Угорської імперії (1867–1918 рр.), Польської Республіки (1919–1939 рр.).

Емпіричну базу дослідження становлять річники часописів релігійного спрямування: «Богословія» (1923–1939, 1943), «Вістникъ Перемыской Епархіи» (1889–1918), «Добрий Пастир» (1931–1939), «Дяківські Відомости» (1925–1933), «Записки Чина св. Василя Великого» (1924–1935), «Книжочка

Миссійна» (1890–1911), «Мета» (1931–1939), «Місіонар» (1897–1918, 1920–1944), «Нива» (1904–1914, 1916–1918, 1920–1939), «Нова Зоря» (1926–1939), «Поученія Церковныя» (1853–1854), «Рускій Сіонъ» (1871–1880, 1883–1885), а також іще 63 пресодруки окресленої тематики.

Методи дослідження. Методологічною базою дисертації обрано макрорівневий підхід структурного функціоналізму, в основу якого покладено вивчення соціуму як цілісної структурованої сутності та з допомогою якого визначено основну функцію релігійної преси Галичини й розкрито суть цього феномену. Для уніфікації, систематизації та розрізнення масиву релігійної періодики Галичини (враховуючи типологічні особливості, а також регіональні, темпоральні обставини, в яких зароджувалася та функціонувала галицька релігійна преса) застосовано поєднання таких видів аналізу, як: *системно-хронікальний* (для побудови лінійної схеми тяглості періодичних видань); *історико-описовий* (для з'ясування та моделювання визначальних факторів, що зумовлювали виникнення й функціонування часописів); *проблемно-тематичний, системний та порівняльний* (для класифікації масиву видань відповідно до їхнього цільового призначення та читацької адреси, локалізації їх місцезнаходження в системі релігійної преси Галичини протягом визначеного періоду часу, відображення специфічних відмінних рис їхнього функціонування); *біографічний* (для вивчення важливих для дослідження життєписних фактів щодо ключових фігур в історії релігійної преси Галичини).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше:

– розроблено типологічну схему релігійних часописів у межах двох історичних періодів (Австро-Угорської імперії та Польської Республіки), виділено три основні групи видань за читацьким призначенням (преса для мирян, для духовенства та богословська періодика);

– з'ясовано, що за часів Австро-Угорської імперії (1853–1918 рр.) домінантами *преси для вірян* були інтеграція та протекція християнських цінностей як чинників солідаризації спільноти віруючих українців-галичан,

плекання світогляду віруючої людини; *для духовенства* – визначення його національного й культурного позиціонування, формування та реалізація актуальної моделі пастирського служіння в культурних і суспільно-політичних реаліях того часу; *богословської* – закладання підвалин подальшого становлення богословської науки, вільної від політичних, економічних та гостросоціальних тем;

– встановлено, що за часів Польської Республіки (1919–1939 рр.) преса *для вірян* поповнилася протестантськими виданнями з провідною ідеєю сприяння реалізації віруючою людиною свого покликання в житті без посередництва духовенства (лише на основі етики та повсякденної праці); пресі *для духовенства* було властиве постійне коригування проблемно-тематичних напрямів публікацій як джерела для проповідницької, катехитичної й освітньої праці священників; *богословська* періодика, домінантами якої були фундування автентичної теологічної наукової школи в єдиному руслі загальнохристиянської наукової богословської традиції, вирізнялася розробкою власних методів пізнання (феноменологічного, історичного, психологічного, раціоналістично-критичного), а також теїстично-спекулятивним підходом, представники якого обстоювали об'єктивність релігії;

– виявлено видавничі проєкти галицької релігійної періодики, призначеної для вірян, в яких у період Австро-Угорської імперії та Польської Республіки успішно реалізовувались пресовидавничі стратегії віднаходження ресурсів для налагодження й забезпечення тривалого функціонування часописів;

удосконалено:

– теоретико-методологічні підходи до вивчення історії виникнення та функціонування української преси загалом і комплексу видань релігійного спрямування, що виходили на теренах Галичини, зокрема, шляхом виявлення призначення, аналізу функції, моделювання системи статичних і динамічних взаємозалежностей компонентів історичних пресовидавничих проєктів релігійного спрямування;

– комплексний підхід до вивчення релігійної преси Галичини як цілісного феномену українського журналістського процесу ХХ ст., що полягає в реєстрації та поетапній аналітиці основних і супутніх типоформувальних ознак часописів у поєднанні з перманентною контекстуалізацією отриманих даних;

набуло подальшого розвитку:

– застосування міждисциплінарних підходів у дослідженні соціокомунікаційних феноменів та історії пресової журналістики, як-от: поєднання теоретико-журналістського, історичного й соціологічного тематико-сміслових блоків для повноти моделювання та розкриття сутності розглядуваного медійного явища;

– дослідження процесів становлення та функціонування релігійної преси в полікомпонентній структурі соціуму, що полягає в автентифікації цільового призначення періодичних видань, трактованих як інструмент ретрансляції системи цінностей суспільного організму.

Практичне значення одержаних результатів полягає в такому:

– у науково-практичній площині – репрезентовані в роботі теоретичні положення, методологічний інструментарій та фактологічна база можуть стати основою й зразком для подальших ґрунтовних досліджень світоглядної журналістики минулого та сьогодення;

– у практичній діяльності – результати дослідження можуть стати методичним матеріалом для реалізації нових і провадження чинних журналістських релігійних проєктів в Україні, а також джерелом інформації для сучасних служителів Церкви;

– у навчальному процесі – отримані теоретичні й практичні результати дослідження можна використати при укладанні освітніх програм для закладів вищої освіти, розробці лекційних занять з історії журналістики, теорії та історії релігійної журналістики, теорії та історії соціальних комунікацій і, наприклад, спеціалізованого курсу «Українська релігійна преса Галичини ХІХ–ХХ ст.». Результати дослідження використано як матеріали до низки навчальних курсів для підготовки фахівців за спеціальністю 061 «Журналістика» у Львівському

національному університеті імені Івана Франка (довідка про впровадження № 123/ж від 25.11.2020), Українській академії друкарства (довідка про впровадження № 64-10/492 від 17.09.2020), Національному університеті «Львівська політехніка» (довідка про впровадження від 07.09.2020).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки й рекомендації, які винесені на захист, одержано автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідалися та обговорювалися на всеукраїнських, міжнародних наукових і науково-практичних конференціях: щорічній звітній науково-практичній конференції «Пресознавство як компонент соціокультурних досліджень» (м. Львів, 2015, 2016, 2017, 2019, 2020 рр.); Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Українська періодика: історія і сучасність» (м. Львів, 2018 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Dynamics of the development of world science» (м. Ванкувер, Канада, 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальні комунікації: інструменти, технологія і практика» (м. Запоріжжя, 2020 р.).

Публікації. Основні положення й результати дослідження відображено у 12 публікаціях, з яких: 8 – статті в наукових фахових виданнях України, 1 – стаття в зарубіжному науковому виданні, 3 – матеріали конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації – 229 сторінок, із яких основного тексту – 180 сторінок. Список використаних джерел містить 291 найменування.

РОЗДІЛ 1

РЕЛІГІЙНА ПРЕСА ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Феномен української релігійної преси Галичини, що є важливим елементом української історії журналістики, через низку ідеологічних причин був проігнорований українськими радянськими вченими, оскільки і релігійна тематика, і українська національна ідея йшли врозріз з тодішньою політико-світоглядною моделлю. Значна хвиля наукового інтересу до проблематики релігійних пресодруків, які виходили не тільки на теренах Галичини, а й на всіх українських землях, а також до історії національної журналістики загалом припадає на час Незалежності.

Проблематика дисертації репрезентована у працях, які умовно поділено на декілька категорій: література із загальної історії української журналістики; наукові праці, присвячені історії української журналістики Галичини; література, в якій безпосередньо або опосередковано розкриваються певні аспекти історії функціонування галицької релігійної преси. Окреслені дослідження були здійснені в такі періоди: перший – друга половина XIX ст. – перше двадцятиріччя XX ст.; другий – це міжвоєнні 1920–1930-ті рр.; третій – від повоєнних 1950-х рр. аж до пізніх 1980-х рр.; четвертий – це праці, що були написані та видані у часи Незалежності України.

Перші кроки в напрямі вивчення історії преси в Україні, а саме її періодизації, класифікації та типологізації були здійснені на межі XIX–XX ст., зокрема у працях Б. Грінченка[48], О. Маковея [161], І. Франка [262], В. Щурата [275].

Зокрема, варто відзначити важливу розвідку І. Франка «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» [262], в якій учений ретельно розкрив та охарактеризував особливості становлення української журналістики, розглянув

часописи, які виходили впродовж другої половини ХІХ ст., окреслив тематико-типологічні риси українських періодичних видань, охарактеризував їх жанрове різноманіття, стилістику публікацій, особливості змістового наповнення, розглянув письменницьку, публіцистичну та редакційно-видавничу діяльність представників української інтелігенції та просвітників. Попри своє контроверсійне ставлення для галицького духовенства, насамперед до тих його представників, які обстоювали русофільські засади, учений не оминув увагою і часописи релігійного спрямування, навів важливі дані про видання релігійного спрямування, які при цьому не були позбавлені критичних зауважень дослідника, що також дає нам змогу сформулювати бачення історичного та культурного контексту, в межах яких ці видання засновувалися та функціонували. Серед них, наприклад, пресодруки «Кирилль і Методій», «Рускій Сіонь».

Видатний галицький письменник, бібліограф та публіцист І. Левицький у своїх бібліографічних працях [38; 252] уперше бібліографував низку релігійних часописів, які виходили на теренах Галичини, – «Богословській Альманахъ», «Вістникъ Перемыскои Епархіи», «Вістник Станиславівської Епархії», «Душпастырь», «Кирилль і Методій», «Поученія Церковныя», «Рускій Сіонь», «Слово Боже».

Доба міжвоєнної у ХХ ст. – це новий етап у справі вивчення української журналістики. Серед дослідників цього періоду були західноукраїнські, українські радянські вчені та представники діаспори. Зокрема, у цей час історіографія українського журналістичного мистецтва збагатилась працями В. Ігнатієнка [83], І. Кревецького [126–129], В. Міяковського [172], а з 1950-х рр. – пресознавчими доробками В. Дмитрука [59], М. Федченка [259], Й. Цюха [265]. Однак вчені, які займалися наукою в умовах радянської дійсності, були вимушені або ігнорувати релігійну тематику та все, що з нею було пов'язане, у тому числі і релігійну пресу, або ж займатись її ревізією та критикою.

Виняток становить праця українського вченого, бібліографа, дослідника української періодики В. Ігнатієнка, який уклав універсальний ретроспективний

бібліографічний покажчик «Бібліографія української преси 1816–1916» [83], де подав технічні дані про значну кількість релігійних пресодруків, що виходили у період як Австро-Угорщини, так і в період Польської держави. Зокрема, в цьому покажчику зафіксовано: назву часопису, підзаголовки, відображено всі зміни цих параметрів, місце видання, роки випуску, дату першого випуску, імена видавців, редакторів, адреси редакції та видавництва, місце розташування друкарні, формати аркуша (газети чи журналу), вартість передплати, зазначено фактичну кількість виданих чисел того чи іншого часопису, відомості про додатки та примітки.

Низку відомостей з історії окремих релігійних часописів, а саме «Руского Сіону», залишив у книзі «Українська революційно-демократична журналістика» (1959) [53] історик української літератури та журналістики, фольклорист, бібліограф О. Дей – автор важливого для журналістознавчих досліджень «Словника українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.)» [52].

Упродовж першої половини XX ст. українські пресознавчі студії мали характер територіально-адміністративної та ідеологічної сегментованості і через політичну ситуацію, яка значною мірою зумовлювала спрямованість української науки, дослідники не мали змоги охопити та опрацювати увесь репертуар української періодики, зокрема і релігійної, яка видавалася на теренах Галичини. Все ж вони залишали на сторінках своїх досліджень важливі факти, формували певний образ історії української журналістики та збагачували науку новими підходами щодо визначення періодизації та класифікації пресодруків. Дослідженням історії регіональної преси займалися І. Брик [24], Є. Грицак [47], А. Животко [74], А. Курдидик [135] Р. Лукань [159], Є.-Ю. Пеленський [66].

Вагомий внесок у справу вивчення історії української журналістики Галичини від її початку й аж до періоду міжвоєнтя здійснив громадський діяч, історик, публіцист, бібліограф, керівник бібліотеки Наукового товариства імені Шевченка, головний архівіст УГА, редактор та автор статей урядової газети

ЗУНР та часописів «Наша школа» (1909–1912 pp.), «Стара Україна» (1924–1925 pp.) І. Кревецький. Він – автор низки пресознавчих розвідок, які публікувалися на сторінках періодичних та серіальних видань, присвячених історії, історіографії, бібліографії українського національно-просвітницького руху Галичини, культурі, бібліотечній справі, а також пресознавству. Зокрема, варто згадати його статтю «Перша газета на Україні» [126], наукові розвідки «Початки преси на Україні 1776–1850 pp.» [127] та «Українська мемуаристика: її сучасний стан і значіння» [129]. У контексті нашого дослідження важливими є статті І. Кревецького, вміщені на шпальтах газети «Нова Зоря», де крім матеріалів, в яких розглядалися проблеми бібліотечної справи, бібліографії українського друкованого слова, краєзнавства, є статті «Українська преса в Польщі в 1930 р.» [81] та «Українська католицька преса: Історико-бібліографічний огляд в 75-ліття її заснування» [128].

Значний інтерес для вивчення релігійної преси становлять також праці українського громадського діяча, освітянина, журналіста, видавця, редактора, дослідника історії української журналістики А. Животка – представника діаспорної школи вивчення історії української преси. Його «Нарис історії української преси» [73], виданий в умовах еміграції, й донині залишається важливим джерелом, що розкриває особливості розвитку української журналістики. Щоправда, через складнощі доступу до часописів (А. Животко перебував уже на той час в еміграції) ця праця містить низку неточностей та прогалин. Однак дослідник подав низку фактів з історії заснування та коротко охарактеризував такі часописи: «Богословія», «Богословскій Вістникъ», «Вістникъ Перемыскои Епархіи», «Вістник Станиславівскої Епархії», «Віра і Наука», «Добрий Пастир», «Дяківській Гласъ», «Записки Чина св. В. Великого», «Католицька Акція», «Католицький Вєхід», «Львівско-Архієпархіяльні Відомости», «Малий Місіонарчик», «Місіонар», «Нива», «Післанець Правди», «Сіяч», «Українська Реформація», «Христос Наша Сила!».

Відомості про окремі часописи релігійного спрямування наводять у своїх пресознавчих розвідках бібліограф, видавець, перекладач, громадський діяч

І. Калинович [88–90], історик, редактор, публіцист, архіваріус, бібліотекар о. Р.-Л. Лукань [159]. Зокрема, о. Р.-Л. Лукань охарактеризував часописи-експонати виставки, серед яких були, наприклад, пресодруки Чину святого Василя Великого «Місіонар» та «Записки Чина св. Василя Великого», «Мета».

Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. журналіст, публіцист, письменник, громадський діяч А. Курдидик у статті «Друковане слово в Коломиї» [135] подав коротку історію заснування часописів «Віра й Наука», «Голос Дяків», «Дяківські Відомости», «Приятель Дітей», «Сівач».

У 1991 р. в Едмонтоні побачила світ «Бібліографія української преси в Польщі (1918–39) і Західньо-Українській Народній Республіці (1918–19)», яку підготував історик Є. Місило [9]. За фондами бібліотек Польщі, США, Канади та Франції укладач, зокрема, зареєстрував усі львівські пресовидавничі проекти, до яких внесено також і пресу релігійного спрямування.

Новий, надзвичайно продуктивний етап у справі дослідження української релігійної преси загалом та галицької релігійної преси зокрема, – це час Незалежності. У цю добу видано працю «Українська преса», що ознаменувала новий етап нашого пресознавства [253]. У цей же період журналістикознавча наука збагатилася вагомим дослідницьким доробком таких учених: Ю. Бідзілі [10; 231], О. Богуславського [14], В. Здоровеги [80], В. Качкана [98], С. Костя [121; 122], І. Крупського [131], В. Лизанчука [146–148], М. Нечиталюка [181–183], В. Різуна [211; 212], М. Романюка [215–217], Н. Сидоренко [41; 223; 224], Л. Снісарчук [233; 236–239], Ю. Шаповала [267; 268], В. Шкляра [271; 272] та інших.

У своїх дослідженнях учені висвітлювали специфіку функціонування української преси, зокрема вказували на цілі, які ставили перед собою видавці; детально аналізували тематику опублікованих в часописах минулого матеріалів (суспільно-політичну, економічну, мистецьку, військову); вивчали життєписи та бібліографію українських видавців, редакторів, публіцистів, журналістів; досліджували творчу спадщину визначних українських науковців та мислителів, літераторів, що репрезентована на сторінках українських

пресодруків; докладно досліджували питання зародження та розвитку журналістики в Україні, тематико-типологічне різноманіття контенту пресових видань, комунікативні стратегії редакцій тощо.

Надзвичайно важливими для історіографії українського журналістикознавства є напрацювання Науково-дослідного інституту пресознавства (далі – НДІ пресознавства), що функціонує при Львівській науковій національній бібліотеці України імені В. Стефаника, співробітники якого (як-от: В. Габор [36], М. Комариця [117], Н. Кулеша [134]) провадять пресознавчі дослідження. У корпусі їх завдань – укладання повної бібліографії української преси ХІХ–ХХ ст., повноаспектне вивчення окремих пресодруків, які залишили важливий слід в історії української журналістики, а також формування біобібліографічних матеріалів непересічних особистостей, які активно реалізовувалися в журналістиці.

Окрім фундаментальної багатотомної праці – історико-бібліографічного дослідження «Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст.» [254], в якій результуються бібліографічні дослідження української преси, НДІ пресознавства регулярно видає «Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства», заснований у 1993 р. У ньому вміщуються розвідки, присвячені широкому спектру питань становлення та функціонування української соціокомунікативістики, висвітленню актуальних тем журналістикознавства, а також дослідження локальної історії українських пресодруків, що видавалися упродовж ХІХ–ХХ ст. Важливими для нашого дослідження є також праці науковців НДІ пресознавства, акумульовані у виданнях: «Періодика Західної України 20-30-х рр. ХХ ст.: матеріали до бібліографії» (у п'яти томах) [189] та «Українські часописи Львова» (у трьох томах) [255].

На базі Інституту підготовлено до друку та видано серійний довідник «Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопедичного словника», низку анотованих, систематичних та бібліографічних покажчиків, каталогів, хрестоматій, посібників, збірників конференційних матеріалів, монографій тощо. Працівники Інституту видали низку бібліографічних покажчиків преси,

яка виходила на теренах Галичини, Волині, Полісся, Холмщини, Підляшшя, Полтавщини та ін. Варто також відзначити важливі для нашого дослідження історико-бібліографічні праці цієї інституції, де зафіксовано відомості про релігійну пресу Галичини, що дало нам можливість сформулювати повний реєстр релігійних пресодруків. Це, зокрема, праці М. Галушко, де представлена преса м. Станіслава та Тернопілля [39; 40]; О. Дроздовської, в якій досліджуються часописи повітових міст Галичини [62]; М. Романюка, де подано історико-бібліографічні описи періодичних видань Північної Буковини [216]; спільне дослідження М. Галушко та М. Романюка, присвячене розвитку коломийського сегмента української преси [217]. Окреслені праці також містять історико-бібліографічний опис періодичних видань релігійного спрямування, які мали безпосередній стосунок до основної концепції цих досліджень.

Зусиллями НДІ пресознавства також видано працю «Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939 рр.)» [164], в якій репрезентовано бібліографічний досвід дослідження української періодики українсько-американського вченого М. Мартинюка, де зафіксовано, хоча й не в повному обсязі, відомості про низку галицьких релігійних пресодруків.

Починаючи з 1990-х рр. і до сьогодні помітною є вкрай позитивна динаміка збагачення українського журналістикознавства важливими науковими працями, в яких більш ретельно, поліаспектно, аналітично вивчається феномен нашої преси в її історичній, теоретико-методологічній перспективі, здійснюються дослідження її актуального стану в умовах сучасного домінування цифрових медіа та соціальних мереж. Тут варто згадати поважні наукові напрацювання А. Бессараб [8], Т. Гиріної [42], В. Ковпак [103], Л. Пономаренко [199], Н. Поплавської [201], В. Садівничого [219; 220], А. Яценка [278; 279] та інших.

У 1990-х рр. сховища архівів та бібліотек стали доступними для науковців, що стало причиною настання нового етапу дослідження українських періодичних видань, вивчати які з ідеологічних причин було неможливо. До цієї табуованої категорії належала і релігійна преса. Час Незалежності – це

сплеск зацікавлення релігійними пресодруками як унікальним феноменом соціальної комунікації, цінним історичним джерелом та одним із агентів української духовності та культури. Заново відкриті сторінки історії української релігійної преси дали змогу повернути до життя низку релігійних видань («Місіонар», «Нова Зоря» тощо), а також надихнути охочих на створення нових унікальних видавничих проєктів.

Одна з перших наукових публікацій, яка присвячена вивченню історії релігійних часописів, що виходили на теренах України, – це тези доповіді Л. М. Дениско «Фонд релігійної періодики ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України – джерело вивчення духовної культури народу» [58]. В них дослідниця здійснила короткий огляд фонду релігійної періодики ЦНБ ім. В. Вернадського (тепер – Національна бібліотека України імені В. Вернадського), виданої до 1917 р., навівши інформацію про релігійні журнали, а також окреслила причини виникнення феномену релігійного періодичного видання в межах української Ортодоксії. У доповіді також вказувалися джерела надходження видань (здебільшого – це книгозбірні Київської духовної семінарії та Києво-Печерської лаври), акцентувалася цінність ініціативи створення фонду релігійних видань, укладання алфавітного каталогу та реєстру українських релігійних часописів, які в 1950-ті рр. були вилучені з обігу. У наступних працях дослідниця продовжила вивчення конфесійних православних часописів в Україні [55–57].

Висвітленням збережень релігійних пресодруків у бібліотечних архівах також займалися: О. Канчалаба (фонди ЛННБ України ім. В. Стефаника) [92–95], Н. Крючкова (фонд рідкісних видань Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка) [133], О. Орлик (фонд Державного архіву друку Книжкової палати України) [184].

Вагомий внесок у вивчення релігійної періодики загалом та православної преси України зокрема здійснила А. Бойко. Дослідниця однією з перших в період Незалежності розпочала комплексне вивчення православної періодики, акцентуючи у своїх працях на суспільно-політичній, етичній, мистецтвознавчій, літературознавчій проблематиці. Також пресознавиця займається теоретичними

розробками особливостей функціонування системи релігійної комунікації у взаємозв'язку із соціумом та державою, проблематикою висвітлення релігійної теми у дзеркалі світської преси [15–23].

У монографії «Преса православної церкви в Україні 1900–1917 рр.» [16], а саме в підрозділі «Специфіка функціонування православної преси на західноукраїнських землях», А. Бойко аналізує газету «Наука», засновану І. Наумовичем 1871 р. в м. Коломия. Засобом часопису його видавець, який також відомий як один з ідеологів русофільства, намагався поширювати ці політичні погляди серед населення, а також подавав сільськогосподарську, просвітницьку інформацію, що не дає змоги визначити це видання як цілковито релігійний часопис. На наш погляд, до категорії релігійної періодики варто віднести місячник «Слово Боже», яке І. Наумович видавав як додаток до «Науки».

Також у своїй праці дослідниця запропонувала важливий для нашої роботи підхід щодо класифікації релігійних часописів. Зокрема, вона застосувала принцип класифікації видань за чинником цільового призначення. Увесь масив православних часописів А. Бойко поділяє на: «журнали для богословів, теологів, релігійних філософів», «періодичні видання для священнослужителів», «часописи для інтелігенції», «газети і журнали для «середнього класу» (чиновників, купців, освічених робітників, вчителів, офіцерів)», «щотижневики і газети для селянства», «преса для представників різних професій чи спеціалізовані видання». Однак, спираючись на цей класифікаційний принцип, ми виходили з культурно-історичних особливостей Галичини, тому запропонували власну схему поділу читацької аудиторії релігійних пресодруків, яку згодом розглянемо детальніше.

Історію та актуальний стан української православної періодики досліджували також С. Гузенко [50], В. Денисенко [55], І. Жердева [69–72], Ю. Мусієнко [175], Н. Романенко [214] та інші. Варто зазначити, що саме цей сегмент релігійної періодики викликає найбільший інтерес українських науковців.

Вивченням історії і сучасності католицької та греко-католицької преси у всеукраїнському контексті займались: О. Керц [99; 100], А. Путова, [204], О. Рижко [209], Т. Різун [213], С. Филипчук [259].

Тенденцію конфесійного сегментування релігійних часописів збережено в дослідженнях історії становлення та особливостей протестантської періодики. Зокрема, проблематику протестантських медіа уже тривалий час ґрунтовно та системно розробляє М. Балаклицький [4–7], зокрема, науковець зосереджує увагу на феномені комунікації та медіатизації в релігійному контексті, теоретичних концептуальних засадах, особливостях журналістської освіти. Вивченням історії та жанрово-тематичної гетерогенності публікацій періодики християн-баптистів займалась А. Ігнатуша [84–86].

Цікавим та перспективним, на нашу думку, є міжконфесійний, компаративний та міждисциплінарний напрям дослідження релігійної періодики та медіазасобів загалом. Фундаторами та представниками цього підходу є: М. Бурдейна [25], яка вивчала функціонування релігійних медіа в сучасному українському суспільстві; С. Козиряцька [104; 105], яка різноаспектно досліджувала специфіку релігійно-політичної комунікації; У. Колесніченко, яка досліджувала сучасні християнські дитячі журнали [108]; І. Крупський [132], який вивчав роль української релігійної журналістики в державотворчих процесах; Ю. Недзельська [178; 179], яка займалась міжконфесійною проблематикою, відображеною на шпальтах сучасної української релігійної періодики; М. Петрушкевич [191–196], яка вивчала комунікаційну функцію релігії та специфіку релігійної конфесійної комунікації в контексті сучасної медіакультури; І. Скленар [225; 226], який досліджував типологію та домінанти сучасної релігійної преси, однак попри узагальнююче означення «релігійна періодика» як об'єкт свого дослідження виокремив тільки православну та католицьку пресу, аргументуючи це їхнім типологічним багатоманіттям та тиражністю; А. Смусь [232], який у своїх дослідженнях формував наукові підходи щодо визначення поняття «релігійна журналістика»;

І. Швець [269; 270], яка вивчала особливості функціонування, змістового наповнення християнської преси на території України в XIX столітті та інших.

Багато вчених у своїх наукових статтях та дисертаціях досліджують українську релігійну пресу з позиції її історико-культурної, територіальної приналежності. Серед усіх регіонів найбільша увага приділена релігійній православній періодиці Волині (Т. Волянчук [34], О. Кошель [123], М. Левчук [136–138], В. Лукашук [160], І. Мілясевич [171]). У працях цього напрямку розглядалося тематичне різноманіття змістового наповнення релігійних часописів, розкривалася історія їхнього заснування, особливості функціонування, аргументувалася роль православної періодици Волині як важливого джерела у вивченні релігійної та соціальної історії регіону.

До групи досліджень, які репрезентують регіональний підхід у вивченні релігійної преси, належать працям В. Каліновського [91], який вивчав роль часопису «Таврические епархиальные ведомости» у культурно-громадському житті Таврії у XIX ст., та О. Уварової [249; 250], яка досліджувала репрезентацію фактів про життя грецької общини Одеси на шпальтах «Херсонських Епархиальных ведомостей» (1860–1919 рр.), а також історію культових споруд Одещини, збережену на сторінках місцевої релігійної преси.

Інклюзивного підходу в руслі досліджень релігійної преси за регіональною приналежністю дотримувалася О. Школьна [273] у своїй статті, присвяченій релігійній періодиці, що видавалася у Катеринославській губернії в період кінця XIX – початку XX ст., а також дослідниці І. Вялкова [35], яка досліджувала релігійні часописи в контексті розвитку сучасної преси Донецької області, С. Гурьєва [51], яка розробляла типологію релігійної преси Східної України, Ю. Нестеренко [180], яка вивчала жанрове різноманіття релігійної преси Луганщини.

Українські вчені зацікавилися проблематикою релігійної преси Галичини уже з перших років набуття незалежності. Однією з перших дослідницьких праць цього періоду є стаття Т. Дубової «Українська періодика релігійного змісту в Галичині як бібліографічне джерело (1900–1939 рр.)» [63].

Щодо вибору теми дослідження Т. Дубова зазначала: «Українська періодика релігійного змісту початку двадцятого століття в Галичині є одним із маловивчених і недостатньо використовуваних джерел, оскільки ці видання знаходились у колишніх спецфондах. А поміж тим це є багатоаспектне явище: його можна вивчати з точки зору історичної, суспільно-політичної, власне богословської, економічної, культурно-духовної тощо... Часові рамки так само були вибрані не випадково. Початок століття – роки надзвичайно високого розвитку української преси на західноукраїнських землях, коли, незважаючи на перешкоди, вона охопила всі галузі життя» [63, с. 45]. З цими двома положеннями ми цілковито погоджуємося, однак зазначимо, що передумови для потужного розвитку української науки і культури, а також релігійної періодики закладалися ще у ХІХ ст., що необхідно також враховувати при вивченні феномену релігійної преси Галичини. Дослідниця обрала бібліографічний компонент змісту вказаних пресодруків, подаючи важливі відомості про характер репрезентації бібліографічної інформації про тогочасні книжкові та періодичні видання на сторінках часописів «Богословія», «Богословській Вістникъ», «Дзвони», «Добрий Пастир», «Записки Чина св. Василя Великого», «Католицька Акція», «Католицький Вхід», «Мета», «Місіонар», «Нива», «Неділя», «Основа», «Післанець Правди», «Поступ», «Українська Реформація». Варто наголосити, що в доповіді наведені часописи характеризуються як «періодика релігійного змісту», тобто контент яких співпадає або дотичний з релігійною проблематикою, або ж як видання, які засновували та видавали представники духовенства, однак, на наш погляд, частина розглянутих пресодруків потрапила радше до категорії релігійно орієнтованих суспільно-політичних, культурологічних чи мистецьких часописів. Зокрема, ми не кваліфікуємо як суто релігійні видання «Неділя» та «Поступ».

Комплексно та системно проблематику галицьких релігійних часописів досліджувала Л. Сніцарчук, зокрема, визначаючи ці видання як релігійно-виховну пресу, класифікуючи їх за конфесійною ознакою та аналізуючи

особливості функціонування [240]. Також пресознавиця ретельно розкрила специфіку редакційно-видавничого процесу католицьких пресодруків «Нова Зоря», «Мета» та «Правда» [238, с. 236–242, 246–254], а також розглянула концептуальні засади «доброї» преси [234], висвітлила релігійну тематику на шпальтах української преси Галичини [235].

Дослідниця М. Комариця з'ясовувала феномени християнського націоналізму, католицької критики, Католицької Акції у відображенні галицької релігійної періодики 1920–1930-х рр., також окреслювала специфіку відображення на її сторінках жіночої проблематики, визначала особливості розкриття суспільно-політичного, культурного та релігійно-конфесійного життя українців у період Визвольних змагань 1917–1921 рр. на сторінках релігійних часописів «Місіонар» та «Нива» [109–117].

Видання, які ми у своєму дослідженні відносимо до категорії релігійної преси Галичини, дослідник В. Глаголюк [43] у статті «Релігійні та християнсько-моральні проблеми виховання на сторінках релігійно-церковної преси Покуття 20–30 рр. ХХ ст.» атрибутував як часописи історико-географічного регіону Покуття. Зокрема, він окреслював певні аспекти заснування, тематичного спрямування, особливостей функціонування таких видань: «Віра і Наука», «Вістник Станиславівської Епархії», «Голос Дяків», «Дяківський Прапор», «Добрий Пастир», «На Провесні», «Новий Світ», «Приятель Дітей», «Прозри!», «Стяг», «Українська Реформація». Оскільки Покуття як історико-етнографічний регіон є унікальним у своєму роді, водночас в територіальному плані він входить до складу Галичини, ми не вбачаємо розбіжностей між нашим підходом щодо окреслення релігійних видань як галицьких та принципом В. Глаголюка.

Варто зазначити, що науковці, які безпосередньо чи дотично вивчали релігійну періодику, що виходила на теренах Галичини, не обирали для своїх досліджень церковно-адміністративного підходу, використовуючи натомість поширений поділ видань за конфесійною ознакою. Зокрема, О. Вей зазначала, що «ґрунтовно досліджувалась православна преса, яка функціонувала на

східних теренах України. Натомість греко-католицька преса Галичини не розглядалася у повному обсязі. Не було проведено чіткого відокремлення її від інших релігійних видань Західної України...» [28, с. 154]. Дослідниця групує видання за таким принципом: «1. Видання для вузького кола церковних служителів і богословів», куди відносить часописи «Богословія», «Добрий Пастир», «Дяківський Прапор», «Дяківський Шлях», «Дяківські Відомости», «Записки Чина св. Василя Великого», «Львівські Парохіяльні Вісти», «Перемиські Епархіяльні Відомости»; «2. Для широкого кола читачів» («Дзвони», «Зарваниця», «Католицька Акція», «Мета», «Нива», «Нова Зоря», «Правда», «Проміньчик Сонця Любови», «Український Бескид», «Місіонар», «Ясна Путь»); «3. Видання для молоді» («Вістник Марійських Товариств», «Лицарство Пресвятої Богородиці», «Пресвята Богородице Спаси Нас»); та «4. Видання для дітей» («Віночок для Українських Католицьких Дітей», «Місіонарчик», «Наш Приятель») [28]. На нашу думку, опертя на цільове призначення для означення категорій у цій схемі обрано коректно, однак потребує доопрацювання. Зокрема, богословські видання та церковні офіційні варто віднести до різних типів видань; часописи для молоді та дітей можна виділяти в окрему групу, але як підкатегорію часописів для широкого загалу читачів. Коли йдеться саме про релігійні видання, доцільніше їх групувати з урахуванням «статусу» читача та тієї ролі, яку він відігравав у релігійній спільноті, а саме: був він служителем Церкви, вченим-теологом чи мирянином.

Конфесійного підходу в дослідженні релігійних часописів Галичини також дотримується Ю. Щербяк [274]. Дослідник поділяє масив видань згідно з тією функцією, яку вони виконували, а саме на: «церковну пресу суто адміністративного характеру»; «станові органи дяків»; «місійні часописи»; «часописи для дітей»; «органи наукового характеру»; «високоякісні у теоретичному і культурному плані журнали»; «невеликі за обсягом і слабкі за теоретичним змістом видання».

Здебільшого ж науковці займалися вивченням окремих видань у зв'язку з обраною ними проблематикою, але і такий напрям є надзвичайно важливим для

дослідження історії галицької релігійної преси. Зокрема, Т. Лехман [140; 141] займався відображенням етнографічної, фольклорної, краєзнавчої тематики на шпальтах «Місіонаря» та «Книжочки Миссійної». О. Канчалаба відзначала, що «українська релігійно-церковна періодика має свою історію», яка «майже така давня, як історія української національної преси взагалі» [94]. У своїй праці вона поділяла релігійно-церковну пресу, яка виходила на території Західної України, на групи відповідно до їхньої конфесійної приналежності, а це: греко-католицькі періодичні та серіальні видання, православні та протестантські. Дослідниця зазначає, що «ідейно близькими до релігійно-церковної преси були суспільно-політичні і літературно-наукові видання а також часописи, що видавалися політичними партіями або суспільно-громадськими організаціями ... всі вони відігравали величезну роль у християнському вихованні тогочасного українського суспільства» [94, с. 189]. У цій статті також наведено назви низки видань, які виходили на теренах Волині, Закарпаття, Буковини та Галичини.

О. Канчалаба також окремо досліджувала: часопис «Вістник Марійських Товариств» як зразок духовного відродження молодшої генерації віруючих галичан [92], вивчала роль, яку відгравав журнал «Добрий Пастир» у релігійному та культурному житті галицького суспільства [95], визначала особливості відображення українського національного питання у виданні «Христос наша сила» [93].

Про історію протестантської преси, яка видавалась у часи міжвоєн'я на теренах Галичини, окрему важливу розвідку здійснив Я. Клачков (її українською переклав О. Вішка) [102], де дослідник оглянув протестантську пресу українців у Польщі, яку видавали представники релігійних спільнот упродовж 1918–1939 рр. Автор визначав тематичні особливості часописів «Віра і Наука», «Українська Реформація» тощо. Науковець подав низку фактів щодо їхнього заснування, життєпису фундаторів і видавців, окреслив взаємозв'язок з іншими протестантськими часописами (у тому числі й іншомовними), які виходили за межами Галичини, та релігійними організаціями, які їх видавали.

З усіх релігійних видань Галичини, що виходили у міжвоєнне двадцятиліття, чималу увагу дослідників привертав друкований орган Української християнської організації – газета «Нова Зоря», а саме її літературно-мистецькі публікації, ідейно-естетичне спрямування, роль, яку газета відігравала у формуванні світогляду галицького духовництва та світської інтелігенції, а також непересічні особистості, які згуртувались навколо цього часопису, як-от О. Мох, О. Назарук, єпископ Г. Хомишин та інші. Окреслену проблематику «Нової Зорі» вивчали Н. Бліндер [13], Н. Мизак та А. Яремчук, [168], В. Передирій [188], О. Рижко [208] та інші.

Окрема категорія досліджень присвячена вивченню видавничих ініціатив чернечих орденів. Історію та сьогодення періодичних видань Чину святого Василя Великого часописів «Записки Чину Святого Василя Великого» та «Місіонар» вивчав М. Лозинський [157; 158]. Функцію періодичних видань, що їх видавали ченці Свято-Успенської Унівської Лаври студійського уставу (а саме часописи «Проміньчик Сонця Любови» та «Ясна Путь») досліджувала О. Терещук [244]. М. Кривенко [130] реконструювала та систематизувала колекцію періодичних видань XIX – першої половини XX ст. книгозбірні «Студіону», що є вже частиною фонду Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. У контексті студійських пресовидавничих та бібліотечних студій треба вказати на вивчення ролі митрополита А. Шептицького у становленні галицької греко-католицької преси, яку важко переоцінити, та його публіцистичної спадщини, вивченням якої займались М. Процик-Кульчицька [203] та І. Скленар [227].

Об'єктом інтересу науковців, які аналізували дитячу літературу та періодику, стали додатки та самостійні релігійні видання, які виходили в першій третині XX ст. в Галичині. Ю. Стадницька у своєму комплексному дослідженні дитячої періодици Галичини 20–30-х рр. XX ст. визначила журнал отців-василіян «Наш Приятель» як «якісно створений часопис», а також як зразок релігійної періодици для наймолодшої читацької аудиторії вивчала видання «Віночок для Українських Католицьких Дітей» та «Приятель Дітей» [242].

У руслі культурологічних досліджень О. Фарина [257] розглядала спосіб та принципи фіксації культуро-мистецьких процесів та відображення естетичних явищ на шпальтах греко-католицької преси Східної Галичини. Написання наукових праць такого спрямування вкотре засвідчує те, що релігійна періодика Галичини є багатоаспектним явищем, що може стати об'єктом дослідження широко спектру гуманітарних дисциплін.

Загалом процес вивчення галицької релігійної періодики можна поділити на два великих періоди: перший – приблизно з кінця XIX ст. до кінця 80-х рр. XX ст. – бібліографування релігійних часописів, за винятком принагідних поодиноких згадок в окремих працях, присвячених галицькій українській пресі; другий – починаючи з 90-х рр. XX ст. і до сьогодні – написання низки ґрунтовних аналітичних праць, присвячених як окремим виданням, так і корпусу релігійних часописів. Найпомітніші тенденції системних досліджень релігійної періодики – це загальноукраїнський теоретико-методологічний (сучасний), загальноукраїнський конфесійний (сучасний та історичний), регіонально-конфесійний (сучасний та історичний), загальнорегіональний (історичний) аспекти.

Донині не було здійснено жодного комплексного вивчення релігійної преси Галичини XIX ст. – першої третини XX ст., яке б охоплювало всі періодичні видання незалежно від їхніх тематико-типологічних характеристик, конфесійної та територіальної приналежності. Дослідники здебільшого зосереджували свою увагу на вивченні окремого видання чи групи видань у їхній приналежності до певного періоду, конфесії чи тематики, яка відображалася на їхніх сторінках або ж концептуально були до неї дотичні.

Для того, щоб вирішити наші дослідницькі завдання та з'ясувати концептуальні та тематичні прерогативи галицьких релігійних часописів, на сторінках яких відображено інтелектуальний простір та ідейні домінанти тогочасного історичного періоду, вважаємо, що саме історико-територіальний підхід, який включає всі типи видань, що виходили на теренах Галичини упродовж 1853–1939 рр., дасть змогу змодельовати повноцінний тематико-

типологічний образ релігійної періодики та розкрити специфіку її функціонування, враховуючи всі особливості тогочасного галицького суспільства.

1.2. Наукові принципи та методи дослідження

В одній зі своїх методологічних розвідок фахівець з теорії журналістики професор Є. Прохоров зазначав, що процес дослідження медіа формується з комплексу трьох тематико-сміслових блоків, а саме: теоретичного, історичного та соціологічного [202, с. 18–19].

Взяті як окремі галузі науки – теорія соціальної комунікації, історія та соціологія – усі вони є самостійними дисциплінами зі своїми визначеними цілями, завданнями досліджень, методологічним інструментарієм, колом проблем. Історія, теорія соціальних комунікацій, соціологія – це диференційовані дискурси, кожен з яких описує та трактує свій об’єкт, однак наука сучасності тяжіє до міждисциплінарного діалогу та активного обміну знаннями та методами.

Міждисциплінарні тенденції є наслідком зміщення парадигм та реформування самої науки, яка є одним із найважливіших елементів цивілізації та рушієм її поступу. Спричиняючи зміни цієї цивілізації, наука також зазнає значних модифікацій. Виникають нові дисципліни зі своїми методами та завданнями, тоді як інші виходять з ужитку та набувають статусу історичної цінності. Етапи поступу наукових досліджень можна узагальнено охарактеризувати як зміну підходу до розуміння значення, ролі та статусу суб’єкта й об’єкта. Зокрема, в епістемологічній моделі класичної науки суб’єкт займає привілейоване становище та відсторонений від того об’єкта, який він вивчає. Мета ж усякого дослідження в такій схемі – безпомилково розкрити сутність об’єкта та відобразити, змодельовати пізнане. Тут варто наголосити, що в епоху класичної науки етика, мораль та раціональність були злиті в єдиний світоглядний конгломерат, яким оперував учений тієї доби.

У так званий «некласичний» період суб'єкт трактувався інкорпорованим у світ, який вивчає, та вписувався в ту ж предметно-тематичну сферу, що й об'єкт. Отже, і суб'єкт, і об'єкт пізнання були взаємопроникнуті та взаємопрояснені одне одним, вони взаємовпливали та видозмінювали один одного, і на кожному етапі дослідження виникали нові виклики і завдання.

Така зміна поглядів зумовлена тим, що раціональні засади, на які спиралася цивілізація Західного типу і які вважалися нормами ідеалу просвітництва та прогресу, призвели до низки суспільно-політичних криз та воєнних катастроф, що спонукало вчених переглянути підходи до визначення науки та її завдань. Мислителі, які розробляли підходи некласичної модерної науки, намагались здійснити ревізію ідеалів класичної науки та виправити хиби минулого.

Становлення науки та розмежування її сфер на природничу, технічну, суспільну, гуманітарну зумовило те, що критерії достовірності способу отримання знання в одній галузі не спрацьовували в іншій. Це, зокрема, стосується таких дисциплін як історія та соціологія, що займаються одиничними подіями та явищами, взаємозв'язок між якими може не конвертуватись в універсальну методологічну схему, яка б була адекватно прикладною для інших типологічно схожих явищ. Водночас природничі дисципліни, навпаки, намагаються визначити та сформулювати універсальні закони спостереження за конкретними фактами. Спираючись на ці закони, можна було б спрогнозувати ймовірність повторення досвіду спостереження чи експерименту.

Актуальність будь-якої наукової проблеми зумовлена рівнем затребуваності суспільством знань, які можна отримати внаслідок її вирішень. Тому в новітній час саме в гуманітарній та суспільній сферах формуються напрями і тренди наукових досліджень. Отже, природничі та технічні дисципліни, не володіючи механізмами обґрунтування доцільності тих чи інших досліджень, залежать від наукових надбань гуманітарного та суспільного спрямування. Негативний бік такого стану речей – це те, що поступ соціуму

залежить від ідеалів, які продукуються гуманітарними та суспільними дисциплінами, що не мають розробленого апарату підтвердження достовірності отриманих знань.

Окреслена проблема спонукала мислителів переглянути підходи також і неklasичної науки та віднайти нові способи вивчення дійсності й окремих її аспектів. Якщо в неklasичний період відбулось усвідомлення взаємозалежності суб'єкта й об'єкта, то в постнеklasичну (чи постмодерну) добу відбувається осмислення взаємозалежності природничої та неприродничої наукових сфер. Однією з причин виникнення міждисциплінарного руху є прагнення віднайти стратегії верифікації для гуманітарних і соціальних дисциплін та здійснити ревізію концептуальних засад природничих і технічних дисциплін.

Отже, згідно з класичним періодом становлення науки, усякі феномени підпорядковуються законам механістичного причинно-наслідкового детермінізму, а в неklasичному напрямі вони перебувають у діалектно-еволюційному взаємозв'язку. Одна з постнеklasичних інтелектуальних розробок – це синергетика, що вивчає відкриті складні нелінійні системи та процеси їхньої самоорганізації.

Для інтегрування синергетичного підходу в процес дослідження необхідно визначити, які феномени з точки зору класичної механістичної науки наділялися статусом об'єкта та суб'єкта. Об'єкт у синергетиці трактується як самоорганізована система, суб'єкт – фактор флуктуації та атракції.

У випадку з дослідженнями засобів соціальної комунікації застосування синергетичного підходу може бути корисним для моделювання процесу становлення системи ЗМК та характеру їхнього функціонування, але, на наш погляд, описаний підхід не розкриває сенсів та доцільності цих процесів. Потрібно додатково розробляти релевантний інтерпретативний апарат, що становить ще одне наукове завдання.

«Перебування» на синергетичній методологічній платформі, ймовірно, і може відкрити нові перспективи та підібрати ключі до розуміння такого складного та синкретичного явища як релігійна преса Галичини XIX–XX ст.,

але, на нашу думку, коректність застосовування епістемологічних стратегем синергетики щодо трактування соціальних феноменів минулого ще потребує окремого дослідження. Попри те, що наукова мова синергетики репрезентується як засіб міждисциплінарного вжитку, вона все ж розроблялась для опису явищ термодинаміки. У випадку з часописами релігійного спрямування, які, зокрема, є об'єктом нашого дослідження, валідність цього підходу навіть при добре розробленому інтерпретативному апараті сучасним дослідникам ще потрібно буде з'ясувати.

Підбираючи коректний методологічний інструментарій для вивчення релігійної преси, ми натрапляємо на широкий спектр підходів та наукових методик, розроблених дослідниками, що працювали в галузі соціального та гуманітарного знання. Зауважимо, що вищевикреслені тематичні метаблоки (історія, теорія, соціологія), які становлять основу вивчення соціальної комунікації, є надбанням періоду неklasичної науки (що за часом приблизно відповідає середині XIX – першій третині XX ст.) і в межах соціокомунікативістики набувають специфічного функціонування, а саме: теоретичний блок визначає закони функціонування ЗМК в контексті різноманітних соціокультурних та політичних систем; історичний – вивчає факти становлення та розвитку системи ЗМК; третій компонент вивчає актуальну суспільну дійсність, тому методи його розробляються здебільшого в межах соціології.

Соціологічний бік дослідження засобів масової комунікації та інформації дає змогу отримати дані про становище в конкретних суспільних обставинах, долучити до вже існуючих напрацювань теоретичного та історичного блоку соціокомунікативних студій нові способи трактування генези та особливостей функціонування феномену засобів масової комунікації та інформації.

Зважаючи на всі відомі нам способи визначення мети та завдань науки соціології, ми її трактуємо як сукупність кількісно-якісних методів вивчення аспектів актуальних соціальних реалій, а точніше – характеру соціальних зв'язків та колективних уявлень, сенсу соціальної дії. Спираючись на емпірику,

соціологія намагається з'ясувати, як ці поняття між собою взаємодіють та яким чином спільнота людей стає соціальною цілісністю, як постає та функціонує соціальний порядок.

Попри зміну наукових та цивілізаційних парадигм, коли суттєво змінюються підходи до вивчення об'єкта дослідження та визначення статусу самого дослідника, коли в соціальній дійсності виникають нові феномени, здатні докорінно її трансформувати, сучасні вчені, які працюють у царині соціальних наук, усе ж повертаються до тих питань та завдань, які вирішували їхні колеги з минулого.

Деякі вчені намагалися вказати на відмінності між підходами в суспільних науках, спираючись, зокрема, на топонімічні критерії. Соціолог Р. К. Мертон вказував на різницю між європейською версією дослідження соціальних комунікацій (він називав її «соціологія пізнання») та американським способом («соціологія громадської думки та масової комунікації») [166, с. 634]. На думку вченого, для європейської традиції характерна зацікавленість ідеологією та стереотипами, що відображаються на сторінках преси і вказують на систему поглядів, які згодом аналізують дослідники, виокремлюють функціональні елементи, вивчають їхню специфіку та характер взаємозв'язків з іншими елементами соціуму, формуючи при цьому громіздкі теоретичні конструкції.

Європейський підхід працює з імпресивними масивами даних та цікавиться довготерміновою проблематикою, як-от динаміка становлення політичної ідеології в межах певного державного утворення тощо. Як європейські дослідники роблять свої припущення про події минулого, спираючись на інформацію, отриману з джерел, так і американські вчені висувають власні гіпотези щодо актуальних реалій, оперуючи зібраним емпіричним матеріалом.

Нехтування прихильниками американського соціологічного підходу історичними джерелами зумовлене тим, що, з їхньої точки зору, історичне дослідження спирається на факти, щодо достовірності яких завжди будуть виникати запитання. Це, зокрема, стосується і матеріалів періодичних видань.

Для європейського підходу опублікована інформація буде мати вагу, для американського – це не більше, ніж висловлена кимсь гіпотеза.

Відмінність між європейською та американською методологічною орієнтацією полягає у критеріях, за якими визначається достовірність отриманих даних. У європейському підході один і той же історичний факт чи свідчення в різних дослідженнях отримає різну класифікацію, інтерпретацію чи оцінку. Р. Мертон припускає, що така релятивність при вивченні емпіричних даних була перейнята від істориків, серед яких множинність та різноманіття інтерпретацій вважається не проблемою, а станом речей, який немає потреби змінювати [166, с. 635].

В американській школі соціології, яка орієнтована на емпірику та ригоричність щодо інтерпретації даних, широко застосовується методика контент-аналізу, що дає змогу різним дослідникам, які провели однакові операції, отримати приблизно одні й ті ж результати.

Американський соціолог кодифікує саму інформацію, і чим простіша категорія, тим вона вважається достовірнішою, а соціолог-європеєць займається виключно системою, тривалими процесами, які конвертуються у великі масиви інформації, що потребує подальшої інтерпретації та побудови релевантних теоретичних конструкцій і веде до накопичення багажу інтерпретативних моделей.

Європейський варіант – це здебільшого вивчення процесу пізнання, когнітивістики, масивних теоретичних структур, складних взаємопов'язаних принципів, розлогих доктрин, які продукуються суто інтелектуальною стратою населення. Натомість американський підхід збирає фрагментарну інформацію, кластери устоїв та переконань – він звернений до ширших мас [166, с. 630].

Серед низки інших відмінностей, на які вказує вчений, – це те, що європейський підхід не займається систематично вивченням ефекту впливу масмедіа на аудиторію, як це роблять американські дослідники. Європейський шлях також вивчає структурні детермінанти мислення, джерельну базу, генезу ідей, тоді як американський займається соціальними та психологічними

ефектами від поширення інформації та вивчає механізми впливу ідей на масову поведінку населення чи окремих членів соціуму [166, с. 641–642].

Відштовхуючись від описаної класифікації Р. Мертон, можемо охарактеризувати науковий стиль нашої роботи як «європейський», який полягає в поступовому розкритті предмета дослідження, віднаходженні та змалюванні комплексу ознак, які дають можливість змодельовати структуру предмета, внутрішню організацію його компонентів, визначити механізм його функціонування в «рідному» середовищі – обширній предметній сфері конкретних суспільно-політичних, етнокультурних реалій минулого. Наша мета, відштовхуючись від окреслених абстракцій, – отримати знання конкретних рис об'єкта та його взаємозв'язку з історичним тлом функціонування [202, с. 58–60].

Отже, для того, щоб локалізувати релігійну пресу Галичини 1853–1939 рр. у структурі тогочасного суспільства та визначити її функцію, нам необхідно звернутись до методології, у фокусі якої перебувають ці два поняття – структура та функція. Ці категорії є визначальними для структурного функціоналізму – інтелектуального надбання Гарвардської соціологічної школи, – який у другій половині 1930-х рр. домінував серед американських соціологів.

Від 1960 р. розпочався перегляд теоретичних засад структурного функціоналізму, що в результаті привело до його ревізії та втрати актуальності. В Європі у 1980-х рр. дедалі більше дослідників вдавалися до підходів, що спиралися на теорію конфлікту. Основні позиції критиків структурно-функціонального підходу полягали в тому, що він не спрацьовував при трактуванні змін у суспільстві, оскільки ігнорував протиріччя та конфлікти, а також не враховував їхню статусну нерівність, що могло бути причиною соціальної напруги. Цей підхід критикували за те, що в його теоретичній конструкції не відводилося місця для ідеї конфлікту як формі соціальної взаємодії, а нормою існування соціальної системи вважалася врівноважена стабільність. Структурний функціоналізм описує суспільство з консенсусного

погляду, згідно з яким усі рольові моделі соціуму можна описати з точки зору їхньої співпраці та консолідації, а не з позиції їхнього протистояння.

Теорії конфлікту – це протилежність орієнтації на статичну природу соціуму. Автори теорії конфлікту розглядали протиріччя як бажане або принаймні як нормативне явище для будь-якої соціальної організації. Серед розробників сучасної теорії конфлікту можна вказати імена Л. Козера, який трактував конфлікт як невдоволення станом речей певних осіб або груп та прагнення його змінити відповідно до тієї системи уявлень, які ними вважаються прийнятними; Р. Дарендорфа, який запропонував модель, де одні члени суспільства чи групи осіб намагаються встановити свою владу та контроль над іншими, через що виникають протиріччя, які призводять до змін у структурі соціуму; К. Боулдінга, який намагався уніфікувати моделі конфліктів, що можуть відбуватися в межах соціуму.

Хоча структурний функціоналізм зараз трактується як історична школа соціології, окремі його напрацювання, концепти та стратегії застосовуються й досі. Оскільки сучасні соціологи вивчають нові феномени, які вриваються у соціальну дійсність, видозмінюючи її та формуючи нові способи соціального зв'язку, дослідники натрапляють на явища, які вже добре вивчені їхніми попередниками, а саме: солідарність, підтримка соціального порядку, утворення соціальних зв'язків, раціональність, соціальні дії, колективні уявлення.

Структурно-функціональний аналіз – макрорівнево орієнтована методологічна основа для формування теорій, яка трактує соціум як комплексну систему, компоненти якої функціонують задля збереження стабільності цієї системи. Сенс взаємодії елементів системи – забезпечення її балансу та цілісності. Складові системи наділені певними функціями, які, власне, і забезпечують її солідарність, а це є цінності, загальні норми, обряди, суспільні інститути тощо.

Структурний функціоналізм досліджує насамперед соціальну структуру та соціальну функцію. Методика структурно-функціонального підходу

передбачає: 1) стадію редукції й аналізу системи задля виявлення структур; 2) опис їхніх функцій, пошук інших структур, які виконують тотожні або споріднені функції. Функції в цій схемі – це результат адаптивної активності системи. Функції поділяються на явні (інтенціональні) та приховані (латентні), а також можуть виконувати негативну роль для системи (дисфункції).

Структурний функціоналізм описує соціум як комплекс різнорівневих взаємодій та взаємозв'язків, яким присвоюється класифікація з точки зору їхніх індивідуальних рис та узагальнень, що сприяє осмисленню ролі, локації, статусу елементів структури та їхніх функцій. З позиції структурного функціоналізму і соціальні інституції, й окремі члени суспільства функціонують згідно з певними цінностями, тобто вони зумовлені певними нормами [68].

Варто зазначити, що структурний функціоналізм – це тільки одна з віх становлення соціальної науки, в якій видозмінювалися методи та підходи залежно від того, як варіювалось осмислення науковцями завдань своєї дисципліни. О. Конт здійснив одну з перших спроб вивчення принципів функціонування соціуму [119]. Провівши екскурс через віхи наукового самоосмислення, коли природа суспільства трактувалася мислителями минулого з точки зору релігійних ідеалів, а згодом змінилася на послідовний антропоцентризм і врешті-решт соціум став предметом наукового зацікавлення, дослідники почали трактувати суспільну реальність як єдину у своєму роді, яка відрізняється від органічної чи неорганічної.

Отже, для того, щоб вивчати соціальну реальність, потрібен окремий методологічний інструментарій, який би не дублював підходи, що розроблялися в межах природних дисциплін, та водночас ця методика має зберігати принципи науковості [283].

Соратником О. Конта був Е. Дюркгейм, який займався пошуком причин збереження соціального порядку, цілісності структур суспільства та сталого способу його існування. Структурно-функціональний підхід також займається проблемою механізму збереження соціумом свого стабільного існування та

виживання, оскільки вважає, що всі його елементи «працюють» на те, щоб забезпечити необхідну соціальну солідарність. Стан речей зберігається завдяки системі цінностей, які побутують у соціумі, та символів, які солідаризують учасників символічного обміну впродовж певного часу та на певній території. Будь-яка одиниця соціуму задіяна в складній системі соціального взаємозв'язку, функціонування якої визначається статусом цієї одиниці в суспільній моделі, в межах якої вона функціонує. Отже, соціальна структура – це складна система взаємопов'язаних соціальних ролей [287].

Е. Дюркгейм підкреслював, що для розкриття суті будь-якого суспільного явища необхідно з'ясувати функцію, яку воно виконує, та вказував на важливість розмежування історичного і функціонального аналізу, закликаючи дослідників вивчати окремо причину, яка зумовлює виникнення певного соціального феномену, та його функцію. Про розподіл причинного і функціонального підходів вчений писав у своїй праці «Метод соціології», де зазначав, що функція суспільного явища – це та роль, яку воно виконує задля встановлення суспільного порядку. Кожен елемент соціуму передбачає якусь функцію і для того, щоб ефективно досліджувати суспільне явище, необхідно вивчати саме ту функцію, яку воно виконує [64, с. 57].

Питання позаконтекстуального функціонування соціуму як окремої від природного середовища реальності намагався також з'ясувати Ф. Тьонніс, який у своїх працях прагнув розкрити сенс соціальної активності людей [248, с. 20–21]. Учений також трактував соціологію як науку зі складною розгалуженою та ієрархієзованою системою понять, яка може займатися окремо як стійкими структурами соціуму (інститут сім'ї, релігія тощо), так і функціональними, змінними його аспектами. Ускладнюючись, суспільство сегментується на підструктури, внаслідок чого формуються «органи», які виконують певну функцію, що сприяє балансові та єдності соціальної системи.

Г. Спенсер у своїх «Принципах соціології», послуговуючись фізіологічними паралелями, описував основи функціонування соціуму, який, на думку вченого, постав унаслідок природного добору, а отже, виживає тільки те

суспільство, яке здатне протистояти викликам природного середовища або агресії іншої соціальної групи. Для цього спільнота людей повинна бути максимально солідаризованою та функціональною на всіх рівнях своєї організації [185, с. 500–501].

До структурно-функціонального підходу звертались не тільки фахівці, які працювали в галузі соціології, а й етнографи, антропологи тощо. Зокрема, Б. Малиновський, М. Мосс та А. Редкліф-Браун, який також вживав поняття «структурний» для того, щоб змалювати модель традиційних, доіндустріальних спільнот, при організації своїх структур не спирались на центрувальні вертикальні схеми розподілу влади та впливу [210, с. 132].

У першій половині XX ст. наукові доробки Т. Парсонса ініціювали новий етап становлення структурно-функціонального підходу. Натхненний ідеями М. Вебера, Е. Дюркгейма, В. Парето, він сформулював теорії соціальної дії, що пояснює активні вчинки людини з погляду цінностей культури та соціальної структури, які детермінують спектр вибору та визначають характер соціальної активності людини. Основні положення свого підходу вчений виклав у праці «Структура соціальної дії», яка побачила світ 1937 р. [186].

Т. Парсонс намагався відійти від надмірного емпіризму своїх американських колег та концентрувався на побудові абстрактної на всіх рівнях теорії, яка б стала основою для формування соціології як цільної науки, що б охоплювала максимальний обсяг явищ та мала б у своєму розпорядженні необхідний теоретико-методологічний інструментарій для того, щоб їх трактувати.

На думку Т. Парсонса, криза теорії в соціальній науці виникає тоді, коли вчені, які критично налаштовані щодо плюралізму теорій та множинності підходів, стають догматичними емпіриками та критиками усілякого теоретизування, вважаючи, що спекуляції відволікають від фактажу, а поступ у науці може відбуватись тільки шляхом накопичення дискретного, часто неорганізованого, багажу інформації. Позбувшись теорії, догматичні емпірики звертаються за методом до природничих наук. Хоча, як зазначав дослідник, і

фізика користується математикою як мовою, яка описує отриманий досвід. Соціологія також потребує теорії на зразок математичного аналізу, і структурно-функціональний підхід – це одна зі спроб розробити абстрактну модель для опису соціальних феноменів [291].

На пізніх етапах своєї наукової роботи Т. Парсонс намагався не асоціювати себе із структурним функціоналізмом, який став на той час трендом у соціальних науках, однак вчений збагатив цей підхід низкою важливих методик, зокрема так званою парадигмою AGIL (Adaptation, Goal Attainment, Integration, Latency), яка абстрактним чином змальовує специфіку теорії соціальної дії та вперше була описана в роботі «Економіка та суспільство» й опублікована 1956 р. [289]. Наступне десятиліття дослідник працював над поняттям універсальних символічних носіїв, які входять до складу цієї парадигми.

Т. Парсонс визначав схему AGIL як «парадигму умов життя людини», складові якої вказують на функції, необхідні для виживання та існування в своєму середовищі будь-якої системи, а саме: Adaptation=адаптація (до вимог середовища, реалізується в економічній сфері як спосіб пристосування до умов середовища, в яких певна соціальна система існує та продукує засоби задля вдоволення потреб системи та її структур через виробництво, ринки, фінансові установи тощо); Goal attainment=досягнення цілей (визначення мети, яка реалізується через політику та визначає напрями та стратегії вдоволення потреб системи, що здійснюються державним апаратом, законодавчою та виконавчою системами); Integration=інтеграція (самоуправління усіх компонентів та інклюзивного функціоналу, система права, яка дає змогу соціальній системі зберігати рівновагу через релігію, органи контролю, систему ЗМК тощо); Latency=збереження (фіксація та зосередженість навколо цінностей, які становлять фундамент та запоруку існування системи, що здійснюється через соціальні інститути, які концентрують та ретранслюють цінності, що є основою соціуму та мотиваторами окремих його одиниць, як-от: сім'я, заклади освіти, релігійні організації, галузі культури та мистецтва).

Подальше доопрацювання парадигми AGIL дало змогу розширити та уточнити її схему, згрупувати функції за критерієм вирішення внутрішніх та зовнішніх проблем, а також репрезентувати їх як інструментальні (функції вирішення зовнішніх проблем) – адаптація (природні ресурси, продовольчі ресурси, функція вирішення внутрішніх проблем) – збереження (сім'я, школа) та консумативні (функція вирішення зовнішніх проблем – досягнення цілей (політичні посади, везагальні цілі), функція вирішення внутрішніх проблем – інтеграція (релігія, ЗМІ) [290, с. 26–50].

Кожна з поданих категорій своєю чергою поділяється на підсистеми, які задля власного існування дублюють ті ж чотири функції вищого порядку. В межах цієї ієрархії кожен з аспектів функціональної взаємодії регулюється абстрактним символічним медіа. Будь-який зріз загальної системної парадигми має свій набір узагальнених символічних засобів масової інформації. Парадигма AGIL окремо описує функціональну взаємодію соціальної системи, систему соціальної активності та умов існування людини. Ці системи мають свої символічні засоби масової інформації. Вчений називав чотири узагальнені символічні засоби масової інформації соціальної системи: A=Гроші (економіка); G=Політична влада (політична система); I=Вплив; L=Дотримання цінностей (судова система) [288].

З точки зору Т. Парсонса, фундаментом будь-якого соціотворення є консенсус і тільки через об'єднання зусиль усіх одиниць соціуму можна досягти бажаних для спільноти цілей. З огляду на цю теорію консенсусу необхідно проводити ретельний аналіз цінностей, які пройшли процес інституалізації, оскільки після цього вони стають основою для встановлення поведінкових норм, а згодом відбувається стабілізація всієї конструкції соціуму, адже на цьому етапі система досягає гомеостазу. Кожен з елементів соціальної структури повинен виконувати свої функції, інакше система опиниться під загрозою і налагоджений механізм взаємодії її компонентів вийде з ладу, що може призвести до соціальних катаклізмів.

Незважаючи на критику парадигми Т. Парсонса як надто абстрактної, статичної та вузькоконтекстної, її прихильники, навпаки, вказували на те, що вчений намагався виокремити та сформулювати найзагальніші та найсуттєвіші риси існування будь-якого соціуму. Абстрактний характер репрезентації цих функцій робить аналіз гнучким, оскільки стає придатним для вивчення різних аспектів соціальної дійсності.

Підхід, який розробляв учений, полягав у віднайденні в системі соціуму його складових структур та описі функцій, які вони виконують, взаємодіючи одна з одною. Так в умовах тотальної функціональної взаємозалежності структур суспільство підтримує власний гомеостаз. За Т. Парсонсом, роль засобів масової інформації у соціальній системі – це забезпечення її гомеостазу завдяки підтримці процесів соціалізації та структурного контролю її членів, а також ЗМІ займаються продукуванням стимулів, які мотивують індивідів до активних дій.

Парадигма AGIL Т. Парсонса – це елементарна схема, яка вказує на критерії, яким повинна відповідати соціальна система задля підтримки свого тривалого існування, а саме: система повинна бути адаптована до вимог зовнішнього середовища, вона має володіти розвиненими механізмами та стратегіями для досягнення своїх цілей та завдань, функціонування всіх елементів повинно бути інтегроване задля збереження цілісності всієї системи. Окремі структурні елементи можуть при цьому виконувати функції продукування та трансляції системи цінностей, які фіксують систему в часо-просторовому сенсі, тобто є запорукою її тривалого існування, а також елементи, які виконують функцію збереження цих цінностей та репродукують взірець форми системи.

Як і його попередники, Т. Парсонс виокремлював соціум як специфічну систему, яку подекуди зручно описувати, користуючись поняттями, взятими з інших дисциплін, зокрема фізіології, біології, етології тощо, проте соціальна дійсність не дублює характер існування органічної чи мінеральної природи. Свою функціональну єдність соціальна система зберігає завдяки

функціонуванню своїх складових, де економіка є фактором адаптації системи, політика – досягання цілей, релігія, соціальні комунікації належать до інтеграційної функції, яка забезпечує концепцію єдності системи, релігійні організації, засоби масової інформації з усією видавничою інфраструктурою, культурні та освітні інституції – це функції підтримки і ретрансляції ціннісних орієнтирів та ідеї солідарності системи.

Т. Парсонс трактує соціальну систему як сукупність колективної та індивідуальної активності, яка регламентується комплексом суспільних відносин як на правовому рівні, так і шляхом неформального колективного погодження тих чи інших ціннісних устоїв.

Уже згаданий нами Р. Мертон, який також був учнем Т. Парсонса і збагатив комунікативістику такими поняттями як референтна група, рольова модель, на противагу своєму вчителю був прибічником теорій середнього рівня, а не метатеоретичного фундаменталізму. З позиції теорій середнього рівня вивчення соціальної дійсності має розпочинатись зі спостереження за конкретними одиничними соціальними явищами, а не відштовхуватись від абстрактних понять.

Вчений розрізняв функції згідно зі шкалою їхньої затребуваності для системи. Одні з них є вкрай важливими, інші – менш вагомими, несуттєвими або й узагалі шкідливими. Останні в системі дослідника називаються дисфункціями. Р. Мертон поділяв функції на явні та латентні, де перша – це відомі та гіпотетичні наслідки функціонування елемента соціальної структури, друга – неявні та непрогнозовані. Класичне пояснення цього поділу – це процес здобуття освіти. Явна функція освітнього процесу: людина здобуває знання, аби зайняти своє місце в соціумі, здобути професійні навички, можливості кар'єрного зростання, водночас латентна функція – це набуття людиною упродовж навчання нових соціальних зв'язків, збагачення свого дозвілля новими заняттями тощо.

Р. Мертон здійснював спроби вказати на слабкі сторони структурно-функціонального підходу Т. Парсона, а саме на те, що функціонування певних

структур може мати негативне значення для системи та сприяти виникненню факторів, що запускають процеси її розпаду та дезінтеграції. Для означення деструктивних для соціальної системи процесів Р. Мертон ввів поняття «дисфункція».

Як і Т. Парсонс, Р. Мертон допускав, що будь-який формат соціальної взаємодії важливий для життєдіяльності системи, але коли Парсонс змальовував опорні функції як універсальні компоненти парадигми AGIL, то Мертон вважав, що визначення цих функцій – завдання емпіричного дослідження, а отже, вони не можуть бути сформульовані як абстракції, універсальний шаблон.

Р. Мертон поділяв соціальні явища на статичні, які сприяють балансу системи та існують завдяки інтегрованим нормам, та функціональні явища, що потенційно мають можливість впливати та змінювати саму структуру соціуму. Найголовніші серед функцій, які розглядав дослідник, – це ті, які реалізують принцип зв'язку між структурними одиницями системи, а також функціонують як наслідок пристосованості та інтегрованості системи.

Як і Т. Парсонс, Р. Мертон також надавав культурі великого значення, трактуючи її як контейнер цінностей, що визначають поведінкові моделі людини [210, с. 136]. За Р. Мертоном, медіа – це окрема підсистема, якій притаманні організованість та саморегуляція. Згідно з методом Р. Мертона, об'єкт функціонального підходу – це соціальні ролі, соціальні інститути, традиції, устої тощо, де суб'єктивний фактор, як-от мотивація членів суспільства, повинен впливати з характеристики самої системи. Після проведеного аналізу об'єктам дослідження присвоюється їхня функція, яка характеризується як явна чи латентна або класифікується як дисфункція [210, с. 134].

У праці «Масова комунікація, масові вподобання та організована соціальна активність» Р. Мертон разом із П. Лазарсфельдом виокремлюють такі функції масмедіа: надання ваги та статусності окремим темам, організаціям, подіям, явищам, а також дезактуалізація інших феноменів шляхом їхнього ігнорування

та замовчування; забезпечення дотримання соціумом певних норм, висвітлення та демонстрація різноманітних девіацій для того, щоб викликати публічний осуд. Третя функція масмедіа, на яку вказали дослідники, – це так звана «наркозна» дисфункція відволікання уваги населення від важливих тем [285].

Серед інших вчених, які працювали в руслі структурного функціоналізму, варто відзначити також Г. Лассвела – автора функціоналістської теорії масової комунікації та лінійної моделі комунікації, згідно з якою процес дослідження комунікативного акту полягає у пошуку відповідей на запитання: Хто повідомляє? (щоб відповісти на нього, потрібно віднайти чинники, які ініціюють комунікативний акт); Що повідомляє? (аналіз суті та характеру повідомлення); Яким каналом передається повідомлення? Кому? (вивчення аудиторії); Задля якого ефекту повідомляється? (дослідження впливів на аудиторію засобом повідомлення).

Г. Лассвел у своїй праці «Структура та функції комунікації в суспільстві» зазначав, що будь-який соціальний процес може розглядатися зі структурної та функціональної точок зору. Комунікація виконує функції обсервації, забезпечує взаємозв'язок елементів соціуму, передає досвід та ціннісні устої наступним поколінням. Предметом дослідження можуть бути чинники, які визначають ефективність комунікативних процесів на кожному з його етапів. Однак запропонована Г. Лассвелом схема не є абсолютною і сам учений упродовж своєї дослідницької роботи її доповнював та вдосконалював [284, с. 215–228].

З методологічної точки зору недолік функціоналізму полягає в його тавтологічності. Дослідник, який застосовує цей метод для аналізу соціальних явищ, приписує їм критерії, сформовані в рамках цього ж таки методу, внаслідок дослідження нічого нового не отримується, отже, функціоналісти схильні не розділяти метод отримання знання та його інтерпретацію.

Структурно-функціональний підхід не завжди передбачає комплексне вивчення соціуму. Часто це – дослідження окремо структури та окремо функції, яку вона виконує. Загалом структурний функціоналізм придатний для опису статичних моделей соціуму, оскільки трактує функціонування структур як

сукупність тенденцій, спрямованих на збереження балансу та цільності, та для процесів контрольованих змін (результат яких полягає у відновленні балансу та гомеостазу в межах систем). Основний акцент методики соціального функціоналізму – це порядок соціуму, а не соціальні зміни, тобто він придатний для вивчення тих соціальних систем, внутрішня динаміка, система цінностей та норм яких були спрямовані для забезпечення статус-кво [282].

Система масової комунікації та всі інші компоненти соціуму постійно перебувають у процесі взаємообміну інформацією. Система соціуму інтегрує суму функціонування всіх елементів, що входять до її складу, які, з одного боку, впливають один на одного, а з іншого – зазнають впливу загальних функціональних тенденцій усієї соціальної системи. Всі ці процеси відбуваються заради того, щоб зберегти існування системи та забезпечити її стійкість до впливу природного середовища. Часто структури, які належать до різного порядку, узгоджують своє функціонування для того, щоб підтримувати системний гомеостаз.

Структурний функціоналізм – це спроба побудувати теорію, яка б змогла описати з точки зору раціо процес становлення стихійного життя як окремої людини, так і спільноти, яка формується задля вдоволення потреб власного існування та протистояння впливу середовища. Цей підхід спрямований на вивчення об'єктів, які у своїй структурній взаємопов'язаності прагнуть до статичного стану, тобто метою яких є встановлення та підтримка гомеостазу. Будь-який процес у цій теорії трактується сотеріологічно, як такий, що йому притаманна доцільність, яка функціонує задля збереження балансу в системі, у рамках якої цей процес відбувається.

Структурно-функціональний аналіз передбачає дефрагментацію соціуму як єдиного цілого та виокремлення взаємозалежних зв'язків між елементами соціальної системи, а також виявлення функцій, які виконують елементи для підтримки існування всієї соціальної системи. Трактування отриманих результатів передбачає ідентифікацію цінностей, які підтримують ті чи інші

функції, маючи при цьому на увазі, що вони можуть бути репрезентовані явним чи прихованим чином.

Структурний аналіз дає змогу дослідити композицію полікомпонентного об'єкта, взаємозв'язок його сукупностей, характер їхнього зв'язку. Застосовуючи метод структурного аналізу в соціокомунікативних дослідженнях, ми повинні дізнатись про стилістичні особливості матеріалу, що вивчаємо, його типологічні характеристики та зробити своєрідний розріз для того, щоб дістатись до його структури. Визначення його суті та вирізняльних характеристик дають змогу зіставляти наш об'єкт з іншими, класифікувати інформацію відповідно до категорій «загального», «унікального», «конкретного», що у випадку з текстами, опублікованими на шпальтах релігійної преси, вказало б нам на їхню тему, проблему, ідею, а також на жанр, композицію та стиль.

Поєднання структурного та функціонального аналізу дає змогу не тільки займатись статичними концептами, а також актуальною та потенційною динамікою їхньої взаємодії. Ефективними ці операції вважатимемо тоді, коли ми зможемо вказати на фактори, які впливають як на структуру загалом, так і на її компоненти, особливість зв'язків між ними, а також визначити їхню функціональне чи дисфункціональне значення в контексті суспільної системи [202, с. 89].

Віднайдення та унаочнення сутності досліджуваного явища – важлива процедура дослідницького процесу. Однак опис такої сутності завжди буде змалюванням її ідеального стану, вільного від випадкових, конкретних рис. Щодо природничих наук така нейтралізація та оптимізація вивчення об'єкта виправдана завданням конкретного дослідження. В гуманітарних та соціальних дисциплінах будь-які ідеалізовані явища є умоглядними фікціями. В інтересах дослідження ідеалізація є корисною для того, щоб продемонструвати рівень та масштаб розуміння вченим суті того, що він вивчає, та збагатити процес вивчення критеріями оцінки та осмислення феноменів соціальної комунікації.

Структурно-функціональний аналіз дає змогу наблизитись до сутності явищ та віднайти місце на інтелектуальній карті нашого дослідження, оскільки розкриває доцільність того чи іншого феномену, оскільки функціональне призначення і є умовою його виникнення. З точки зору підходу функціоналізму визначити функцію об'єкта означає з'ясувати, для чого він існує, тобто збагнути його сутність.

Соціальна система формується з феноменів та процесів, які перебувають у стані перманентної взаємодії і в кінцевому підсумку становлять певну видиму єдність, в якій структура – це спосіб, за яким упорядковуються елементи соціальної системи, комплекс взаємозалежних функціональних рольових моделей та статусів.

Міра ефективності засобів масової інформації – це повна чи часткова відповідність своєму функціональному призначенню в межах соціальної системи, в якій виникла необхідність у такій функціональній одиниці. На противагу цьому критерій неефективності полягає у дисфункціональній активності всієї системи ЗМІ чи якогось із її сегментів, який стає загрозою для існування цієї системи загалом.

Результатом якісного функціонального аналізу є повноцінне змалювання атрибутів та характеристик сукупності явищ, зв'язків і співвідношень, що відіграють як необхідну позитивну, так і випадкову нейтральну чи негативну роль у системі ЗМІ. Також отримані дані уможливають її моделювання – унаочнення структури компонентів, змалювання їхніх статичної та динамічної взаємозалежностей [202, с. 83–85].

Для того, щоб сформувались адекватні умови для виникнення журналістики як сфери діяльності, необхідно, щоб у суспільстві визріло певне розуміння необхідності цього феномену, правова сфера, сформулювалися прописані та усні норми цивільної та професійної етики тощо.

Треба, щоб запрацювала інфраструктура, яка передбачає: відповідну нерухомість, де б розташовувалась редакція, видавництво чи інформаційне агентство, розвинуту технологію отримання, фіксації, тиражування та

поширення інформації (друкарні, енергетичні ресурси, ретранслятори, телеграф), сформувався кадровий потенціал фахівців відповідної кваліфікації з адекватним набором навичок та вмінь (автори, редактори, складачі тексту, друкарі, розповсюджувачі тощо). Важливо, щоб саме суспільство уміло б працювати з інформацією, яку продукують відповідні засоби (читацька аудиторія, яка здатна сприйняти адресовану їй інформацію та матеріально підтримати подальше існування конкретного засобу масової комунікації) [202, с. 43].

Досліджуючи друковану пресу, треба зважати на важливість кожного з етапів її становлення (виникнення ідеї, ініціатива, налагодження її функціонування) та брати до уваги суміжні процеси, як-от формування читацької аудиторії. Виникнення та збіг усіх необхідних умов задля заснування та налагодження випуску періодичного видання, а також визначальні інтенції та мотиви видавців й автури залежать від конкретних історичних, суспільно-політичних обставин.

Рухаючись від узагальненої схематизації та абстрактних теоретичних конструкцій до дослідження конкретного емпіричного матеріалу, варто перш за все зазначити, що журналістика включає цілий спектр компонентів, дослідження яких потребують комплексного підходу та ретельного підбору методологічного інструментарію.

Проблемою формування методологічної бази українських журналістикознавчих студій займались: В. Іванов [82], І. Михайлин [170], М. Нечиталюк [182], В. Різун [212], М. Романюк [215], Т. Скотникова [212], М. Хилько [263], Б. Черняков [266]. Важливим досі залишається питання вдосконалення способів застосування загальнонаукових теоретичних підходів щодо вивчення окремих тематико-типологічних груп пресодруків, а також розробка та апробація комплексу спеціальних методів задля отримання нової та доповнення вже набутої бази знань про феномени, які потрапляють до фокусу уваги журналістикознавчих досліджень.

Узагальнена теоретико-методологічна схема нашого дослідження виглядає так: на загальнонауковому методологічному рівні робота здійснена згідно з аналітико-синтетичним (вивчення проблематики та узагальнення вже існуючих знань) та системно-структурним аналізом (виокремлення об'єкта нашого дослідження як системної цілісності з притаманною сукупністю взаємопов'язаних елементів); на конкретно-науковому рівні ми застосовували структурно-функціональний теоретичний підхід (комплексне вивчення системи релігійної преси Галичини та її функціональної ролі в структурі тогочасного соціуму) і тематико-типологічний аналіз (вивчення базових генетичних та функціональних ознак релігійних періодичних видань Галичини).

Засадничо наша робота спирається на принципи об'єктивності, історизму, достовірності та комплексності. Дотримуючись принципу історизму, ми трактуємо релігійні часописи як надбання своєї історичної епохи, що необхідно для розуміння специфіки їхнього функціонування в конкретному історичному суспільному контексті. Спираючись на принцип достовірності, ми змогли реставрувати та унаочнити фактологічну картину, яка формувала систему релігійних пресодруків досліджуваної нами доби, принцип комплексності дав змогу в межах нашої основної проблематики диференційовано реалізувати низку операцій, а саме: ідентифікувати конфесійну приналежність часописів, визначити імена ініціаторів видавничих проєктів, меценатів, бенефіціарів, авторів публікацій, конкретизувати та уніфікувати кількісні показники, які відображають видавничі параметри часописів, зокрема тип видання, періодичність, час заснування, місце виходу, кількість випусків, тиражі тощо.

Вивчаючи феномен української релігійної преси Галичини 1853–1939 рр., варто враховувати, що її функціонування в зазначений час відбувалося в політичних, адміністративних та територіальних межах двох державних утворень – Австро-Угорської імперії та Польської Республіки. З огляду на це весь масив української релігійної періодики Галичини розділено на два блоки: релігійна преса періоду Австро-Угорської імперії та релігійна преса періоду Польської Республіки.

Методом емпіричного аналізу ми виокремили масив періодичних видань за релігійною ознакою, у такий спосіб визначивши їхнє тематичне спрямування. В дослідженні ми дефініювали релігійну пресу як комплекс періодичних друкованих засобів масової інформації, що презентують специфічний релігійний спосіб сприйняття дійсності та є інструментом поширення відповідних до релігійних устоїв світоглядних орієнтирів, етичних цінностей, а також моделей персональної ідентичності та соціальної консолідації, концепції яких формуються в межах віровчень та впроваджуються в міжособистісних взаєминах релігійних груп, інтереси яких обстоюють ці видання.

Цільове призначення – одна з найсуттєвіших універсальних ознак періодичного видання, яка визначає його читацьку аудиторію, концентрує видавничу ціль та редакційні програмні засади. Ключовим мірилом «внутрішнього» розподілу серед усього масиву періодичних видань релігійного спрямування, що виходили на теренах Галичини упродовж 1853–1939 рр., для нас є їхнє читацьке призначення [1, с. 6–7].

Ми класифікували релігійні періодичні видання за їхнім призначенням на три групи: для мирян (послідовників віросповідання незалежно від градації їхнього залучення до культу, які при цьому не є його служителями), для служителів (ті, хто в межах релігійної системи виконують функції, що забезпечують її стабільне існування в рамках соціуму) та богословські часописи (фахові періодичні видання, призначені для поширення та обміну системи теологічних та пов'язаних із цією системою наукових знань).

Задля об'єктивного та поліаспектного висвітлення процесу творення та становлення релігійної преси на первинному, ознайомчому етапі її вивчення ми застосовували бібліографічно-описовий метод, який допоміг нам зафіксувати основні назви часописів та їхні формальні, змістово-констатаційні ознаки.

Наступний крок – це поєднання низки методологем, які дали змогу вирішувати конкретні проміжні завдання нашого дослідження. Зокрема, для уніфікації, систематизації та розрізнення масиву релігійної періодики Галичини (враховуючи типологічні особливості, а також регіональні, темпоральні

обставини, в яких зароджувалася та функціонувала галицька релігійна преса) ми застосовували поєднання наступних видів аналізу: *системно-хронікальний* (для побудови лінійної схеми тяглості періодичних видань), *історико-описовий* (для з'ясування та моделювання визначальних факторів, що зумовлювали виникнення та функціонування часописів), *проблемно-тематичний, системний та порівняльний* (для класифікації масиву видань відповідно до їхнього цільового призначення та читацької адреси, локалізації їхнього місцезнаходження в системі релігійної преси Галичини за визначений період часу, відображення специфічних вирізняльних рис їхнього функціонування), *біографічний* (для вивчення важливих для дослідження життєписних фактів щодо ключових фігур в історії релігійної преси Галичини).

Висновки до розділу 1

Здійснений нами огляд історіографії вивчення української релігійної преси Галичини другої половини XIX ст. – першої третини XX ст. засвідчив, що ця тема неодноразово ставала об'єктом наукового інтересу українських науковців минулого та сучасності в контексті їхнього дослідження історії української журналістики загалом та пресових видань зокрема, а також як історичного джерела для вивчення української історії, етнології, літератури, мистецтва, архівної справи, бібліографістики, історії релігії та Церкви в Україні тощо.

Українська релігійна преса загалом, а Галичини зокрема, впродовж фактично всього XX ст. досліджувалася здебільшого з бібліографічного погляду. Із настанням Незалежності простежується нова хвиля інтересу до актуальної та історичної проблематики релігійної преси, журналістики та комунікативістики. Це зумовлено тим, що заборонені до цього архівні документи, книжкові і пресові фонди стали доступними, тож пресодруки релігійної тематики могли вивчати всі зацікавлені науковці.

В розглянутих бібліографічних та ретроспективних історико-бібліографічних працях наводилися повні або фрагментарні технічні відомості про окремі релігійні часописи, імена їх видавців, редакторів. У пресознавчих та документознавчих розвідках зафіксовано імена, факти, бібліографічні відомості, тексти праць, що були важливі для висвітлення історії життя Церкви та релігійних спільнот у Галичині, національного та просвітницького руху, життєпису духівників, які залишили помітний слід на проповідницькій ниві, а також у громадсько-політичному житті краю, різних галузях світської науки, культури, мистецтва, видавничої справи тощо.

За тридцятиліття Незалежності України національне пресознавство збагатилося працями, в яких розкривалися особливості функціонування, специфіки змістового наповнення і релігійних видань XIX–XX ст., і сучасних пресодруків, вивчалася певна категорія релігійних пресодруків за критерієм конфесійної приналежності (католицькі, греко-католицькі, православні, протестантські), за культурно-територіальним поділом (релігійні часописи Волині, Наддніпрянщини, Київщини, Слобожанщини, Східної України тощо), в межах історичного періоду (міжвоєнний час) тощо.

Однак інформація про релігійну пресу Галичини подавалася як фрагмент загальної історії української періодики, без концептуального відшарування її як окремого феномену або ж видання класифікувалися за конфесійним критерієм (греко-католицькі, католицькі, православні, протестантські) чи розглядалися в контексті досліджень, присвячених літературознавчим, краєзнавчим, історичним, джерелознавчим, бібліотекознавчим, персоналістичним, або ж розвідкам історії дитячої літератури.

У згаданих статтях релігійні часописи, які виходили на теренах Галичини, вивчалися тільки фрагментарно, крізь призму наукової та публіцистичної спадщини окремих духівників, особливостей відображення суспільно-політичної, культурологічної, літературознавчої, мовної, етичної, краєзнавчої проблематики, висвітлення окремих епізодів з історії Церкви та релігійної громади (Католицька Акція, діяльність Марійського товариства тощо).

Однак у жодному з досліджень, здійснених упродовж минулих десятиліть, часописи релігійного спрямування Галичини 1853–1939 рр., без огляду на конфесійну приналежність, не трактувалися як цілісний об’єкт та поліаспектний феномен української журналістики та соціокомунікативістики, важливий функціональний елемент структури галицького суспільства.

Задля заповнення цієї прогалини було визначено оптимальні теоретико-методологічні підходи, які дали нам можливість змодельовати функціональне призначення та розробити тематико-типологічну класифікацію галицької релігійної преси. У роботі ми розглядаємо феномен релігійних пресодруків із позицій макрорівневого структурно-функціонального підходу, який трактує соціум як цілісну систему, що існує на зразок біологічного організму. Застосування макротеоретичного підходу структурного функціоналізму дало нам змогу охопити, проаналізувати та уніфікувати великі масиви сенсів, які дозволять дослідити функцію релігійної преси у складному механізмі соціуму.

РОЗДІЛ 2

РЕЛІГІЙНА ПРЕСА ПЕРІОДУ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: ЗАЧИН, ЕТОС ТА ФОРМАЦІЯ

2.1. Особливості започаткування

Розглядаючи питання зародження та становлення українського релігійного пресовидання в Галичині періоду Австрійської, відтак – Австро-Угорської імперії, важливо зрозуміти ті суспільно-політичні умови, в яких на той час перебувала релігійна спільнота галицьких українців. Однак спершу зробимо деяке термінологічне уточнення, а саме: чи маємо ми достатньо історичних підстав для того, щоб асоціювати певну релігійну конфесію з окремою національністю.

Про генезу ототожнення конкретної християнської течії з галицьким українством йдеться у працях І. Лисяка-Рудницького. Історик зазначає, що у XVII ст., часи національних революцій, зокрема змагань за державний суверенітет України, роль репрезентативної конфесії української нації повністю відводилася православ'ю. Греко-католицька Церква, відповідно, трактувалась як сегмент польської присутності. Після підпорядкування Київського митрополичого престолу Московському патріархату в 1686 р. Українська православна церква втратила автономію і розпочався процес її русифікації. Згодом, унаслідок політики утисків греко-католицької Церкви у Російській імперії, відбулося зосередження її впливу цілковито в межах територіальних володінь династії Габсбургів [156, т. 1, с. 414–415].

Однак щодо присвоєння етноконфесійних дефініцій тогочасному населенню Галичини історик застерігає від радикального «ототожнення поляків із римо-католиками й українців із греко-католиками». І. Лисяк-Рудницький вказує, що у другій половині XIX ст. існувала верства населення, яка складалась з освічених греко-католиків, що політично й культурно ідентифікували себе з поляками,

натомість поряд існував прошарок селян, які дотримувались римо-католицького обряду, але за мовними та звичаєвими ознаками залишались українцями. Ці дві категорії історик визначає як перехідні соціальні групи, що поступово «зникали у вирі національної боротьби». Незважаючи на це, конфесійна приналежність до греко-католицької Церкви була важливою рисою національної ідентичності галицьких українців [156, т. 1, с. 424].

Період до першого поділу Речі Посполитої характеризується вкрай незадовільним соціальним становищем духівництва та вірян греко-католицької Церкви. Ситуація змінилася після анексії Галичини Австрійською імперією, уряд якої здійснив низку заходів, унаслідок чого відбулося зрівняння греко-католиків у соціальному та культурному статусі із римо-католиками. Варто також відзначити дві події, які позитивно вплинули на подальше становлення та зміцнення авторитету греко-католицької Церкви у Галичині та продемонстрували сприятливу політику австрійського уряду для піднесення правового, освітнього й економічного рівня греко-католиків. А саме: заборона 1774 р. Марією Терезією на офіційному рівні вживати термін «уніат», який часто в побутовому усному та писемному мовленні міг мати негативну конотацію, натомість ухвалено визначення «Греко-Католицька церква», а також надання 1808 р. Львівському єпископату статусу Галицької митрополії.

Політична слабкість імператора Фердинанда I, а також вигідна для галицьких українців адміністративна і мовна політика його наступника, Франца Йосифа I, яку він провадив у перші роки свого правління, дали змогу українському інтелектуальному середовищу вільно розвиватися, поступово позбуваючись польського культурницького впливу, вирізнити власну соціокультурну окремішність та сформулювати істотні питання національного просвітництва, що співіснували з програмою духовного проводу народу.

У 1820–1830 рр. у Перемишлі діяв осередок українського духовно-просвітницького руху, учасниками якого були Й. Левицький, Й. Лозинський, І. Могильницький, І. Снігурський та інші. Окрім суто духовного проводу та освітництва галичан-українців, вони також займалися науковою та мистецькою

діяльністю, брали безпосередню участь у заснуванні шкіл, налагоджували випуск україномовних підручників та граматик для гімназистів і семінаристів, а також ініціювали випуск української релігійної преси.

Перша відома спроба заснувати релігійно-церковний часопис – це проєкт «Бібліотека Бесід Духовних» (1843 р.), який розробляв о. Й. Левицький [127, с. 200]. Проте цей задум не був реалізований. До нас дійшов тільки текст анонсу, поданий на розгляд до австрійської цензури, в якому, зокрема, зазначалися ціль та завдання, структура, тематичний спектр майбутнього видання. Зокрема, основною метою «Бібліотеки Бесід Духовних» повинно було б бути висвітлення «суті науки християнскія і всьо тоє, що до вітійства і пастви душ християнских належит; тому і катехетика своє во ній знайде місце» [197].

Була визначена структура запланованого часопису. У розділі «Гомілетика» мали б друкуватися рекомендації для духівників щодо методики написання проповідей та орієнтири щодо вибору, зокрема: «Казаня, Гомілії, науки при дійствованії С[вятих] Тайн і інших обрядів, різних авторів, а то так, як они во своїх парафіях казали, также пісни духовній». Розділ «Катехитика» мав охоплювати статті, в яких розкривалися теоретичні та практичні аспекти християнської етики та моралі. Розділ «Література» мав би вміщувати бібліографію текстів проповідей, опублікованих в інших виданнях, богословських лекцій, текстів пісень, різноманітних рецензій, філологічних розвідок «щодо языка руского, щоби таким способом мож легко поняти степень образования або упадку того ж в неkotрих сторонах Галиції та Лодомерії, література гомілитичная інших народів, особливо Німців буде читателям «Бібліотеки Бесід Духовних» до відомости подана» та ін [197]. Усім, хто мав бажання опублікувати якийсь матеріал, «який нібудь артикул пасторальний, або казаніє, гомілію, науку, виклад евангелія для дітий школьних і катехізацію», міг це зробити, надіславши текст префекта Єпископської друкарні в Перемишлі, із зазначенням авторства, назви населеного пункту, де вчення, власне, було виголошено.

Ціна річної передплати на «Бібліотеку Бесід Духовних» (планувалося видати шість випусків) повинна була становити «1 ринский в сріблі», ціна одного примірника – «10 крайцарів».

Окрім інформації щодо самого видання, у тексті анонсу «Бібліотек Бесід Духовних» Й. Левицький заторкнув мовне питання. Він навів перелік циркулярів, в яких мова «галицько-руська» домінувала над польською, зокрема, у Саноцькому, Перемишльському, Жолківському, Самбірському, Стрийському, Львівському, Золочівському, Бережанському, Станіславському, Коломийському, Чортківському, Тернопільському, Буковинському повітах.

Й. Левицький, підкреслював, що духівникам варто зважати на мовну ситуацію, вивчати діалекти та лексичну специфіку місцевого говору там, де розгортається їхнє служіння, проповідувати тією мовою, яка домінує в тому чи іншому регіоні, але яка водночас «від польского во своїм основанії розріжняється», а також враховувати, що існують також локальні діалекти, що «від дільного языка галицко-руского розріжняються». Укладачам текстів гомілетичного змісту та авторам богословських розвідок він радив «так писати, як нарід говорит, але не так, як они навикши в школах до польскої бесіди, думают, же кожде слово польское мож на крій руский вивернути», оскільки «русин такого слова не понимає, тому і з наук духовних та катехизацій не відносит хісна...» [197].

Аби зрозуміти мотиви такого акцентування мовної проблематики, варто охарактеризувати деякі аспекти тогочасного суспільно-культурного контексту. Однією з найбільш обговорюваних тем та одним з основних предметів дискусій серед галицьких інтелігентів упродовж XIX та першої половини XX ст. було питання формування та утвердження єдиних норм літературної мови.

Галицький вчений, педагог І. Верхратський у статті, опублікованій на сторінках газети «Руслан» у 1913 р., писав: «Про правопись спорили ми не віднині. Вже Маркіян Шашкевич і Йосиф Левицький ведуть спір о азбуку. Прихильники Кулішівки і Драгоманівки, прихильника і та її затіяли війну азбучну! Так оно і виглядає, хоть все разом мішати не можна. Спір межі

Йосифом Левицьким а Маркіяном Шашкевичем мав підклад зовсім інший, се був напад пустого, невмілого язичя на язык чисто народний. Всі другі спори не дотикали языка, а були виключно правописні і не великої ваги. Розумів ся, правопись унормувала ся тота, котра оказала ся найбільше поєдинча, практична, а нашому языку одвітна» [30].

Сучасні дослідники вважають, що так звану «азбучну війну» серед інтелігенції Східної Галичини спричинило існування у краї низки місцевих діалектів – наддністрянського, покутського, бойківського, гуцульського, лемківського. Проблема виникла, коли в процесі обговорення постало питання, який із цих діалектів взяти за основу майбутнього нормативного правопису і як при цьому підпорядкувати специфіку інших. Така складність спонукала окремих учасників стати на бік противників розробок нормативів літературної мови на основі локальних діалектів [139, с. 145].

Щодо самого о. Й. Левицького, то він був прихильником використання етимологічного правопису зі збереженням церковнослов'янської граматики, яка уже мала статус уніфікованої, критично ставився до вживання фонетичного правопису та спирання на діалекти. Свою позицію він висловлював у статтях, що публікувалися на шпальтах галицьких пресодруків, а також у 1834 р. німецькою мовою видав працю «Граматика», що отримала різні, подекуди негативні, оцінки сучасників. У ній детально розкрив свій погляд на нормування літературного правопису [139, с. 147].

Проте у XIX ст. процес формування єдиного нормативу для літературної мови не було завершено. Кожна з написаних на той час граматик, серед яких, окрім «Граматики» Й. Левицького, також і праця Я. Головацького, були спробами та віхою у становленні української літературної мови.

Про прагнення започаткувати видання «Бібліотеки Бесід Духовних» Я. Головацький у своєму листі до О. Головацького, датованого 5 грудня 1845 р., писав таке: «Сей то Левицький старався о позволения издавання часописьма духовного содержания (см[отри] “Денница”, 1843), і переміг, переборов всі козні, підступи, зависних, передрозсудних наських і ненаських людей і

получив, накінець, право аж із Відня видавати журнал духовний під надписом “Бібліотека Бесід Духовних”. Тая бібліотека має виходити в Перемишлі від 1846-го года, на рік VI частей по п’ять листів і посвячена буде предметам [г]омілетичеським, катехитичеським і проч. статтям духовного содержания. Ціна пренумерати на рік 1 гульден (золотий ринський) ср[іблом]! Тільки-то потішного на будуще» [218, с. 243].

Причина, через яку «Бібліотека Бесід Духовних» так і не вийшла у світ, – позиція львівського митрополита М. Левицького. На ситуацію не вплинула навіть підтримка губернатора Галичини Фердинанда д’Есте та перемишльського єпископа І. Снігурського, оскільки М. Левицький цілеспрямовано здійснював перепони для того, щоб ідея видавати самостійний український релігійний часопис не була реалізована, ліквідовуючи її «у самім зароді» [127, с. 200].

Я. Головацький у своєму листі до О. Бодянського від 26 липня 1846 р. про припинення реалізації проєкту «Бібліотек Бесід Духовних» писав таке: «Звісно Вам запевне буде, що Йос[иф] Левицький мав намірення видавати часопись духовного содержания, і що уніатський львівський митрополит перепону ставляв тому издаванню, аж видаватель у Відні у придворній палаті добув позволения до издавання свого журналу. Але що ж, митрополит потрафив знов найти перешкоду хоть переволочи його издания. Тот же митрополит, котрий в такій почесті у папи римського, що папа благословив молитву, їм сочиненную “со еже непоколібимо в соединены з римською церкв’ю стояти” і надав їй силу сто днів відпусту для кожного, хто його набожно відговорить... митрополит сподівався кардинальський бриль, але якось розвіялося, тимчасом милостиве правительство обдарило його недавно орденом вел[икого] хреста св. Леопольда, таким самим, яким сего року декотрі старостове западних округів Галіції за свое чесне орудування нагороджені були» [218, с. 252–253].

Реконструюючи мотиви М. Левицького, які спонукали його до таких радикальних дій щодо ініціативи Й. Левицького, схиляємося до думки, згідно з якою митрополит вважав, що виникнення такого видання свідчитиме про певну

консолідацію українського духівництва за етнокультурним фактором, бо «в такому разі легко дійти до колізій з іншими релігійними партіями або із закордонними урядами», а це дасть підставу вважати, наче «злука письменників для такого часопису могла б викликати у декого думку про утворення між кліром слов'янського товариства» [255, т. 1, с. 19].

Скасування випуску «Бібліотеки Бесід Духовних» дає підставу підкреслити певну тенденцію у політиці митрополита М. Левицького, який також посприяв цензуруванню альманаху «Зоря» та забороні поширенню примірників «Русалки Дністрової» [165].

Одне із завдань, які ставили перед собою члени «Руської трійці», – сформувані літературну мову на основі народної і започаткувати видання літературного альманаху «Русалка Дністровая» як засобу втілення свого мовного та культурного проєкту. Видавці репрезентували свій часопис без чітко окреслених політичних ідеологічних ознак. Однак М. Левицький критикував твори, які друкувалися на його сторінках, за обрану стилістику мови, вважав це недоречним і шкідливим та передбачав негативні наслідки для суспільно-політичної ситуації у Східній Галичині. Хоча видання і не містило відкритого політичного посилу, проте передбачалося, що формування нормованої літературної мови спричинить розвій національної самосвідомості русинів Галичини, що своєю чергою спровокує соціально-політичну нестабільність. Такі коливання у країнах Східної та Західної Європи уже ставали тенденційними та впродовж усього XIX ст. збільшували свою інтенсивність, чого намагалися уникнути окремі представники галицького духовного проводу, серед яких ключовою фігурою був митрополит М. Левицький [156, т. 1, с. 416].

Разом з тим низка вчинків митрополита М. Левицького вказує на його лояльне ставлення до народної мови та популяризації її вживання в галузі культури. Зокрема, за його участі було підготовлено та видано у Будині «Наука христіанская по ряду катихизма нормального» (1815) й «Букварь славено-русского языка» (1816) авторства І. Могильницького, саме він посприяв справі

започаткування в 1816 р. освітнього Товариства священників у Перемишлі та Дяко-вчительського інституту у 1817 р., відкриттю 383 народних шкіл при парафіях Перемишльської єпархії. Разом із освітянином та крилошанином І. Могильницьким клопотав до австрійського уряду щодо організації навчального процесу в галицьких школах українською мовою. Спільно з Перемишльським єпископом І. Снігурським зобов'язав галицьке священство вести свої проповіді та повчання саме українською народною мовою. Вже згодом, у 1848 р., ставши примасом Галичини, М. Левицький став одним із засновників Галицько-руської матиці.

Водночас М. Левицький критикував спроби шляхтичів-русинів змінювати свою культурно-конфесійну приналежність, зокрема висловив свою незгоду з тим, що граф, меценат та дослідник В. Дідушицький та шляхтич і військово-політичний діяч Л. Сапіга перейшли у Східний візантійський обряд [165].

Попри те, що, на перший погляд, вчинки М. Левицького можуть здатися непослідовними, ситуативними та ідейно невмотивованими, якщо підходити до цього дедуктивно, то такі випадки непорозумінь між окремими представниками галицького духовенства та знаті все ж вказують на початки дистанціювання духовної та світської влади, а також втрати взаєморозуміння між галицькою русинською шляхтою та греко-католицьким духовенством.

Інтелігенція, священство, освітяни відчували необхідність віднайти та сформулювати національну, культурну ідентичність. Результатом таких пошуків було виокремлення подекуди суперечливих напрямів суспільно-політичної думки, а саме: народовство, москвофільство, полонофільство, що свідчило про певну дезорієнтованість у своїх пошуках [31].

Митрополит М. Левицький також інтерпретував ідею «Бібліотеки Бесід Духовних» як загрозу тогочасному суспільно-політичному становищу на теренах Галичини, як один із проявів імовірного консолідованого руху русинської інтелігенції. Хоча Й. Левицький декларував його як суто релігійний часопис, а мова видання розглядалася ним винятково інструментально, тобто перш за все для того, щоб якомога ефективніше реалізувати комунікативний

акт, обмін інформацією. «Бібліотеку Бесід Духовних» він трактував як важливий засіб реалізації душпастирської служби і шукав найоптимальніші варіанти для здійснення свого задуму – від ідеї, вибору мови, форми подання матеріалу до способу розповсюдження тощо.

Отже, ініціатива Й. Левицького та реакція духовенства на неї вкотре вказали на протиріччя, які існували між тогочасними галицькими вченими, педагогами, політичними діячами та духівниками. Окрім адміністративних перешкод, що були спрямовані на те, щоб не вдалося налагодити випуск «Бібліотеки бесід духовних», також проявилися інші наслідки суперечностей, а саме: «азбучні війни», підходи щодо визначення генези та культурної ідентичності галицьких русинів-українців, пріоритети подальшого суспільно-політичного поступу.

2.2. Преса для мирян: інформаційна платформа парафіяльно-громадської диференціації

Револуція 1848–1849 рр. в Австрійській імперії стала одним із чинників, що стимулювали український національний культурницький та громадський рух у Галичині, важливі віхи якого – це створення Головної Руської Ради із розгалуженою мережею повітових представництв, яку очолив Г. Яхимович, що був на той час перемишльським єпископом Української греко-католицької церкви, та заснування першого українського часопису «Зоря Галицка». Суттєво, що саме релігійно-церковний аспект певною мірою визначав ідейне спрямування та методи діяльності Головної Руської Ради.

Чільні представники Ради – М. Куземський, М. Малиновський, Г. Яхимович – брали участь у роботі дорадчого комітету, створеного губернатором Галичини Ф. Стадіоном з метою блокування діяльності польської Центральної Ради Народової. Управлінські погляди Ф. Стадіона були

сприятливими для того, щоб згодом члени митрополичої консисторії змогли очолити український національний рух у Галичині [243, с. 57–58].

Хоча тогочасна політика Відня щодо українців була хиткою та ситуативною, а підтримка їхніх політичних інтересів – реакцією на державницькі амбіції поляків, проте цього було достатньо для становлення українського національного руху, одним із важливих аспектів якого визначалося зародження української релігійної преси.

Перше релігійне видання на теренах Галичини – «Поученія Церковныя», що виходило у Львові у 1853–1854 рр. як додаток до «Зорі Галицкої». Оскільки цей часопис був по суті друкованим органом Головної Руської Ради, то через низку посередників (окружні ради, декани, духівництво) видавці «Зорі Галицкої» мали змогу звертатися до громадськості для популяризації свого часопису й таким чином збільшувати кількість передплатників. Відзначимо, що «Зоря Галицка» у сучасній історіографії вважається першим українським часописом, матеріали якого публікувалися народною мовою, однак у ній значною мірою простежуються тенденції мовних дискусій, які точилися в тогочасному інтелектуальному середовищі. Видання можна розглядати як своєрідний плацдарм, де вели діалог прихильники різноманітних культурно-політичних течій, одні з яких схилились до правописних засад москвофільства, інші ж були прибічниками вживання народної мови [206, с. 209].

Часті зміни складу редакції суттєво впливали на правописні принципи текстів публікацій видання. Зокрема, «народномовний» період – це 1848–1850 рр., коли редактором газети був А. Павенцький, та частково 1854 р., коли її редагував М. Савчинський. Проте в другій половині 1851 р. та впродовж 1852–1854 рр., коли редакцію очолювали І. Гушалевич, Б. Дідицький, С. Шехович, видання набуло чіткого москвофільського спрямування, водночас статті часопису друкувались «язичієм» [254, т. 1, с. 118]. Відзначимо також, що впродовж 1852–1854 рр. тексти газети подавалися гражданським шрифтом, а саме на цей період (1853–1854 рр.) припадає вихід «Поученій Церковных». У роки виходу «Поученій Церковных» видавці «Зорі Галицкої» змінили

тематичне спрямування видання. Якщо від 1848 р. і до 1853 р. редакція газети здебільшого зосереджувала увагу на політичній тематиці, то з 1853 р. вона позиціонувалася як часопис для «літературного, общепольного и забавного чтения», спрямування якого можна охарактеризувати як універсальне.

У редакційній замітці, яка відкривала перший випуск «Поученій Церковных», наголошувалося, що своєю ініціативою редакція прагне задовольнити духовні потреби «каждого истинного Русина», надати йому читиво, яке «наполняет душу премудростію и святостію Божією», а також буде вміщувати в ньому «слова, бесіди и оглашенія церковныя, такъ же изясненія обрядовъ нашихъ церковныхъ». Редакція не лише адресувала свої публікації представникам духівництва, а й робила все для розширення читацької аудиторії, зокрема стежила, щоб часопис потрапляв до читачів перед неділями і святами, коли вони мали час і можливості для читання духовних текстів. Видавці наголошували також, що, на відміну від інших народів Австрійської імперії, в галицьких русинів зовсім немає власної духовної преси та літератури, тож своїми «Поученіями Церковными» редакція прагнула заповнити цю тимчасову прогалину (Поученія Церковныя. 1853. Ч. 1).

В одному з читацьких відгуків, які публікувалися у «Зорі Галицкій», повідомлялося, що самостійний додаток «Поученія Церковныя» є важливим джерелом інформації для священників, в якому можна знайти все необхідне для написання власних проповідей та вчень. Автор відгуку розглядав цю пресовидавничу ініціативу – випуск релігійного видання – як важливу спробу поєднати рух національного літературного просвітництва із християнським богослов'ям (Довѣрительные письма изъ Будина. 1853. Ч. 28).

Авторство майже всіх матеріалів часопису (також під крипт. М. М.) належало М. Малиновському (1812–1894) – церковному та громадсько-політичному діячеві, педагогу, укладачеві підручників для гімназистів, співзасновнику Головної Руської Ради та театру товариства «Руська бесіда». Упродовж 1861–1866 рр. він був депутатом Галицького крайового сейму, а в 1869–1870 рр. – адміністратором Львівської архієпархії. У різний час обіймав

посади архідиякона та канцлера митрополичої консисторії, генерального вікарія, секретаря митрополита Йосифа Сембратовича. У своїй інтелектуальній діяльності виступав як історик Церкви й релігії, автор численних богословських студій та публіцистичних виступів. Його статті, що друкувалися на сторінках галицької преси, торкалися здебільшого тем церковного та громадсько-політичного життя українців Галичини. Він написав чимало книг на релігійну тематику, більшість з них видала Галицько-руська матиця. Щодо правописної дискусії, то М. Малиновський був серед опонентів застосування латинського алфавіту. У 1860 р. він перейшов на москвофільські позиції.

Основний жанр усіх публікацій «Поученій Церковных» – це настановчі та богословські проповіді, подані у формі «слів» та бесід. Умовно їх можна поділити на чотири тематичних блоки. Перший – це принагідні бесіди та «слова», зокрема: «Бесѣда въ недѣлю о Мытарѣ и Фарисеи» (1853. Ч. 1), «Слово на недѣлю о блудному Сынѣ» (1853. Ч. 1, 2), «Бесѣда въ день праздника входа Іисуса въ Іерусалимъ» (1853. Ч. 8), «Слово въ недѣлю Самарянины» (1853. Ч. 9), «Слово въ недѣлю о Слѣпомъ» (1853. Ч. 12). Другий тематичний блок – матеріали з історії християнських свят та обряду («О праздниѣ входа Іисуса Христа въ Іерусалимъ» (1853. Ч. 5), «О праздниѣ Пасхи» (1853. Ч. 6, 7, 10), «Праздникъ Благовѣщенія» (1853. Ч. 7), «Праздникъ вознесенія Господни» (1853. Ч. 12, 13), «Праздникъ Рождества Христова» (1854. Ч. 2, 3), «Праздникъ Богоявленія» (1894. Ч. 8), «Праздникъ покрова пресв. Богородицы» (1894. Ч. 18, 19) тощо). Третій блок публікацій – це житія святих («Житіє св. Григорія Назіанина или Богослова» (1894. Ч. 6), «Житіє св. Іоана Златоустого» (1894. Ч. 7). Відзначимо, що статті цієї тематичної групи почали вміщувати на шпальтах видання тільки у другому річнику.

Четвертий тематичний блок – катехизисні проповіді, в яких автор порушує питання просвітницького й релігійного характеру. Зокрема, у статті «Катехизическое слово въ недѣлю 14 по сошествіи св. Духа» (1853. Ч. 30–32), повністю присвяченій поняттю «релігія», розглянуто історію його виникнення та подано приклади вживання в багатьох історичних і філософських працях

античності та середньовіччя. З богословської точки зору описано види релігії, подано роз'яснення щодо її мети, обґрунтовано необхідність релігії як об'єктивного незмінного атрибута природи людини. У ще одній статті цієї тематичної групи під назвою «Катехизическое слово въ недѣлю 16 по сошествіи св. Духа» (1853. Ч. 32–40) йшлося про комплекс богословських наук: подано загальний огляд теологічних дисциплін, розглянуто аспекти методики їх викладання. Автор також здійснив детальний опис природничих, гуманітарних, прикладних та фундаментальних наук, визначаючи їх як «підготовчі» до богослов'я, зокрема фізики, географії, палеонтології, медицини, історії, антропології, філософії. Закцентуємо на тому, що М. Малиновський трактував і філологію як пролегомен до науки богослов'я, що в контексті тогочасних правописних дискусій вводило мовну проблематику в теологічний вимір.

Варто також відзначити статтю «Наука о человѣцѣ, о его тѣлѣ и души» М. Малиновського (1894. Ч. 27–32), в якій поєднано тогочасні наукові погляди на природу людини із теологічними. Висвітлюючи структуру духовного та матеріального аспектів людського існування, автор детально аналізує тогочасні знання з фізіології та анатомії, вибудовує чітку ієрархію наук та окремих дисциплін, в яких плюралізм підходів до вивчення феномену матерії, психіки, соціуму, політики суворо підпорядкований єдиному напрямку пізнання – розкривати у всякій формі буття Боже провидіння.

Характерно, що в згаданих катехизисних проповідях з богословських позицій здійснюються спроби пояснити ті аспекти буття, право трактувати які намагалися залишити за собою апологети матеріалістичних учень та прибічники емпіричного способу пізнання ще в епоху Просвітництва. Унаслідок розриву між наукою та релігією відбувся перерозподіл їхнього впливу на різні сфери гуманітарного та природничого знання. За релігійними інституціями залишалася змога розробляти питання етики та моралі (хоча в умовах секуляризації це не є обов'язковим), частково «заходячи» на територію культури та політики, натомість трактувати та вивчати інші прояви буття

залежно від спеціалізації та галузі залишилися цілковито в компетенції офіційної науки.

На нашу думку, в «Поученіях Церковных» знайшов своє втілення нереалізований задум Й. Левицького створити для галицької аудиторії часопис духовного змісту. З одного боку, видавці часопису мали на меті створити інтелектуальну опору для галичан-українців у слідуванні свого християнського обряду, з іншого – проблематика катехизисних проповідей із особливою тематикою, манерою аргументації, своєрідним стилем створювали базис для можливості формування у читача світоглядної системи, що ґрунтувалася на релігійних засадах, в які інтегрувалися тогочасні актуальні тенденції наукового знання.

У січні 1879 р. як додаток до газети русофільського спрямування «Наука» у Львові почав виходити журнал «Слово Боже». Ініціатором започаткування цього часопису був І. Наумович, який також був ідейним натхненником та видавцем «Науки». За редагування місячника відповідав О. Щербан. Упродовж кожного року існування місячника виходило по дванадцять випусків видання. Передплата додатку була включена в передплатну вартість основного видання – «Науки».

Основне завдання, яке ставили перед собою видавці, – поширювати тексти проповідей загальнодоступною та зрозумілою для читачів мовою. Оскільки біблійні тексти публікувалися церковнослов'янською мовою, редакція прагнула, щоб читачі навчалися сприймати церковну мову, оснащувала тексти Писань перекладом на, за виразом редакції, «наше галицьке нарѣчье» (1879. № 1).

Мовна політика видання була зумовлена політичною позицією о. І. Наумовича, який був одним із найпомітніших представників русофільського руху в Галичині та відомий також як засновник у 1874 р. Товариства імені Михайла Качковського, створеного для того, щоб поширювати русофільські погляди серед галичан. Отець Наумович окрім душпастирства, видавничої, громадської та просвітницької діяльності також

був залучений до політичної активності, зокрема упродовж 1861–1866 рр. обіймав посаду посла до Галицького сейму, у 1873–1879 рр. – австрійського уряду. Щодо мовного питання та суспільно-політичних поглядів о. І. Наумовича неодноразово висловлювався І. Франко. Зокрема, у статті «Двоязичність і дволичність» критичним чином зазначав, що І. Наумович «чоловік, без сумніву талановитий, енергійний і невтомно працюючий, але з малою освітою, при тім сильно вразливий і податний на всякі подуви, він увесь вік був жертвою найрізніших сугестій, скакав із одної суперечності в другу, і все з тим самим запалом, з однаковою щирістю і пристрасстю. Одиноким якорем рятунку для такого чоловіка, обік основної освіти, могла бути гаряча і непохитна любов до рідної мови і до рідного народу. Вона давала б його хиткому човну той доконче потрібний баласт, без якого нема рівного, і певного курсу. Що відірвання від рідного ґрунту, поперед усього від рідної мови, мало фатальні наслідки на весь психічний устрій і на всю літературну працю Наумовича» [261, с. 234].

Інший представник москвофільського руху, публіцист О. Мончаловський, у біографії І. Наумовича характеризував його так: «Замечательна еще и следующая особенность, редко встречающаяся у образованных людей: Ив. Наумовичъ умель говорить подвойно, иначе, т. е. другими словами и другимъ складомъ для крестьянъ, а снова другими словами й другимъ складомъ для образованныхъ людей» [261, с. 243].

Про останні роки життя І. Наумовича існують різні, подекуди суперечливі свідчення його сучасників. Достеменно відомо, що після свого ув'язнення у Львові за москвофільські погляди та інших невдачах на суспільно-політичному ґрунті І. Наумович врешті у 1886 р переїхав із сім'єю до Києва, де влився в життя Православної церкви, проте зберігаючи зв'язки та продовжуючи листування із своїми соратниками у Львові, Відні, містах Польщі тощо. Однак часопис «Слово Боже» відображав все ще «унійні» погляди І. Наумовича, хоча й переломлені крізь призму русофільської ідеї.

У публікаціях видання не простежується прямого політичного послання. Загалом часопис витриманий в дусі принагідного духовного читива для вірян, що торкалося тем плекання християнських чеснот, висвітлення окремих епізодів з історії Церкви, її Соборів, епізодів з життя святих та праведників, вміщення витягів із Святого Письма з перекладом та коментарями, текстів молитов, церковних гімнів, обговорення питань релігійної освіти, роз'яснення суті окремих свят, християнського посту, виховання молоді, обстоювання тверезого способу життя тощо. Статті, які вказують на присутність у видавця конфесійно-політичної позиції, були присвячені темам порівняння грецького та латинського обряду, в яких І. Наумович все ще обстоював ідеї унії та протиставляв її католицизмові. Друкувався часопис в друкарні Ставропігійського інституту. Останнє число вийшло наприкінці 1881 р.

У березні 1885 р. завдяки ініціативі Й. Комарницького розпочав своє існування часопис справ політичних, церковних, економічних і літературних «Миръ». Посаду відповідального редактора обіймав І. Левицький.

Зауважмо, що ми не визначаємо «Миръ» як суто релігійне видання, оскільки воно було засноване як друкований орган світської організації народоців. Однак ведемо мову про нього як про часопис, що був підтриманий благословенням «нашихъ владикъ» задля об'єднання духовно-освітнього проводу Церкви з конкретними політичними програмами консолідації галицького українства. Така гібридність визначала увесь зміст цього пресодруку.

Зокрема, тематика видання охоплювала аспекти «поточных справах державных, краевых, не обминаючи церковных» (1885. № 1), також у статтях заторкувалися теми суспільного, економічного життя краю, провадилися огляди преси, висвітлювалися міжнародні події. Значна кількість публікацій стосувалася питань налагодження освіти в селах Галичини, використання рідної мови у школах та державних інституціях. У статтях простежувалася чітка позиція підтримки та сприяння руху національного пробудження українців, підкреслювалася роль у цій справі Церкви та греко-католицького духовенства.

Автори ставили перед собою мету примирити між собою різні українські політичні сили та погляди, які побутували серед галицької інтелігенції, нівелюючи у такий спосіб світське та релігійне протистояння. До слова, більшість статей подавалися без зазначення авторства, окрім реферату І. Герасимовича та художніх текстів О. Авдіковського, М. Маркович та Н. Яворського.

Щодо суто релігійного спрямування, то на шпальтах «Миру» висвітлювали роль духівництва у справі проводу громади, про правові аспекти відносин держави та Церкви, наводилися окремі епізоди з історії християнства, які, зокрема, стосувались як історичного минулого, так і актуальної тогочасної духовності в Україні. Останній номер, 68-й, датований 28 червня 1887 р.

У січні 1886 р. в Ярославі (тепер адміністративний центр Ярославського повіту Підкарпатського воєводства, Республіка Польща) побачив світ ще один часопис для вірян – «Кирилль и Методій», у підзаголовку якого було зазначено: «Письмо мѣсячне для народа».

Ідея видання належала греко-католицькому священнику, суспільному діячеві, письменнику, публіцисту отцеві К. Селецькому, який за численні заслуги на духовній, освітній та суспільній ниві був удостоєний звання Папського Камергера (Камергера Меча і Мантиї) та відзначений Лицарським хрестом Ордена Франца Йосифа. Посаду відповідального редактора обіймав А. Вербенець.

Отець Кирило відомий також як засновник перших жіночих монарших згромаджень, що діяли на теренах Галичини, а саме: у 1892 р. ініціював Згромадження Сестер Служебниць Пречистої Діви Марії, у 1898 р. Згромадження Сестер св. Йосифа Обручника Пречистої Діви Марії. У 1893 р. відкрив першу в Галичині захоронку (дитяча навчальна установа), яка знаходилась у селі Жужеляни Сокальського повіту, щоб полегшити селянам справу виховання своїх дітей. Також він – ідеолог-засновник Братства тверезості, пунктів матеріальної допомоги тим, хто потрапив у скрутне становище.

Отець Кирило активно дописував до інших релігійних часописів, зокрема на сторінках «Душпастыря» висвітлював життя новоствореного чернечого згромадження та новоціяту в Жужелянах, у «Вістнику Перемышской Епархії» публікував фінансові звіти діяльності згромаджень, у «Християнському Голосі» вмістив низку оголошень про матеріальну допомогу Товариства св. Йосифа Обручника що в Цеблові. На сторінках часопису «Посланникъ» опублікував серію подорожніх нарисів та спогадів зі своєї подорожі Палестиною, яку він здійснив у 1906 р., часто друкувався в часописах «Книжочка Миссійна» та «Богословскій Вістникъ» [163, с. 109].

Основне завдання, яке ставив перед собою о. К. Селецький, засновуючи часопис «Кирилль и Методій», – у популярній, народній формі доносити до свого читача важливість зв'язку між духовенством та вірянми (Одъ видавництва. 1886. Ч. 11/12). У часописі планувалося розповідати читачам про життя і справи святих та праведників, а також знайомити читачів із різними краями й країнами, їх народами, звичаями, віруваннями, розповідати про новинки в сільському господарстві, що сприяють нелегкій праці селянина, а також обіцяли розповідати про все важливе й цікаве, що відбувалося у світі (Слава Ісусу Христу! 1886. Ч. 1). Про особливість та змістове наповнення цього видання, І. Франко писав, що друкувався «Кирилль и Методій» «мовою досить часто народньою, без партійної закраски, але також без визначеного літературного змісту» [262, с. 299]. Автори публікацій не зазначалися, ймовірно, ними були видавець і редактор.

Упродовж одного року, доки існувало видання, вийшло усього 12 чисел, останнє, ч. 11/12, датоване листопадом/груднем. У ньому ж повідомлялася причина згортання видання, яка, зокрема, полягала в тому, що аудиторія часопису проявила притаманну галицькій руській публіці байдужість та не виявляла очікуваного ентузіазму щодо підтримки видання (Отъ видавництва. 1886. Ч. 11/12).

Разом із часописом «Кирилль та Методій» було започатковано ще один пресодрук для вірян – 1 (13) грудня 1886 р. світ побачило перше число

«двотижневика для справ церковних, політичних, суспільних і літературних» п. н. «Русь». За весь видавничий процес та редагування відповідав Л. Бобрович, для якого основним мотивом розпочати випуск газети була передовсім ідейна відданість Католицькій церкві, а не корпоративний, партійний інтерес [236, с. 64]. Однак, попри аполітичну орієнтацію, о. Лука все ж мав намір висвітлювати різноаспектну подієвість церковного та суспільно-політичного життя. Настрій «Русі» особливий прокатолицьким та пропольським і водночас антинародовським та протирусофільським нахилом публікацій.

Перебуваючи, за висловом самого о. Бобровича, на засадах нерозривності ідеалів Католицької церкви та австрійської державності, редактор «Русі» відзначав, що завдання й мета видання полягала у сприянні нормальному та самостійному розвитку народності та розкриттю Божого задуму щодо української громади (Русь. 1885. № на оказ. 1 (13) груд). Окреслюючи цю мету, редакція наголошувала на потребі консолідації українців-галичан та анонсувала, що буде уважно стежити за всіма проявами церковного життя, розвитком літератури та всіма конструктивними та деструктивними факторами, які траплятимуться на шляху до звершення Біблійного проєкту.

У публікаціях часопису розглядалася тема розколу в християнській Церкві, обговорювалася роль християнства у становленні Західної цивілізації, а також співвідношення та взаємозв'язок політики та релігії. Автори часопису намагалися з'ясувати, яке місце займають в ієрархії цінностей галицького суспільства категорії політичного та релігійного. Для матеріалів «Русі» характерні пропаганда католицизму та критика всіх організацій, релігійних чи політичних, які виявляли протилежну позицію. У більшості статей авторство не зазначалося: «Шизматикъ о католицизмѣ» (1886. № 2), «Православіє и штунда» (1886. № 3–9), «Католическая ієрархія» (1886. № 5), «Скільки патріотизму, стільки католицизму» (1886. № 16/17), окрім публікації Л. Бобровича (під крипт. Б.) «Духовне руске товариство» (1886. № 11, 14/15, 16/17). Прокатолицизм о. Луки супроводжувався також і активним антинародовством, про що свідчать опубліковані на шпальтах «Русі» статті «Народовцѣ и

Церковъ» (1886. № 2–4) та «Католицизмъ высшее народности» (1886. № 10), в яких автор характеризував конфесійну позицію представників української суспільно-політичної течії – народовців – як антикатолицьку.

В останній півторарічний період виходу газети редакція була оптимістично налаштована щодо майбутнього свого пресового дітища. Тож у числах 18 і 20 за 1886 р. повідомляла читачам, що в наступному році часопис не змінюватиме свого прокатолицького спрямування та розширить зміст новими рубриками (Отъ издавництва «Руси». 1887. № 20). Попри сподівання видавця, у 1887 р. кількість випусків газети різко скоротилась, того року вийшло тільки два номери «Русі», останній з яких, № 22, побачив світ 1 червня. Варто наголосити, що до анонсів додавалися також нагадування про передплату та погашення попередніх передплатних заборгованостей. Низький попит серед галицької читацької аудиторії та негативне ставлення до видавця представників народовського та русофільського таборів стали причиною припинення випуску «Русі».

Не зумів реалізувати видавець «Русі» ще один свій видавничий проєкт, пов'язаний з часописом, – «Бібліотеку Проповідей» із опублікованими текстами принагідних проповідей, призначених для священства, що мала виходити як додаток до кожного числа основного пресодруку.

Негативна думка про Л. Бобровича, яка міцно закріпилася в суспільстві, стала на заваді його подальшої редакційно-видавничої діяльності. Так, скажімо, у грудні 1890 р. у Львові було налагоджено випуск урядового українськомовного офіціозу «Народна часопись», першим редактором якого став Л. Бобрович. Однак через протест членів галицької адміністрації його було усунуто з цієї посади, натомість крісло редактора зайняв К. Кахникевич, що на той час також був співредактором газети «Діло».

Важлива сторінка в історії галицької релігійної преси – вихід двотижневика «Посланникъ», що його започаткував 1 (13) квітня 1889 р. о. Л. Джулинський і видав перше число накладом 5000 примірників. Отець Л. Джулинський (1847–1923) – видатний діяч на ниві духовності, культури,

мистецтва, громадських справ – започаткував видання «Посланника» у своїй парохії у селі Лапшин (тепер Бережанський район Тернопільської області), де журнал видавався упродовж 1889–1895 рр. Надалі місце видання кілька разів змінювалося. Зокрема, у 1894 р. дванадцять чисел часопису було видано в Тернополі, чотири останніх випуски 1894 р. вийшли у Львові, разом у цьому ж році їх було 16 чисел. Упродовж 1896–1902 рр. «Посланник» друкувався в Перемишлі, у 1903–1907 рр. повернувся в рідний Лапшин. У 1908 р. знову почався львівський період існування часопису і тривав він до 1910 р. (у цьому році вийшло 14 чисел), починаючи з ч. 14 1910 р. і до 1911 р., який був останнім роком виходу журналу, він видавався у селі Сухоріччя (тепер Пустомитівський район Львівської області).

За час існування видання також неодноразово змінювався склад редакції. Зокрема, до підготовки випусків «Посланника» крім о. Л. Джулинського долучилися М. Джулинський, Т. Копистинський, І. Лазор, І. Луцик (псевд. Роман Сурмач), Ю. Насальський (крипт. Ю. Н.), Л. Несторович, П. Пилипець, А. Цехоцький, І. Цюман. Окрім редакторів, автуру часопису формували: І. Вигнянський (крипт. І. В.), Є. Горницький, Ю. Дзерович (крипт. Ю. Д.), О. Кокуревич, о. З. Пясецький (крипт. З. П.), К. Селецький, І. Федорович, А. Чайковський та інші.

У програмній статті журналу зазначалося, що мета часопису – тлумачити правду віри, вести спільноту віруючих по дорозі земного добробуту до життя вічного (Господи Благослови! 1889. Ч. 1). Тематичні орієнтири журналу були доволі різноманітними – від релігійної тематики до господарської проблематики.

Важливе місце у виданні займав літературний блок, релігійна поезія, тексти пісень та церковних гімнів авторами якої були: І. Болотнюк, А. Гаврилюк, С. Лепкий, І. Луцик (опублікував на шпальтах журналу ще й низку своїх драматичних творів), Т. Кончевич, М. Морозовський, Ю. Насальський, І. Озаркевич, І. Пасічинський, І. Саламаха, Я. Сінгалевиц, А. Твердохліб, Д. Третяк, Т. Цегельський, Т. Яницький, гумористичні

оповідання, твори художньо-публіцистичного характеру авторства І. Дима, О. Кокуревича та інших. Характерним для часопису було публікування листів читачів, в яких ішлося здебільшого про повсякденні проблеми селян та містян, висвітлювалося життя окремих парафій. Були це листи з Галичини, Буковини, європейських країн, США, Канади, що свідчить про неабияку популярність цього видання серед широких кіл українського читачтва.

Публікації «Посланника» були присвячені суті віри, її важливості в житті людини, християнським чеснотам, святим і таїнствам, розглядалися окремі епізоди з історії християнства, Церкви, а також витлумачувалися збіги та протиріччя між релігійним та раціональним світоглядом, пояснювалася літургійна обрядовість греко-католицької Церкви. Поряд із релігійно-виховною проблематикою вміщувалися матеріали, що допомагали читачам практичними порадами щодо провадження сільськогосподарських робіт, сприяли правовій грамотності, розвивали прагнення читати художні тексти.

Після першого річника на сторінках видання все частіше почали друкуватися статті та замітки політичної тематики, в яких, зокрема, повідомлялося про нові політичні течії і рухи, які виникали в Галичині, здійснювався огляд їх ідеологій, а також критикувалися ті доктрини, які відкрито чи приховано пропагували атеїстичні чи агностичні погляди, популяризували секуляризм та лаїцизм. Низка матеріалів розкривала проблеми становища Церкви в Австро-Угорщині, з'ясовувала мовні та правописні питання, інформувала про суспільно-політичні події в краю та загалом у світі (рубрики: «Політика», «Літопись», «Відомости»).

Важливу роль відіграв часопис у справі становлення української духовної пісенності та зміцнення саме через співи та музику зв'язку між мирянами та Церквою, як під час літургій, так і поза ними. Питання формування нової традиції народних пісень духовного змісту та віднайдення (реставрація) забутих музикалій неодноразово обговорювалися на шпальтах журналу. Л. Джулинський вважав, наприклад, що така пісенність повинна супроводжувати і світський побут мирян-галичан. Саме тому у виданні

опубліковано багато текстів пісень з нотами та без них, які згодом ставали популярними та набували статусу народних. Серед них: «Боже, нам поможи», «Христос воскрес! Радість з неба», «Пречистая Діво, Небесная Мати» тощо, слова до яких написав отець С. Лепкий, музику – Л. Ремеза. До слова, Л. Джулинський порушував пісенну проблематику на шпальтах інших галицьких релігійних часописів, зокрема в «Душпастырі» та «Галицькому Сіоні» [252, т. 1., с. 251; т. 2, с. 80, 225; т. 3, с. 113, 252].

Разом відомо про 23 річники «Посланника» кількістю 312 чисел, останнє з яких вийшло 1 лютого 1911 р.

Отець Л. Джулинський був ініціатором низки інших пресовидавничих проєктів. Під його редакторством виходив також місячник «Книжочка Миссійна». Впродовж свого існування (1890–1911 рр.) місце його виходу, як і в «Посланника», постійно змінювалося. Він друкувався почергово в Бережанах, Львові, Тернополі, Перемишлі, Сухоріччі. За редакцію часопису відповідав, як уже зазначалося, Л. Джулинський і тільки в останній період – від ч. 10 за 1909 р. до 1911 р. – виданням опікувався о. П. Пилипець.

Тематика публікацій часопису була суто релігійною. Завдання, яке ставив перед собою о. Л. Джулинський, полягало в тому, щоб поширювати засади християнського життя серед читачів. Зміст «Книжочки Миссійної» складався зі статей дидактично-виховного характеру, в яких роз'яснювались притчі, Євангельські історії, тлумачилася суть молитов, заповідей. Серед активних авторів матеріалів: Ю. Насальський, І. Любович, Г. Мороз, І. Луцик (крипт. І. Л.), Я. Зробек, І. Бірчак, В. Чернецький, Т. Цегельський, В. Копитчак, М. Вербицький, І. А. Гмитрик та інші.

У «Книжочці Миссійній» о. Джулинський продовжив справу популяризації української народної духовної пісні, яку він розпочав у «Посланнику». Значна кількість публікацій – тексти пісень, подані з нотацією або без неї. Автор неодноразово звертався до читачів із проханням надсилати до редакції мелодії як до вже опублікованих віршів, так і до загальновідомих молитов. Найбільш вдалі з надісланих матеріалів були опубліковані у виданні. Серед вміщених на

сторінках часопису можемо виокремити і досі актуальні: «Во Вифлеємі нині новина» І. Луцика, В. Матюка та твори І. Дуцька: «Страдальна Мати», «Тіло Христове прийму», «Вірую, Господи» тощо.

Новацією О. Джулинського було видавання низки суто пісенних чисел «Книжочки Миссійної». Оpubліковані цикли: «Молебні часи», які уклали І. Луцик та О. Нижанківський, «Біблія Старого і Нового Завіта в 50 піснях» І. Луцика, «Півець. Збірник нових церковно-народних пісень» (укладач І. Дуцько). Уміщено також цикли обрядових пісень, зокрема коляд, Страсних пісень («Крестна Дорога Господа нашого Ісуса Христа въ 14 стаціяхъ страсныхъ») тощо. Найактивнішими авторами пісенних текстів та нотацій, крім уже зазначених, були: Ю. Бачинський, Д. Бортнянський, М. Горчинський, Т. Луцик, В. Матюк.

Ще одна категорія публікацій, які творили специфіку «Книжочки Миссійної», – це статті про історію сакральної архітектури та культових споруд, розповіді про зразки релігійного образотворчого мистецтва, краєзнавчі розвідки. До цих публікацій редакція також додавала ілюстрації, які супроводжувалися віршами-посвятами, коментарями тощо [140, с. 343]. Останнє число місячника побачило світ у перші місяці 1911 р.

У травні 1897 р. відбулася важлива подія в історії української релігійної преси: засновано часопис «Місіонарь». Це найбільш тривалий пресовидавничий проєкт релігійного спрямування, вихід якого триває і досі. Майбутній митрополит А. Шептицький, що на той час уже був ігуменом монастиря св. Онуфрія у Львові, став одним з ініціаторів заснування журналу, надалі всіляко сприяючи його видаванню й уміщуючи на його сторінках свої Пастирські послання.

Потреба такого журналу виникла через пожвавлення місіонерської діяльності монахів Василіянського Чину серед парафій Галичини, сприятливих обставин, що виникли внаслідок Добромильської реформи, зокрема переходу під юрисдикцію Апостольського Престолу, а також уніфікації усього галицького Новоціяту. Саме заснування місійного друкованого часопису стало

тим важливим засобом, який допоміг краще та повніше поширювати Слово Боже серед галичан-українців, висвітлювати місіонерську працю братів-василіян скрізь, де б вони її не здійснювали.

Вдала та продумана видавнича політика, вибір формату, вартості передплати, змістового наповнення, мови публікацій сприяли популяризації видання, тираж якого у 1897–1906 рр. становив 20 000 примірників, а в 1928 р. зріс до 30 000 примірників (на той час – дуже високі показники). Така динаміка була результатом вдало продуманої політики популяризації «Місіонаря» за активного сприяння Митрополії та проводу Чину св. Василя Великого – активного залучення передплатників серед парафіян задля збереження фінансової незалежності редакції видання від світських інституцій [152].

Про журнал також надзвичайно схвально відгукнувся митрополит С. Сембратович, який в одному зі своїх Послань підкреслював якісний зміст «Місіонаря», стилістику публікацій, доступну ціну (на той час вартість одного примірника становила 2 корони, річна передплата – 24 корони). До слова, спочатку існувала ідея розповсюджувати журнал безкоштовно, та врешті було прийнято рішення залишити оптимальну для такого типу видання ціну. Митрополит зазначав, що «обов'язком кожного чоловіка найпаче св. Священника є, спомогати и ширити добри письма... Рускій народъ кромѣ «Душпастыря» (т. є. газета для священниковъ) и «Посланника» (то є газета дуже добра для всѣхъ людей) и кромѣ немногихъ книжочокъ религійныхъ, не має доси нѣякои часописи, котрабы справу ревного и совѣстного веденя народу нашего помочною поддерживала рукою... Недостаткови тому може зарядити «Міссіонарь»... Онъ проте повинен находити ся въ каждомъ домѣ».

Першим редактором «Місіонаря» став о. П. Філяс. Хоча надалі в різний час редакцію журналу очолювали о. Л. Березовський (1898–1908, 1916–1918), о. Е. Теодорович (1908–1911), о. Я. Фещак (1911–1914), о. І. Пришляк (1915–1916), о. М. Пелех (1920–1921), о. П. Філяс (1921–1926), о. М. Марисюк (1927–1932, 1939–1940), о. Р. Криницький (1932–1933), о. М. Каровець (1933–

1935), о. П. Борис (1935–1939), о. Є. Тимчук (1941–1944) та інші [159, с. 330–333].

За час свого існування у зв'язку з різними історичними обставинами редакція журналу кілька разів змінювала місце свого перебування. Зокрема, у 1897 р. часопис видавався у Львові, у 1897–1913 рр. – у Жовкві, у перший рік Світової війни видання переїжджає до Загреба (Хорватія), та у 1916–1939 рр., 1941–1944 рр. знову перебувало у Жовкві, у 1940 р. – у Перемишлі. У 1944 р видання журналу було зупинено та відновлено в 1992 р. – в час Незалежності.

Заснування часопису припало на ще одну помітну подію в історії Галичини, а саме: піднялась перша хвиля еміграції українців, які також потребували опори та розради у Церкві. Разом з еміграцією розпочалася ще одна віха емісійної діяльності отців Василіан, що активно відображалось на сторінках «Місіонаря» поряд з висвітленням життя українців-заробітчан у країнах Південної та Північної Америки та розповідями про місійне служіння [228].

Оскільки журнал був розрахований на широку аудиторію віруючих мирян, а також членів світських релігійних товариств, як-от об'єднання «Апостольство молитви», часопис містив статті, присвячені роз'ясненню суті Біблійних послань, молитов, окремих аспектів Церковного обряду, питанням етики християнської моралі, важливості душпастирської місіонерської справи. Автори торкалися питань побудови християнської сім'ї, розглядали різні аспекти суспільного життя, які виникали в Галичині та у світі загалом, критикували нищівні для християнської спільноти ідеологічні течії. Зміст видання був спрямований на те, щоб сформувати у читача модерну світоглядну модель, що спирається на християнські принципи. З 1901 р. виходив додаток до журналу – «Календар «Місіонаря».

Серед авторів підписаних публікацій – отці Чину св.Василія Великого: Л. Березовський, Б. Пахомій (крипт. П. Б.), А. Дуда, Й. Застирець, Й. Камінський, М. Каровець, Р. Криницький, О. Лещук, А. Лозинський, І. Луб, Р. Лукань, І. Назарко, І. Недільський, О. Тимочко та інші.

1903 р. було започатковано щомісячний додаток для наймолодших читачів – «Малий Місіонарчик». Його укладачами-редакторами були Л. Березовський та Е. Теодорович. Часопис мав на меті сприяти духовній просвіті та вихованню українських дітей засобом релігійно-дидактичних статей. Зміст видання становили адаптовані для юного читача тексти, присвячені Євангельським історіям, морально-етичним та загальноосвітнім темам. Також на сторінках видання друкувались різножанрові художні твори, зокрема казки, оповідання, байки, вірші, тексти молитов коляд, щедрівок тощо.

Разом відомо про вихід шести річників по дванадцять чисел видання, які можна було передплачувати або разом з основним виданням, або окремо. Останнє, сьоме, число, побачило світ влітку 1914 р. – напередодні наступу російських військ і початку Першої світової війни.

У 1912–1914 рр. у Львові виходив ще один пресодрук, розрахований на читачів-мирян. «Письмо церковно-народне» «Християнській Голось» видавало Товариство св. Івана Златоустого. Попри те, що ця організація була доволі наближеною до Львівського Успенського братства, члени якого дотримувалися русофільських поглядів, у програмній статті зазначалося, що редакція прагне засобом свого видання заповнити прогалину, яка виникла після припинення виходу часопису «Посланникъ», який, на думку видавців «Християнского Голосу», виконав свою важливу місію, «просвічуючи в дусі Христовому» широке читацьке коло.

У 1912–1913 рр. за редакцію відповідав о. О. Дикий – служитель храму св. Юра у Львові, та у 1914 р. – Д. Дорожинський. Видавці «Християнского Голосу» ставили перед собою завдання «приступити до видавання такої часописи, котрабы въ слѣды «Посланника» вступала» та заповнила би той «недостатокъ часописи, котра бы ширила такъ красни идеи способомъ для народа приступнымъ». У цій же редакційній статті акцентовано принципове аполітичне спрямування видання, оскільки «политикованє, хотьбы съ оглядности ведене розъярує неразъ умы особенно у менше образованных...» (Христос раждаєся! 1912. Ч. 1.). Аполітичність видання редакція пояснювала

тим, що більшість існуючих на той час часописів дбали тільки про «дочасне добро» для народу, боролися за покращення його матеріального побуту, економічного піднесення, виборювання політичного права обирати свою колективну долю та хід історії. Однак видавці «Християнського Голосу» стояли на суто релігійних засадах, навіть коли висвітлювали теми світського характеру. Попри свою близькість до православної організації, що діяла у Львові, тональність звернень редакційних матеріалів та інших публікацій видання свідчить про пієтет до Католицької церкви.

У ч. 1 за 1914 р. у редакційній замітці уточнювалася мета видання. Зокрема, зазначалося, що «бідні Русини», не маючи матеріальної змоги придбати дорогу навчальну загальноосвітню та богословську літературу, отримують від Товариства імені св. Іоана Златоустого «недорогу газетку» «Християнській Голосъ» та кварталний додаток до неї «Миссійный Листокъ» (Християнській Голосъ. 1914. Ч. 1). Показово, що в 1914 р. часопис вийшов майже з двомісячною затримкою. Причина цього, як зазначала редакція в одній із заміток, полягала в тому, що у Львові відбувався страйк друкарів, які вимагали збільшення заробітної платні.

У передплатних анонсах, опублікованих на сторінках останнього річника, видавці описували достоїнства та переваги свого видання, вказуючи, що кожен віруючий патріот повинен мати у своїй бібліотеці колекцію номерів «Християнського Голосу». Упродовж року редакція неодноразово закликала читачів своєчасно сплачувати передплату, оскільки це була чи не єдина запорука вчасного та якісного випуску чергового числа видання. Редакція підтверджувала, спонукаючи до передплати, що за наявності хоча б п'яти передплатників у селі видавці матимуть змогу випускати числа у повному об'ємі та зі зниженою вартістю.

Один з аргументів видавців на користь читання «Християнського Голосу» стосувався моделювання іміджу читача. Редакція, зокрема, наказувала, що в обов'язковому порядку в кожній пристойній оселі має бути Євангеліє, Псалтир, а також «Християнській Голосъ» та «Миссійный Листокъ». Та попри всі зусилля

видавців активізувати своїх читачів та підтримати випуск видання не вдалося. Останнє його число 12/13 вийшло 13 (28) червня 1914 р. Разом за три роки існування видання вийшло 59 чисел та 18 чисел додатку «Мисійный Листокъ», який, що цікаво, починав видаватися раніше за основне видання – у 1911 р., хоча в цьому році вийшов лише один випуск. Зміст листка становили тексти проповідей на тему віри, праведного життя, суті Таїнств, життя святих тощо.

Загалом упродовж 1853–1918 рр. у Галичині були засновані й функціонували 15 часописів для мирян, які спільно з основним завданням – виховувати і плекати релігійність – намагалися інформувати про проблеми тогочасного повсякдення (суспільно-політичного, економічного, культурного тощо).

2.3. Часописи для духовенства: амвон на шпальтах та путівник пастора

У 1882 р. Галицьку греко-католицьку митрополію очолив отець С. Сембратович. Стиль управління митрополією його попередника о. Й. Сембратовича описується дослідниками як доволі консервативний. Така політика була обрана ним для того, щоб уникнути нищівних для Церкви реформ, особливо ініційованих з-поміж осередку унійного кліру.

Ставши Митрополитом Галицьким, о. С. Сембратович зіткнувся зі зростанням москвофільських та полонофільських настроїв серед духовенства та світської інтелігенції, яка також потрапляла під впливи антиклерикальних, секулярних ідей, агностицизму та соціалізму. У цій ситуації, через прерогативи духовного сану митрополита, о. С. Сембратович міг впливати тільки на пастирів своєї митрополії. Заснування часопису для духівників, у якому публікувалися матеріали народною мовою, що була зрозумілою для галицьких русинів, – це один із кроків, які здійснив о. Сильвестр для того, щоб стримувати деструктивні новочасні тенденції [169].

Кампанію щодо превентивних заходів задля протидії окреслених негативних впливів засобом друкованої преси о. Сембратович розпочав ще у 1871 р., заснувавши часопис «Сіонъ Рускій».

На той час о. Сильвестр був єпископом Української греко-католицької церкви, а у 1885 р. став Митрополитом Галицьким, Архієпископом Львівським та Єпископом Кам'янецьким, у 1895 р. – кардиналом Католицької церкви. Інша ключова фігура у справі започаткування «Сіону Руского» – це о. Ю. Пелеш, що був упродовж 1885–1891 рр. єпископом Станіславівським, та у 1891–1896 рр. єпископом Станіславівським, Перемишльським, Самбірським і Сяноцьким. Також до редколегії входив Й. Мільницький. У наступні роки відповідальними редакторами були І. Бартошевський, О. Бачинський, Т. Сембратович.

У редакційній статті видавці «Сіону Руского» конкретизували свою мету та завдання, з якими вони приступили до випуску журналу. Зокрема, зазначалося, що концепція та мета часопису полягає в обстоюванні своєї віри, а також підкреслювалося, що тільки з допомогою правди можна зостатись на своєму обраному шляху, без остраху ставитись до усяких викликів та полемік (1871. Ч. 1).

Уже наступного року видання перейменовано у «Рускій Сіонъ» і ця назва закріпилася упродовж всього періоду його функціонування. За час існування журналу редакція тричі змінювала його підзаголовкову атрибутику: «Часопись церковна» (1871–1875), «Львовске архієпархіальное письмо» (1876–1877) та «Письмо архієпархіальне» (1883–1885).

Від 1880 р. випуск журналу припинився на три роки, після чого часопис розпочав своє функціонування як офіційний дієцизальний інформаційний орган, що прагнув стати центром церковного життя, слугуючи водночас своєрідним медіумом, посередником між духовною владою та кліром. Редакція відновленого видання визначала своє видавниче кредо, зазначаючи, що основна ідея «Руского Сіону» оперта на слова Святого Письма, а саме на компіляцію рядків із Першого послання апостола Павла до Солунян, у сучасній редакції це: «Усе досліджуючи, тримайтеся доброго!».

Після поновлення випуску видання, крім публікацій богословського, обрядового та апологетичного спрямування, започатковано також рубрики, в яких вміщувалися тексти офіційних архієрейських документів (послань, наказів, розпоряджень тощо).

Однак основний зміст видання становили розвідки, присвячені питанням богослов'я, апологетики, катехитики, літургії, в яких розглядалась історія формування корпусу текстів церковної конфесійної літератури, висвітлювалися взаємини Католицької Церкви Східного обряду та Ортодоксії, вмішувалися статті з історії поширення християнства серед слов'янських народів, а також ішлося про історію окремих митрополій та капітул. У низці матеріалів автори роз'яснювали окремі аспекти церковного звичаєвого права, зокрема питання подружнього життя мирян та священнослужителів, особливості утримання метрикальних книг тощо.

На сторінках «Руского Сіону» друкувалися річні літургійні устави, оповідання та роздуми на Біблійну тематику, тексти настанов духівниками стосовно підготовки вірян до участі в літургійному обряді, а також детально роз'яснювались поодинокі випадки, що траплялись у пастирській службі галицьких священників. Редакція журналу також звертала увагу на правописне питання і на актуальні проблеми викладання основ релігії, обрядовості, етики та моралі в освітніх навчальних закладах. На сторінках журналу велася дискусія з прибічниками соціалістичних та секулярних поглядів, які поширювалися в тогочасному галицькому суспільстві, зокрема серед інтелігенції.

У публікаціях часопису «Сіонъ Рускій» повідомлялося, що серед галицького духівництва XIX ст. побутувала думка, наче цьому століттю притаманна тенденція нівелювання в суспільстві усілякої релігії та моральних устоїв, що суттєвим чином вирізняє його з-поміж попередніх (Ших І. Изъ Буковины. Чи правда, що нашъ 19-тый вѣкъ вѣде до антирелигійности и неморальности? 1878. Т. 8. Ч. 9. С. 277). Однак, на думку І. Шиха, ретельне вивчення історії становлення та поширення християнства, аналіз непростих

взаємин спільноти вірян, а згодом і Церкви з інститутами влади у пізні етапи існування Римської імперії, Ранняго та Високого Середньовіччя в Західній та Східній Європі, періоду Ренесансу та Нового часу не дали підстав характеризувати ХІХ ст. як неморальну й антирелігійну епоху – це гіпотеза, яку важко підтвердити. У кожному з наведених історичних періодів були епізоди кризи та занепаду. Ускладнювали становище невпинні війни, політичні перипетії, фрагментація державних устроїв, стихійні лиха тощо (Там само. С. 508).

Парадоксально, але І. Ших стверджував, що лібералізм – політична ідеологія, яка несе відповідальність за антиморальний та антирелігійний імідж ХІХ ст., – не становить небезпеки для Церкви та моралі. Боротьба за громадянську свободу всіх народів і рівність у правах всіх верств населення, поширення освіти поміж людьми, розбудова правової держави, в якій відсутні стани гнобителів та пригноблених, звільнення людини від темноти та злоби та піднесення народів до «достоинства чоловічого и образа Божого», зрештою, відповідають прагненням християнського духовенства. «Зь либерализму зробила злоба людей пагубну идею», оскільки «першимъ, кто училъ о либерализмъ есть Спаситель нашъ Иисусъ Христосъ... Апостолы, а особливо св. Павло» (Там само. С. 509). На думку автора, причиною будь-якого негативу, невір'я та неморальності є псевдолібералізм як наслідок того, що ліберальні ідеї беруться проголошувати та реалізовувати «зли люде», які через політичні гасла всього лише домагаються вивільнення з-під контролю «природнымъ страстямъ людскимъ» (Там само. С. 510–511).

Образ «злих людей» детальніше змальовував о. Пюрко у статті «Церков и культура або цивилизация», навівши низку імен людей, яких він вважав ворогами Церкви, а саме: імператорів Нерона, Юліана, Наполеона І, єресіархів Арія, Македонія, Пелагія, Несторія, протестанта Лютера, «но всѣ они суть майже ничимъ противъ новожитныхъ враговъ церкви Христовои... Маю тутъ на оцѣ и на думцѣ тыхъ интернаціональныхъ Бого- и церквоборцѣвъ, котри въ остатныхъ часахъ появились и межи нами...» (1883. Т. 11. Ч. 13. С. 410–411).

Загалом автор називав їх «новожитнім сектярством», бо вони репрезентували себе як апологетів поступу, розвитку цивілізації та науково-технічного прогресу, критикують Церкву за те, що вона є ретроградною структурою, яка сповільнює розвиток суспільства. Супроти цього священник постулював, що цивілізація виникла завдяки «церкві Христовій» і тільки завдяки їй зможе встояти під час випробувань часом. Оскільки людина є істотою соціальною і за межами своєї групи не змогла б ні вижити, ні сформуватись як особистість, соціум надає їй усе необхідне для існування, окрім того, є і ті, хто допомагають людині задовольнити її духовні потреби, ті, хто займаються справами культури, науки, релігії. Як і окрема особистість проходить різні етапи свого життя, розвивається, так і соціум, вдосконалюючись як у матеріальному, так і в моральному плані. Сукупність результатів цього багатоаспектного поступу і становить те, що називають цивілізацією.

Також о. Пюрко підкреслював, що культура може поділятися на матеріальну та моральну. Перша – це узагальнення прагматичних аспектів життя окремої людини, друга – сфера її соціальної взаємодії. Основа моральної культури – це, відповідно, мораль, і коли вона лежить в основі спільноти людей, то дає змогу поступово вивести соціум на якісно вищі щаблі. Основа матеріальної культури – це добробут, а праця – інструмент, завдяки чому він здобувається (1883. Ч. 14. С. 444–445).

Отець Пюрко зазначав, що економіка модерну також перейняла стратегію культивування працьовитості, але виключно у своїх прагматичних цілях. З точки зору християнства, праця – не мета, а інструмент добробуту. Ідеологи модерного економічного ладу конкретизували добробут не як всезагальний, а як персональний, натомість інструментом для його досягнення вважали не працю як таку, а працю найманих робітників. На думку автора статті, в цю економічну модель також вводився і споживач, який через свою купівельну активність сприяв зростанню добробуту кураторів сучасної економіки (1883. Ч. 14. С. 445). Ця теза перегукувалася з енциклікою «Quanta Cura» про те, що суспільство, звільнене від пут релігії та істинної справедливості, не може

більше поставити собі іншої цілі, аніж як тільки накопичувати та збирати майно, не може йти у своїх діях за іншим законом, окрім як тільки слідувати за неприборканим бажанням душі бути рабинею своїх власних пристрастей.

На переконання о. Пюрка, супроти Церкви, віри та релігії модерна ідеологія узяла собі на озброєння аргумент науково-технічного прогресу, тоді як наука ніколи не була ідеологічно заангажованою. Вчені, які здійснювали відкриття, що зумовлювали подальший поступ цивілізації, часто самі себе називали віруючими, а інколи взагалі мали духовний сан. Церква також стоїть на засадах розкриття законів, які панують у природі, оскільки вони можуть посвідчити, що світ постав як результат розумного задуму Творця (1883. Ч. 14. С. 446).

Головною тезою авторів «Руского Сіона» було переконання, що ворогом сучасності є не Церква, а спекулятивний модернізм як сукупність хибних цінностей. Церква ж, на їхню думку, виступала потужним стримувальним фактором для того, щоб система модерної економіки не поглинула людину цілковито.

Серед тих, хто відгукувався у своїх працях щодо «Руского Сіону», був І. Франко, який про ініціативу єпископа Сембратовича писав таке: «“Рускій Сіонъ”» видавав ся старим правописом, що вважався тоді одною зі святощів руської церкви, з не зовсім ясно вивішеним прапором, але все таки з виразно чутною тенденцією, заступати інтереси руської церкви не в обороні її якоїсь самотійности, але в дусі римського католицизму. Часопис видаваний був етімольогією і мовою не чисто народною, але зі значними примішками церковщини, і незабаром показалися в ньому острі напади не проти латинізації Русинів, але проти раціоналізму і маловіря руських народовців, спеціально за їх культ Шевченка. З нагоди якогось львівського видання творів Шевченка, і без того кастрованих, почула ся з «Руского Сіона» така лайка на українського поета і на все українофільство, що кожному видючому мусіло стати ясным, що українофільству в галицько-руським духовенстві, коли б воно пішло за проводом «Руского Сіона», виросте дуже небезпечний ворог» [262, с. 224].

Леся Українка у художній манері вписала часопис в історичний та політичний ландшафт своєї візії: «Ох, перейдім від сеї тяжкої прози до тернопільської поезії. Справді, то не допись, а ціла поема! Які величні постаті: митрополит, Барвінський, Вахнянин! І як змальовані, куди Плутарх! Перед нами проходять, мов тіні королів в «Макбеті», давні і сучасні нам патріоти, «ідуть поволі, але певним ходом» (ви чуєте просодію величну?), виринає з туману забуття «Руський Сіонъ», собор церковний мріє, покритий непроглядною тайною, св. письмо в руській мові... тут поет падає ниць перед йо[го] е[кскселенцією] владикою. Потім підводиться і кидає громи на «руських» і радикалів, горлачів і мальконтентів, прихильників ненависної опозиції (вони, бач, лихі на те, що у нас буде руський кардинал!). Він гукає: «Хто понижає нашого владику, понижає нас всіх; проти нього виступимо всі!» Яке потужне військо! Гей, стережіться, вороги, вже летить ангол з неба з огненною різкою, ховайтесь, а то він поразить вас!» [251, с. 13].

Серед активних авторів журналу (звісно, окрім редакторів) – І. Бирчак, Ю. Ганкевич, І. Гороцький, І. Зарицький, Г. Крижанівський, М. Малиновський, Ф. Мельник, О. Саноцький, О. Торонський, І. Шараневич та інші. Останнє, четверте, число «Руского Сіону» побачило світ 16 (28) лютого 1885 р.

Під час трирічної перерви «Руского Сіону» у 1880 р. була заснована «часопись дієцезальна» під назвою «Галицький Сіонъ». Очолили випуск журналу о. . Мельницький, який на той час обіймав посаду консисторського референта, та Т. Сембратович, брат о. С. Сембратовича. У програмній статті, вміщеній на шпальтах першого випуску, зазначалось, що необхідність розпочати випуск журналу виникла через те, що «Галицька Русь потребує часописі церковной, котрабы стояла на передней стражи релігійно-морального образования народа руского...» (1880. Ч. 1). Новостворений часопис мав на меті «вставлятися за истину и справедливость», «всечестному Духовенству подавати раду въ провадженю вѣрного стада и въ борбѣ съ ворожими силами», «плекати умѣтности богословскіи и увѣчнати працѣ даровитыхъ мужей», а також

«прязно сопроводжати мырскихъ тай духовныхъ на дорожѣ до вѣчної щастивости» (1880. Ч. 1).

«Галицький Сіонъ» продовжував розкривати на сторінках ті ж теми, які розпочав «Руский Сіонъ», трактуючи тексти псалмів, вміщуючи передруки принагідних проповідей та іншого матеріалу катехитичного напрямку, публікуючи історії про життя праведників минулого. Окрім гомілій, на сторінках журналу публікувалися розвідки на морально-етичні теми, статті, присвячені різноманітним подіям історії Церкви східного та західного обряду, тлумачення походження свят, християнської символіки, молитов та релігійних гімнів, розглядалися аспекти догматики та літургії. Особливу увагу редакція та автура часопису приділяла темам релігійного виховання молоді та роз'яснювала окремі питання церковного та господарського життя тощо. Співробітниками пресодруку були священники: І. Бартошевський, О. Бачинський, І. Зарицький, М. Малиновський та О. Торонський.

Видавці регулярно інформували своїх читачів щодо основних подій як єпархіального, так і дієцезального значення, не оминаючи при цьому побіжного висвітлення актуальної політичної ситуації, повідомляли про розподіл бюджету, який австрійський уряд уділяв для підтримки місцевої освітньої та духовної сфер. Засобом часопису читачі були поінформовані щодо адміністрування церковного життя Галичини, редакція регулярно повідомляла про нові призначення настоятелів та душпастирів, вміщувала протоколи рад ієрархів тощо.

Останнє, 24-те, число «Галицького Сіону» побачило світ наприкінці грудня 1882 р. У ньому редакція запрошувала до передплати на наступний рік, отже, сподівалася на подальший випуск видання. Однак редакційним задумам здійснити не вдалося.

У 1887 р., спершу як додаток до згадуваного вище «Миру», а згодом як самостійний церковний часопис, під егідою о. Й. Комарницького почав виходити «Душпастьєр». Від 1895 р. і до припинення свого існування він видавався як друкований орган Товариства св. апостола Павла, що діяло у

Львові з 1891 р. Згодом за видання «Душпастыря» відповідав о. О. Торонський, який також входив до редакційної колегії «Руского Сіону», та о. С. Юрик.

Мета видавців «Душпастыря» полягала в тому, щоб не тільки надавати духівникам усю необхідну інформацію щодо їхньої праці та служби, а й висвітлювати їхню суспільно-політичну та світоглядну позицію. Тому тематичний діапазон публікацій журналу охоплював наукові, релігійні, богословські питання. Вміщувались також тексти принагідних проповідей, авторами яких були отці: І. Комарницький, Г. Крижановський, О. Левицький, О. Торонський та інші.

В опублікованих статтях автори намагались обстояти важливу роль священника та Церкви у житті суспільства, а також визначити ту високу морально-освітню планку, якій має відповідати духівник задля того, щоб удостоїтись бути вчителем та провідником у житті своїх парафіян. У статтях порушувалися гострі теми – причина розколу і конфесійного протистояння християнських церков та спільнот, налагодження якісної освіти для майбутніх духівників та мирян. Значна частина публікацій «Душпастыря» мала полемічний характер та провокувала читачів на глибоке осмислення тогочасного суспільного становища, закликаючи аналізувати та критично ставитись до всіх свіжих тенденцій та новочасних віянь, під вплив яких потрапляла дедалі більша кількість представників галицької інтелігенції.

Зокрема, автура «Душпастыря», характеризуючи XIX ст. як епоху механіки, електроенергії та швидкості, запитувала: яке місце віруючої людини у світі, в якому релігія поступово стає ознакою регресу та обскурантизму? Агностик, скептик чи атеїст через свій неспокійний інтелект впадає в різноманітні крайнощі: то в одну мить пристрасно обстоює певну ідею, а вже в наступну може спростовувати та висміювати її. Натомість у віруючої людини є критерій правди. Походження та мета – це ті якості, які вказують на достовірність християнства, вчення якого об'єднує партикулярні прояви людини (інтелект, почуття, волю) в одну гармонійну цілісність, що включає природне та надприродне єство (тобто фізику та метафізику). Отже, на думку

автора «Душпастыря», християнство було вченням універсальним, таким, що стосувалося будь-якої людини, де б і в яких культурних рамках вона б не жила (Християнство а великі вопросы теперѣшности. 1887. Т. 1. Ч. 8. С. 159).

Із приходом до редакції «Душпастыря» О. Торонського дещо змінилося обличчя пресодруку – редакція почала вміщувати більше аналітичних статей, історичних розвідок. Їх авторами були І. Бариш, І. Бартошевський, Є. Гузаров, К. Селецький, О. Торонський, П. Філяс, В. Чернецький. Поступово тематичний діапазон публікацій часопису значно розширювався.

Автори часопису «Душпастыря» обстоювали позицію, згідно з якою Церква жодним чином не суперечила ідеї поступу цивілізації, Зокрема, І. Бартошевський у статті «Церковъ яко подстава цивилизації и поступу» констатував, що інтелектуальна тенденція XVIII та XIX ст. – це раціоналізм, який «не уступилъ еще цѣлковито, онъ и тепер еще жіе всюда а и въ нашом краю, не лиш по мѣстахъ, але и по селахъ, и тайными и явными дорогами стараеся подкопувати вѣру, религійность, норовственность и суспольный порядок» (1888. Т. 2. Ч. 22. С. 696).

На думку автора, ідеологи лібералізму запевняли, що замість світу, підконтрольного церковній владі, повинна настати нова ера духовної свободи. Однак насправді постає картина невдалих та катастрофічних суспільно-політичних експериментів. Замість обіцяного вивільненого з-під гніту диктатури релігії відлагодженого та функціонального суспільства, де кожному надається право вільно висловлювати свою політичну позицію, конституційна утопія диктуватиме обивателю, «що онъ має такожъ право сказати въ всѣмъ свое слово» і як наслідок: адвокат говорить про воєнну справу, генерал – про торгівлю, торговець – про запровадження інституту цивільного шлюбу, тож кожен говорить про щось, незалежно від його компетенції (1888. Т. 3. Ч. 18. С. 488).

Також І. Бартошевський підкреслював, що завдання ж Церкви – проповідувати істину Одкровення, прилучати вірян до святих Тайн, навчати основам морального життя (1888. Т. 3. Ч. 11. С. 296).

На шпальтах «Душпастиря» часто критикувалися ідеї щодо зменшення приступності релігії у науці, культурі та політиці, захищалася важливість ролі Церкви у справі становлення та поступу цивілізації. Автори часопису вважали, що, незважаючи на тенденцію позитивізму в XIX ст., християнство мало б бути дороговказом у житті як окремої людини, так і спільноти загалом, оскільки є вченням універсальним. Тому цей пресодрук відіграв важливу роль у формуванні духовних орієнтирів галицьких українців. Його останнє число, 31-ше, вийшло 31 серпня (12 вересня) 1898 р.

Особливу роль у релігійно-церковному житті Галичини відігравали єпархіальні часописи, які виходили в Станіславській, Львівській та Перемишльській єпархіях.

Передумови для заснування Станіславівської єпархії формувалися майже століття. Починаючи з XVIII ст. і до середини XIX ст. неодноразово виникала ідея створити ще одне єпископство, окрім вже існуючих Перемишлянського та Львівського, що було зумовлено великим територіально-адміністративним розміром Львівської єпархії. Однак ця ідея залишалася нереалізованою. 1850 р. цісар видав декрет, дозволивши утворення Станіславівської єпархії, але через складні суспільно-політичні обставини остаточне рішення Апостольського Престолу щодо створення нової єпархії щоразу відтерміновувалося.

Станіславівську єпархію було створено у березні 1885 р. буллою Папи Лева XIII «De unoverso dominico grege». Її очільником став о. Ю. Пелеш, якого іменував у лютому того ж року цісар Франц Йосиф I, а канонізованим о. Пелеш був у березні того ж року під час Папської Консисторії. Основними рисами ідеології о. Ю. Пелеша були відданість Апостольському Престолові, вкорінення та підтримка статусу Церкви серед галицької громади, прихильність політиці Відня. Єпископ Юліан симпатизував ідеям народовства та намагався протидіяти секулярним тенденціям, які в той час ширилися серед кіл української інтелігенції Галичини. Значну увагу він приділяв шкільній освіті та присутності в ній Церкви.

З його ініціативи у липні 1886 р. рішенням єпископського ординаріату було розпочато випуск «Вѣстника Станиславѡвской Епархіи» (згодом – «Вістник Станиславівської Епархії»), на сторінках якого вміщувалися документи єпархіальних органів, зокрема Капітули, Консисторії Єпископського Ординаріату. Прізвища редакторів та авторів публікацій не подавалися. У текстах ішлося про різноманітні питання пастирського служіння священників, парохів тощо, а також публікувалися тексти папських енциклік (зокрема, Папи Пія XI), різноманітні матеріали щодо життя Церкви та духовенства.

Видання надавало всю необхідну адміністративну інформацію про життя та координацію служіння кліру, висвітлювало майнові та господарські питання, вміщувало архієрейські послання. У «Вістнику Станиславівської Епархії» регулярно повідомлялося про нові душпастирські призначення, введення в сан, надання відзнак тощо. Оголошувалося про збір та розподіл матеріальної допомоги знедоленим, про що, зокрема, йшлося у комунікатах «Українського Комітету допомоги безробітним і вбогим», а також подавалась детальна звітність щодо збору та витрат на утримання освітніх закладів, релігійних товариств. «Вістник Станиславівської Епархії» відзначався стабільністю виходу і продовжив своє існування після передання Галичини під юрисдикцію Польської Республіки.

Львівська єпархія була заснована ще у 1677 р. У 1807 р. їй було присвоєно статус архієпархії, але її офіційний друкований орган з'явився лише у січні 1889 р. В опублікованому на сторінках першого числа «Львівско-Архієпархіяльних Вѣдомостей» (згодом – «Львівско-Архієпархіяльні Відомости») оголошенні зазначалося, що Митрополітальний Ординаріат згідно з викликами часу та вимогами духовенства для вчасного донесення потрібної інформації постановив видавати замість рукописних інформаційних обіжників фрагментарного виходу пресовий орган Митрополітальної Консисторії. Новостворений часопис мав уміщувати архієрейські послання, розпорядження, оголошення, хроніку різноманітних подій, які стосувалися архієпархії та

митрополії. «Львівсько-Архієпархіяльні Відомости» продовжили свій вихід в умовах польської влади.

Перемишль став християнським у IX ст. Щодо часу утворення Перемишльської єпархії в дослідників немає однастайної точки зору. Поширені версії, які вказують, що це відбулося приблизно між XI–XII ст. У XIII ст. Перемишльська єпархія увійшла до Київської митрополії Константинопольського патріархату, хоча впродовж 1303–1347 рр. перебувала в Галицькій митрополії. Після її занепаду в 1347 р. знову стала частиною Київської митрополії, доки патріарх Константинопольський Філофей Коккін не відновив у 1371 р. Галицьку митрополію, у складі якої Перемишльська єпархія знову перебувала до 1390 р., після чого знову підпорядковувалася Київській. У 1422 р. до Перемишльської єпархії було приєднано Самбірську. Варто зазначити, що кафедра єпархії неодноразово змінювала своє місце перебування.

У 1636 р. Перемишльський єпископ І. Винницький на ініційованому ним єпархіальному синоді проголосив упровадження Унії. Після першого поділу Речі Посполитої (1772 р.) у межах Перемишльської єпархії відбулася низка адміністративних та структурних змін, разом із лімітацією кількості монастирів спостерігалися вдосконалення та децентралізація системи семінарської духовної освіти. У 1807 р. єпархія увійшла до складу Галицької митрополії, після чого до єпархії приєднано низку деканатів Холмщини.

Єпископ І. Снігурський за час служіння керманічем Перемишльської єпархії (1818–1847 рр.) зосередив навколо себе видатних діячів українського просвітництва, серед яких: А. Добрянський, І. Лаврівський, Й. Левицький, Й. Лозинський, І. Могильницький, Т. Полянський та інші. Під час його управління єпархією суттєво вдосконалилася система духовної освіти. Свій внесок у розвиток єпархії також здійснили свого часу кожен із наступників І. Снігурського, зокрема о. Г. Яхимович (1848–1860 рр.), о. Т. Полянський (1860–1869 рр.), о. Й. Сембратович (1869–1872 рр.), о. І. Ступницький (1872–

1890 pp.), о. Ю. Пелеш (1897–1915 pp.), о. К. Чехович (1897–1915 pp.) [176, с. 124].

У лютому 1889 р. єпископ І. С. Ступницький ініціював випуск часопису «Вѣстникъ Перемыской Епархіи», який згодом виходив із благословенням його наступників: о. Ю. Пелеша, о. К. Чеховича, о. Й. Коциловського. Мета видання – всебічне інформування греко-католицького духовництва Перемищини щодо питань організації діяльності та життя єпархії.

Основа змістового наповнення часопису – це офіційні консисторські повідомлення, що були необхідні для ознайомлення всім служителям єпархії та стосувалися нових призначень, надання сану, некрологи, замітки про збір матеріальної допомоги знедоленим, розпорядження деканам щодо їхньої звітності, тексти принагідних Папських послань, анонси важливих катехитичних, гомілетичних та богословських праць. У матеріалах видання порушувалося питання щодо необхідності християнської та загальної освіти молоді, громадянської просвіти парафіян, інформувалось про діяльність церковних товариств. Окремі публікації зачіпали тему формування у вірян коректних світоглядних устоїв, які, зокрема, стосувалися критики духовним проводом політичної та видавничої діяльності москвофільських та «радикальних» осередків.

Під час російської окупації Східної Галичини «Вѣстникъ Перемыской Епархіи» призупинив свій вихід і відновив його в червні 1915 р. Останнє, 8-ме, число часопису побачило світ у жовтні 1918 р.

Починаючи з 1890 р. набирає інтенсивності процес зростання самосвідомості серед світської інтелігенції, політиків і духовенства українців та поляків, що супроводжувався загостренням взаємин між ними. Серед галичан-українців відбувалася зміна політичної ідеологічної парадигми, зокрема відступали старорусинські та русофільські тенденції, які до цього у своїй політичній програмі намагалися втілити у життя Русска народна партія, натомість помітним було зміцнення народовської ідеї, яка проявлялася у

зверненні греко-католицького кліру до національної ідеї та розриву зв'язків із москвофілами.

На тлі діяльності Товариства «Просвіта» упродовж наступних десятиліть зростала присутність світської інтелігенції в суспільно-політичному житті краю. На початку останнього десятиліття XIX ст. розпочала свою діяльність Українська радикальна партія. Її окремі діячі критикували релігію не загалом, але виступали за обмеження впливу духовенства на вірян, особливо стосовно політичних поглядів. Разом із цим погіршується економічний та суспільний клімат, розпочинаються хвилі масової еміграції українців до Бразилії та Росії, відбуваються протестні виступи селян та робітничі страйки [54, с. 46]. Нові соціально-історичні умови вимагали від проводу Церкви висловлювати свою позицію щодо назрілих питань та долати ті виклики, які виникали в житті спільноти вірян.

Приблизно з останнього десятиліття XIX ст. греко-католицький священник, громадський діяч, просвітянин, редактор та видавець, автор низки праць духовного та господарського спрямування о. І. Негребецький почав продумувати ідею часопису, який би інформував духівників щодо актуальної на той час громадсько-політичної проблематики. В одній зі своїх статей, що вийшла на шпальтах газети «Діло», він у доволі безкомпромісній манері описував недоліки галицької тогочасності – констатував стрімкі зміни у світі, зазначав, що всілякі організації чи спільноти обирали найадекватнішу форму адаптації до нових умов, зберігаючи в такий спосіб свою солідарність, і виходили на новий, якісний рівень свого функціонування. І тільки «одним нам, духовенству рускому, справедливо можна закинути, що ми під взглядом духової асоціації від віків не поступили», хоча поступ насправді є і проблема полягає в тому, що «не маємо доси ні способу, ні місця сей поступ наглядно оказати, не маєм органу, в котрім кристалізувались-би наші идеали і наші бажання, в около котрого групувались-би наші независимі, незатроєні, неспожиті жизненностію сили» [177].

Далі о. І. Негребецький характеризував часописи для духівників, зокрема пригадував і «Душпастырь», якими вимушені читачі «часом задовольняти ся, коли лучшего нічого нема...», а проблему вбачав у відсутності «незалежного, справам церкви і стану нашого виключно посвяченого органу, в котрім одночили би ся наші сили; де прилюдно, з належитими взглядами, розбирали би ся причини духових наших ран; де безвзглядно щиро висказали би ся ідеали, які в серці нашім носимо, і вказали би ся дороги, котрими нам до них прямувати» [177].

Отець І. Негребецький перераховував критерії свого майбутнього видання, а саме: пресодрук повинен надавати «відомости о вірі, ідеалах і надіях наших» як «скристалізовані нашими релігійними, суспільними і народними поняттями, жаданнями і стремліннями...», має бути осередком прилюдного висловлювання духівництва, «орган сей нехай буде – місячник, в однім бодай, на початок, аркуши друку. Нехай видає ся в яким провінціоноальнім місті, з огляду, на дешевшій друк, а особливо з огляду на віддаленє єго від впливів «с више». Властиву єго редакцію нехай становить круг невеликій, але дібраний з посеред нас; з тих, що схотять трудити ся, а дали докази незалежности від боязни та впливів і що готові для справ церкви нашої...», «такій місячник, з рації колеженьського почутя, не може займати ся друкованєм всяких проповідей, пливати по струях космополітизму, хоч-би і релігійного, ані вміщати відомостей персонального руху межи клиром – бо сим всім відняв би истнующим колегам их хліб насущний...». Єдиною перепоною для того, щоб з'явився такий незалежний часопис для духовенства вважав фінансування цього видавничого проєкту, без чого «згадана часопись буде довго ще – *pium desiderium*» [177].

Отже, згідно із задумом видавців, «Прапоръ» – саме таку назву дістав часопис, розпочавшись 1897 р., – повинен був функціонувати як пресовий «довідник-інформатор» з тогочасної політичної та суспільної ситуації для галицького священства і сприяти збереженню серед парафіян-українців ідеї національної ідентичності в межах Австрійської державності, в якій українцям все ж необхідно було реформувати загальну та духовну освіту, підтримувати свою господарську систему.

Виходив «Прапоръ» упродовж чотирьох років під редакцією адвоката, правника, громадського діяча, політика Т. Кормоша у Перемишлі як суспільно-політичний і економічний місячник для «руско-католицького Духовенства». Назву видання обрано не випадково, оскільки редакція розглядала його дійсно як стяг «руского (українського. – *Р. Б.*) Духовенства...». Засобом «Прапора» редакція прагнула інформувати читачів щодо становища українців Галичини та гуртувати душпастирів супроти модерного «зла», яким видавці вважали усі тогочасні секулярні суспільно-політичні віяння, що ними починала захоплюватися галицька українська інтелігенція та за відсутності консолідації між нею навіть у межах тієї ж таки світської світоглядної платформи.

Редакція «Прапора» наголошувала на проблемах, які існували у тогочасній суспільній та економічній сферах життя українців-галичан, що належали до Перемишльської греко-католицької єпархії. Серед них виокремимо: питання облаштування повсякденного життя на морально-етичних засадах, критика з точки зору християнської етики тогочасних тенденцій, що проявлялись у галузях культури та мистецтва, необхідність ведення урядового, господарського діловодства та навчання українською мовою. До освітянської проблематики належали матеріали, в яких порушувалося питання організації та розбудови хат-читалень, упровадження програм релігійної освіти в народних школах, облаштування дитячих притулків, організації загальної та вищої освіти для українок у Перемишлі та всій Галичині.

Значна частина публікацій стосувалася проблем економіки галицького краю, господарських взаємин різних народностей та верств населення, питань сервітутів, земельного орендаторства та загалом землевпорядкування, аграрної політики місцевої влади Перемишля тощо. Обговорювалися питання взаємодії Церкви та системи світського права й економіки (особливо щодо процедури асекурації церковного майна та нерухомості), взаємин духовенства та світської інтелігенції. У виданні була запроваджена рубрика, де повідомлялося про публічні нападки на галицьке греко-католицьке духовенство, регулярно обстоювалася роль та значення Церкви в суспільному житті християн,

змальовувалися достоїнства священницького покликання та духовного стану, критикувалися випадки в бік духовенства з боку світської інтелігенції та міщанства, наголошувалося на необхідності якісної освіти останніх.

Серед гострих суспільно-політичних проблем, які часто порушувалися на шпальтах часопису, було питання формування ідентичності й політичної консолідації галичан-українців та подолання труднощів, які виникали під час цього процесу з іншими народами, які проживали на території Галичини, а також морального аспекту феномену робітничого страйку.

Релігійна тематика, яка висвітлювалась у «Прапорі», виходила за межі суто церковної та охоплювала різні аспекти життя українців-галичан. Насамперед редакція відверто висвітлювала проблеми парафій Перемишльської єпархії – хиби в суспільній роботі пастирів, випадки неполадженості всередині самого кліру, а також окреслювала нові завдання, які повинно було взяти на себе духовенство задля подальшої християнізації галицького суспільства. В окремих публікаціях автори полемізували щодо допустимості для духівника публічно висловлюватися з питань нерелігійного, нецерковного характеру.

До суто релігійної тематики належали статті, в яких автори обстоювали «східний» напрям обрядовості, роль музики та хорового співу у житті Церкви та під час літургії, подавали історію окремих епізодів зі служіння галицько-українського духовенства, духовного проводу Перемишльської єпархії, Синодів Католицької Церкви, окремих церков та каплиць Львівської та Станіславівської єпархії тощо. На сторінках журналу вміщувалися тексти Пастирських Послань єпископа А. Шептицького, митрополита Ю. Куїловського.

Увагу авторів часопису привертала тема йосифанізму – політики, що здійснювалась упродовж 1780–1790 рр. в Угорщині імператором Йосифом II і була спробою поширити норми світського права на церковне, релігійне життя, що призвело до зрівняння у правах низки християнських конфесій та сприяло проповідуванню тексту Писання національною мовою. Також редакція «Прапора» висловлювала свої погляди щодо Австрійської державності та лояльності українського галицького духовенства до державної політики,

розглядала процедуру ведення метрик державними органами, подавала різні думки щодо взаємин держави та духовенства.

Редакція зазнавала фінансових труднощів, що, ймовірно, і було причиною припинення виходу «Прапора». Останнє число, 6-те, побачило світ у червні 1900 р.

У квітні 1904 р. у Львові почала виходила «часопись посьвячена справам церковним і суспільним» п. н. «Нива». Її багаторічним видавцем та відповідальним редактором був о. Я. Левицький, із 1917 р. його замінив Г. Костельник. Співредагували місячник у різні роки також О. Волянський, П. Козицький, О. Малицький, П. Хомин, Д. Яремко.

Перші роки існування часопису, а саме у 1906–1907 рр. «Нива» видавалась накладом редакції, згодом нею опікувались та видавали Товариство св. Апостола Павла, Українське богословське наукове товариство.

Журнал «Нива» – часопис духовенства та для духовенства. На його шпальтах обговорювались актуальні тогочасні питання церковного, наукового, суспільно-політичного життя. Автура часопису насамперед висловлювала думку Церкви, але пропускала її через власне унікальне світобачення та світорозуміння, поєднане з християнським віросповіданням, репрезентувала тогочасну форму християнського світогляду. Характерно, що в першій третині ХХ ст. на сторінках «Ниви» вміщувались статті, що були присвячені поняттю «християнський світогляд» та в яких з'ясовувались його сутнісні риси.

У цей період редакція зосереджувалась на полеміці поміж представниками орієнтального та окцидентального табору серед галицького духовенства. Попри те, що видання виходило у Львові, його видавці позиціювали «Ниву» як універсальний часопис, тематика якого не обмежувалася виключно висвітленням тем архієпархіального значення, підіймали питання, які стосувались глобальної релігійної християнської ситуації у світі, тлумачення низки аспектів християнської теології, історії, культури, біблеїстики. Редактори не обмежувалися суто становою священницькою проблематикою Галичини, хоча вона була широко представлена на сторінках часопису.

Зокрема, підкреслювалась роль духівника у житті спільноти віруючих в часи воєнної розрухи, суспільно-економічної та політичної кризи, яка проявлялась на всіх закутках колишніх імперій, зокрема і в Галичині. На це, зокрема, вказують статті, в яких розглядалась контраверсійність християнського вчення з модерними філософськими, теологічними та суспільно-політичними течіями, під впливом яких у той час перебувало нове покоління духовенства в західноєвропейських країнах. Перша світова війна вносила неочікувані корективи у процес функціонування видання – воно вимушено призупиняло свій вихід. Після війни, незважаючи на матеріальні труднощі, вихід часопису було відновлено, про що йтиметься у третьому розділі. Загалом же в період Австро-Угорщини в Галичині виходило 12 часописів для служителів Церкви.

2.4. Богословська періодика: концепт і практика

При обранні критеріїв для визначення періодичного видання релігійного спрямування як богословського виникають певні проблеми термінологічного характеру, оскільки саме поняття «богослов'я» охоплює доволі широкий спектр предметів та питань, будь-яка форма релігійного повідомлення відображає якийсь богословський аспект. У сучасному енциклопедичному універсальному трактуванні також підкреслюється проблематичність однозначного визначення поняття богослов'я. Зокрема, в «Британській енциклопедії» зазначено, що теологію, яка в межах усіх світових релігій вважається наукою, все одно проблематично визначити суть та уніфікувати риси цієї дисципліни [286].

Засади та концепція теології почали формуватися ще в період античності, однак остаточно сформувалися в межах християнської традиції. Отже, у своєму вузькому значенні теологія є дисципліною суто християнською і ґрунтується перш за все на Одкровенні як джерелі істини про Творця та Його Провидіння щодо Творіння, однак у ширшому контексті вона охоплює спільні для інших

релігій предмети та проблематику. Подальшу спеціальну розробку в межах цієї ж таки християнської теології ці питання дістають в окремих дисциплінах, як-от: догматика, христологія, есхатологія, апологетика, патрологія, канонічне право, аскетика, місіологія, еклезіологія, екзегетика, гомілетика, схоластика, годегетика, літургіка, сотеріологія, християнська етика, катехитика, теодицея тощо.

У межах наведеного діапазону дисциплін розрізняють основні: догматика (вчення про основи віри), етика (виходячи з віросповідання, визначає норми, згідно з якими людина будує своє життя у світі), апологетика (обстоює тлумачення істини та розробляє полемічні стратегії з опонентами) та допоміжні, які щоразу допомагають пристосувати основні вчення до змінних соціально-історичних умов.

Характеризуючи періодичне видання релігійного спрямування як богословське, ми насамперед брали до уваги саму позицію видавців щодо свого часопису: яким чином редакція його визначала у вихідних даних, яку тематику публікацій обирала. Інший критерій – це кількісне співвідношення матеріалів спеціального теологічного спрямування, які публікувалися на сторінках конкретного журналу. Оскільки релігійне видання вже торкається тією чи іншою мірою питань богослов'я безпосередньо чи опосередковано, матеріали теологічної тематики, що публікувалися на сторінках часописів богословського спрямування, у кількісному співвідношенні повинні переважати.

Перший часопис, у назві якого зафіксовано його богословське спрямування, – це «Богословскій Альманахъ», що був «призначений чисто церковній літературі». Цей пресодрук виходив у Станіславові (тепер Івано-Франківськ) упродовж 1887 р., двічі на місяць. За редакцію видання відповідав о. М. Котлярчук, який, будучи парохом у Бережанах, умів вдало спрямовувати своїх вірян на шлях морального життя, борючись з різними суспільними лихами [12, с. 216]. Відповідальним за випуск часопису був о. І. Бобикевич, який походив зі священницької родини та давнього дворянського роду [12, с. 44].

За короткий час існування «Богословского Альманаху» побачило світ разом п'ять чисел (останнє – подвійне). На його сторінках вміщено тексти проповідей на тему віри та невірства, суті Одкровення в релігії, ролі мови та її чистоти, поняття гріха та чеснот, подавався розклад літургій та порядок постів.

Структура видання залишалась сталою впродовж усіх випусків часопису. Усі статті згруповано у три розділи. Перший – «Проповѣди», – в якому вміщено переклад з італійської шести проповідей отця Да Лойяно, присвячених проблемі відсутності віри в житті людини, розгляду і витлумаченню феномену релігії, що заснована на Одкровенні, обговоренню морально-етичних питань, а саме: чистоти мови людини у повсякденному житті, поняття гріховності, праведності та чеснот. У розділі «Изъ церковного устава» опубліковано тексти проповідей, у яких розглядався предмет церковного посту, його ціль та заповіді, які регламентують дотримання, змальовувалася його роль у релігійному житті християнина. Також у цьому розділі вміщувалися огляди канонічних принципів відправлення Вечірньої Служби Божої. Розділ «Выдержки изъ св. Писанія» містили цитати, в яких висвітлено біблійний контекст посту.

У 1900 р. під егідою о. Д. Дорожинського у Львові почав виходити «Богословський Вѣстник». Отець Діонісій відомий також як один із засновників Богословського наукового товариства та професор Львівської академічної гімназії. Після здобуття богословської освіти в семінарії у Відні він 1891 р. був висвячений у сан священника та став прислужувати при Соборі Св. Юра. Отець Д. Дорожинський є автором низки праць із галузі церковного канонічного права: «Про процеси по новому кодексі канонічного права» (1923 р.), «Огляд джерел орієнтального церковного права» (1930 р.), а також розвідки з історії Церкви «Начерк історії унії Руської Церкви з Римом» (1896 р.). 1903 р. за редакцію журналу відповідав Ф. Щепкович.

Згідно із задумом видавців, «Богословский Вѣстник» мав допомагати пастирям у їхній службі, ставши джерелом знань із найактуальніших на той час теологічних досліджень. Необхідність видавання часопису редакція пов'язувала з потребою оживити «церковно-богословську ниву», допомагати

служителям Церкви з витлумаченням певних аспектів та ознайомленням із богословською літературою. Крім цього, важливими завданнями часопису вважалося висвітлення подій церковно-релігійного життя краю, обговорення питань освіти, зокрема основних засад викладання катехитики, етики християнської моралі, основ релігії, виховання молодих вірян, подання оглядів шкільних підручників «в області релігії», обстоювання принципів християнського життя, інтегрування етично-моральних засад в усі прояви «публичного життя» (Вступне слово. 1900. Т. 1. Ч. 1).

Отже, видавці «Богословского Вѣстника» намагалися зробити свій часопис національно орієнтованим для користі священницького служіння та доброю інформаційною опорою для прищеплення християнських принципів.

На сторінках видання вміщувалися богословські роз'яснення щодо різноманітних Біблійних епізодів, родоводу Ісуса Христа, сенсу його окремих проповідей, розглядалась іконографічна традиція, друкувалися тексти молитов та акафістів. Низка статей мала доволі спеціалізований характер, де, зокрема, розкривались особливості поезики псалмів, розглядались актуальні дослідження Синайського кодексу, феномену розп'яття як форми смертної кари в його історичному та медичному аспектах, висвітлювалася історія помісних православних Церков (цій темі, наприклад, присвячена стаття «Історія руско-католицької Церкви на Русі від первісних апостольських часів до 1104 року з додатком найновіших рішень властей політичних в справі руско и римско-кат. обряду в Галичині» (1902. Т. 3. Ч. 2), окреслювались погляди канонічного Церковного та цивільного права щодо користування майном без права на володіння ним та його використання, що супроводжується правом на власність, вміщувалися різноманітні матеріали мовознавчої проблематики, висвітлювалось становище Католицької церкви в Австрії, повідомлялось про випадки навернення протестантів до католицизму.

Також публікувалися рецензії на видання світського характеру, а саме: журнали «Літературно-Науковий Вістник» та «Живі струни», збірки поетичних та прозових творів «Мій Ізмарагд» І. Франка, «Пальмове гілля. Екзотичні

поезії» А. Кримського, «Стрічки», «Оповідання», «Щаслива година» Б. Лепкого «Наші знакомі» О. Маковея тощо. [125].

Від 1903 р. відповідальними за видання були члени «Товариства св. Ап. Павла». У передовій статті першого числа за цей рік нова редакція декларувала намір регулярно оглядати життя католицьких спільнот Галичини, церковних та світських, організованих та керованих вірянами, також прагнула наповнити сторінки журналу статтями, які разом з уже звичними для його читачів теоретичним матеріалом мали б практичне значення та допомагали б священнослужителям у їхній пастирській службі. Однак цей випуск був останнім в історії «Богословского Вѣстника».

Уже наступного року зусиллями семінаристів львівської Генеральної греко-католицької духовної семінарії було засновано богословський кварталник «Католицький Вхід», що виходив накладом Товариства «Власна поміч богословів» та за сприяння ректора семінарії єпископа Й. Боцяна. Відповідальними редакторами кварталника в різні роки були Г. Плакинда, І. Заверуха, В. Матвієнко, М. Семенюк.

Отець Йосиф також ініціював «Просвітній Кружок Українських Богословів», в якому студенти могли освоїти основи політичної та економічної науки. У назві видання відображено прагнення його видавців-семінаристів підкреслити вірність Апостольському Престолу та ідентифікувати свою формальну та культурну приналежність до Східного християнського обряду.

Опубліковані на сторінках «Католицького Входу» теологічні розвідки семінаристів присвячені: дослідженню тексту Біблії, окремих її епізодів, розбору символізму Святих Таїнств (серед яких особлива увага приділялася Євхаристії), актуальним тенденціям католицької екзегетики, ролі та значенню образу Діви Марії у східній богословській традиції та його відображенню в народній творчості українців, вивченню християнської епіграфіки. Значна частина публікацій – це тексти принагідних проповідей, рецензії на іншомовні видання з біблеїстики, патристики, христології, гомілетики, мартирології.

Автори часопису полемізували зі світськими інтелектуалами щодо питання природи Христа. Приводом до цих дискусій стали погляди крайньої антропологізації образу Ісуса, що ширилися в тогочасному освіченому середовищі молодого галицької інтелігенції, представники якої перебували під впливом ідей соціалізму. До тієї ж категорії публікацій можемо віднести рецензії на праці апологічного характеру, в яких подавались аргументи про важливість релігії всупереч поширюваним секулярним тенденціям, які походили з праць мислителів, що належали до напрямів атеїзму, матеріалізму та ідеалізму («Наукова Апольогія християнської віри», «Розум чи інстинкт?», «Матеріялізм, его початок і кінець», «Причини сучасного невірства, сумісність християнської і новітньої науки та 5 доказів на існування Бога»).

У часописі з позицій християнської науки розглядалися також питання суспільного характеру, як-от стаття «Християнський і антихристиянський світогляд, а природна керівність і залежність жіночого пола» О. Волянського, що була опублікована в трьох числах (1905. Вип. 1; 1905. Вип. 1; 1905. Вип. 1).

Редакція журналу намагалась інформувати своїх читачів щодо найновіших на той час німецько- та польськомовних наукових праць, присвячених теологічній та світській проблематиці, які видавались в Австро-Угорській імперії. Рецензовані авторами «Католицького Виходу» іншомовні видання були присвячені темі походження світу, історії науки та цивілізації, становленню та особливостям системи освіти в Німеччині, основам економічної, природничої науки, педагогіки, риторики, дидактики тощо. Друкувались рецензії на праці, присвячені низці соціальних проблем, зокрема самогубству (розвідка Германа Кроуза «Die Ursachen der Selbstmordhäufigkeit»), дипсоманії («Die Alkoholfrage der Gegenwart vom christlichen Standpunkt aus betrachtet» (1906. Вип. 4). Останнє, подвійне, число часопису «Католицький Вихід» вийшло наприкінці 1904 р.

Важливою подією в релігійному житті Галичини стало заснування «Товариства катехитів» приблизно в 1909 р., щодо передумов започаткування якого неодноразово писали на сторінках часопису «Нива». Зокрема, в одній із публікацій автор під крипт. «Я. Л.» зазначав, що занепад катехизації в

навчальних закладах призводив до впровадження різноманітних антирелігійних резолюцій та плекання секулярних настроїв як серед учнівства, так і серед самих освітян. В окремих школах та гімназіях викладання основ релігії та християнської етики було налагоджене, на думку автора газети, дуже добре, в той же час в іншому навчальному закладі могла існувати зовсім відмінна система викладання предметів катехитики, що створювало додаткові труднощі для адаптації учнів при переході з однієї гімназії в іншу. Крім того, існувала проблема відсутності якісних підручників, навчальних схем та мап, а ті, які були у вжитку, – укладалися некомпетентними авторами, не відповідали духові часу й були застарілі у своєму фундаменталізмі та догматизмі [276].

Тож автор статті вважав, що вирішити ці проблеми можна було тільки завдяки створенню катехитичної організації, яка б координувала викладання катехизму засобами навчальних курсів та конференцій, що сприяло б фаховому зростанню катехитів, а організація реколекцій у школах та гімназіях повинна була консолідувати молодь навколо моральних цінностей. Важливим для майбутнього «Товариства катехитів» було заснувати фонд, розпочати випуск підручників та започаткувати власний періодичний друкований орган [276].

1 листопада 1910 р. під час чергових зборів «Товариства катехитів» було постановлено започаткувати часопис «Катехитичний Місячник», перше число якого побачило світ у січні 1911 р. з ініціативи професора о. І. Туркевича (1872–1936) та благословення митрополита Андрея. Редактором органу став о. І. Туркевич, відповідальним за видання – о. Я. Левицький, який також редагував журнал «Нива».

Щоб уникнути матеріальних збитків через малу кількість катехитів-передплатників, «Катехитичний Місячник» виходив як додаток до журналу «Нива». За час існування видання вийшло десять випусків невеликого обсягу (один – подвійний), однак зміст цілковито відповідав програмним пунктам статуту «Товариства катехитів», особливо щодо питань упровадження новітніх педагогічних методів в освітню програму викладання катехизму в школах, ознайомлення вчителів-катехитів з найактуальнішими темами щодо

контроверсії релігійної та наукової картини світу. На шпальтах видання також інформувалось про діяльність товариства, вміщувалися тексти протоколів його засідань, друкувалися законодавчі акти, в яких регламентувався процес релігійного виховання в галицьких школах, а також повідомлялося щодо важливих подій у житті Галицької митрополії. Серед авторів видання – Й. Боцян, Д. Дорожинський, Т. Лежогубський. Останнє, 11-те, число «Катехитичного Місячника» побачило світ у листопаді 1911 р.

Особливістю окреслених нами чотирьох видань богословського спрямування є те, що вони становлять первинний етап формування концепції теологічної періодики в Галичині і, як наслідок, мають дещо різнобічну реалізацію пресовидавничих концепцій.

Висновки до розділу 2

Історичні суспільно-політичні обставини, в яких відбувалося зародження українського релігійного пресовидання в Галичині періоду Австро-Угорської імперії, характеризуються етноконфесійним розмежуванням тогочасного населення. Утворення Галицької митрополії, мовна та релігійна політика Франца Йосифа I щодо народів Австро-Угорщини зумовила хвилю національного піднесення галицької української інтелігенції, яка на той час переважно складалася з представників духовенства. Саме в такому середовищі формувався соціокультурний образ української ідентичності, закладалися основи програм просвітництва та суспільно-політичної повістки.

Основна потреба проєкту української релігійної преси полягала в необхідності заснувати періодичний друкований орган, який би доносив до пасторів та парафіян слова християнської науки та катехитики зрозумілою їм рідною мовою. Мовне питання було взагалі однією з основних дискусійних тем

та предметом обговорення в середовищі галицької інтелігенції впродовж усього XIX ст. та першої половини XX ст.

Упродовж 1853–1918 рр. у Галичині було засновано й функціонувало 30 часописів, які формують кластер релігійної преси. За цільовим призначенням, тематикою змісту, читацькою адресою цей тип преси виразно поділяється на три підтипи: преса для вірян, служителів Церкви та богословів.

Перша спроба заснувати український релігійний часопис у Галичині належить о. Й. Левицькому, що мав намір видавати журнал «Бібліотека Бесід Духовних». Ідея не була реалізована через позицію митрополита М. Левицького, який розглядав заснування українського релігійного часопису як ознаку консолідації та солідаризації українського духовенства, що могло б бути потрактовано як утворення в середовищі клерикальних кіл «слов'янського товариства».

Повнокровно ідея зініціювати релігійний пресодрук для широких читацьких кіл реалізувалася в заснуванні й успішному функціонуванні часописів «Слово Боже», «Місіонар», «Книжочка Миссійна», «Посланник», «Поученія Церковныя», «Християнскій Голосъ» тощо. Першим із них був додаток до «Зорі Галицької» «Поученія Церковныя», що став своєрідним посередником репрезентації релігійного дискурсу в межах ідеологемі Головної Руської Ради, яка використовувала питому релігійність українців-галичан задля популяризації своєї політичної програми та культурницьких поглядів.

Вибір тематики публікацій та риторика авторів часописів для мирян слугували потребі формування, розвитку та підтримки в читачів гармонійного, несуперечливого світогляду віруючої людини, яка б відповідала умовам життя у тогочасному галицькому суспільстві, інтегруючи релігійні погляди на дійсність в актуальну суспільно-політичну, сцієнтичну парадигму.

Спеціалізована – розрахована на вмотивованого читача – релігійна преса орієнтувалася на фахового працівника Церкви. Духовенство прагнуло через такі пресодруки сформулювати своє національне та культурне позиціонування, пошуки якого призводили до виникнення неоднозначних суспільно-політичних

течій, як-от: русофільство, полонофільство, народовство. Серед світських інтелектуалів назрівали антиклерикальні настрої, набували популярності модерні ідеї секуляризму, агностицизму, соціалізму. Заснування релігійних часописів, призначених насамперед для священників, – це спроба нівелювати або хоча б узяти під контроль ситуацію зі світоглядної дезорієнтації галицького духовенства. Це, зокрема, такі часописи, як: «Дяківській Глась», «Нива», «Рускій Сіонь», «Прапорь». Тематично-жанровий спектр публікацій видань для духівників характерний своєю гомогенністю – типові теми стосувалися питань богословського характеру, апологетики, катехитики, літургії, біблеїстики, історії Церкви та християнства.

Окрему підгрупу спеціалізованих видань для фахівців-служителів Церкви становить низка єпархіальних офіційних друкованих органів: «Вістникъ Перемыской Епархії», «Вістникъ Станиславської Епархії», «Львівско-Архієпархіальні Відомости». Основа їх змістового наповнення – офіційні консисторські повідомлення, що були необхідні для ознайомлення всім служителям єпархій та стосувалися нових призначень, надання сану, некрологи, замітки про збір матеріальної допомоги знедоленим, розпорядження деканам щодо їхньої звітності, тексти принагідних Папських послань, анонси важливих катехитичних, гомілетичних та богословських праць.

Група «вільних» від політичної, економічної та гостросоціальної риторики видань – це часописи богословського спрямування: «Богословській Альманахъ», «Богословській Вістникъ», «Католицький Вєхїдъ», «Катехитичний Місячник». Зважаючи на те, що богослов'я, теологія в межах релігійної сфери є наукою, власне, аспект науковості в часописах, які ми віднесли до цієї категорії, у цей час ще цілковито не диференціювався. Однак це були вдалі пресові ініціативи, які стали основою для подальшого становлення богословської наукової періодики на теренах Галичини.

РОЗДІЛ 3

РЕЛІГІЙНА ПРЕСА ПЕРІОДУ ПОЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ: АНТЕЗИС ФУНКЦІОНУВАННЯ НА ЗЛАМІ ЧАСУ

3.1. Преса для мирян: агент сакрального в проєкті соціобуття

Релігійна преса для мирян у міжвоєнні роки розвивалася інтенсивніше, ніж у період Австро-Угорської імперії. На це вплинули спільні для розвитку всієї української преси Галичини причини, однією з найбільш важливих була зміна юрисдикції краю. Як зазначає Л. В. Сніцарчук, у період Польської Республіки важливою складовою українського медійного простору Галичини була «релігійно-виховна преса», яку ми у своєму дослідженні визначаємо як преса мирян. Зокрема, дослідниця поділяє весь зазначений масив пресодруків за критерієм конфесійної приналежності [238, с. 172].

Війна та повоєння, включно з усіма кроками урядів країн щодо врегулювання відносин, укладання домовленостей про межі новоутворених держав та різноманітні гуманітарні питання, впливали на життя релігійних спільнот незалежно від їхньої конфесійної приналежності, а також на особливості функціонування та змістового наповнення релігійних пресодруків. Одна з таких ключових подій європейського повоєння – це Рішення Ради амбасадорів держав, які входили до складу Антанти стосовно східних меж Польщі, яке уклали 15 березня 1923 р. Цього дня в Парижі представники Великої Британії, Італії, Японії та Франції визнали суверенітет Польської Республіки. Це означало легітимізацію влади польського уряду на підконтрольній їй на той час території Східної Галичини. Важливо також, що цей договір передбачав гарантії для представників усіх етноконфесійних спільнот, які проживали на східногалицьких землях. Однак українці-галичани негативно поставились до паризьких рішень та зустріли їх численними протестними демонстраціями.

У цій непростій ситуації Ватикан здійснював кроки, аби не спричинити серед католиків кризового протистояння. Зокрема, в 1925 р. було укладено угоду (Конкордат) між урядом Польської Республіки та Апостольським Престолом, засобом якої було здійснено врегулювання та затверджене правове становище Церков Римо-католицького та Греко-католицького Обрядів. Офіційно Конкордат набув чинності 3 серпня 1925 р. Однак для проводу греко-католицької Церкви все одно гостро стояла проблема збереження своєї національно-конфесійної позиції в непростих суспільно-політичних умовах, які розгортались у тогочасній Галичині та в усьому повоєнному світі.

Однак саме на період 1919–1939 рр. припадає найбільша кількість релігійних часописів для мирян, що видавали представники греко-католицької Церкви – і духовенство, і світські особи (23 назви). На той час продовжував виходити журнал «Місіонар», значна кількість видань була пов'язана з проведенням Католицької акції, осередки якої почали виникати у містах Галичини в 1920–1930 рр. та заснування яких було ініційовано на найвищому церковному рівні завдяки єпископам та митрополиту А. Шептицькому. Серед них – «Зарваниця», «Євхаристійне Лицарство Дітей», «Ідім Слідами св. Священномученика Йосафата», «Католицька Акція», «Лицарство Пресвятої Богородиці», «Мета», «Нова Зоря», «Правда», «Пресвята Богородице Спаси Нас», «Проміньчик Сонця Любови», «Свято Християнської України», «Христос Наша Сила!», «Ясна Путь» (додаток Б).

Головний осередок Марійських товариств у Львові видавав низку часописів, серед яких – часопис для молоді «Наш Приятель», свій друкований орган «Вістник Марійських Товариств». Засновувались також нові дієцезальні та парафіяльні органи, зокрема тижневик «Бескид» (згодом переіменовано на «Український Бескид»), «Львівські Парохіяльні Вісти» (додаток Б).

З ініціативи Єпископа Станиславівського Блаженного Григорія Хомишина у 1925 р. утворено Українську християнську організацію (яка згодом була переіменована на Українську католицьку організацію), засобом якої він прагнув об'єднати на християнському ґрунті галичан-українців католицького

віросповідання, незалежно від партійної чи політичної приналежності. Однак він сам не бажав надавати публічності факту покровительства цієї організації, яке проявлялося не тільки у формуванні ідейної лінії, а й у матеріальній фінансовій підтримці. Вже від перших місяців свого заснування Українська християнська організація активно започатковувала свої осередки по містах Галичини, налагоджувала співпрацю з іншими християнськими організаціями, співпрацювала з політичними силами, лояльними до Католицької церкви.

7 січня 1926 р. з ініціативи підтримки бл. Г. Хомишина було створено друкований орган Української християнської організації – газету «Нова Зоря», що стала найтривалішим видавничим проєктом католицького спрямування (була закрита з приходом радянської влади). Фонд «Нової Зорі» був укладений із персональних членських внесків учасників Української християнської організації та пожертв священників. Єпископ Станіславівський також підтримував фінансово і саму Українську Християнську Організацію, відомо, що разова допомога «Новій Зорі» становила 1000 доларів [154, арк. 58; 68, с. 60]. Окрім о. Хомишина фінансуванням часопису займався також перемишльський єпископ Й. Коциловський, який надав Українській християнській організації та редакції «Нової Зорі» 400 злотих [13, с. 137].

Упродовж 1938 р. (ч. 92–100) та 1939 р. виданням журналу та матеріальною підтримкою його безперебійного виходу займалось Товариство Безженних Священиків ім. Св. Свящмч. Йосафата у Станиславові, яке також заснував владика Григорій у 1923 р. як благодійну організацію, яка опікувалася сирітськими притулками, будинками для літніх людей, іншими соціально незахищеними особами. Разом з тим члени Товариства займалися активним поширенням ідей католицизму.

Періодичність часопису за історію його існування неодноразово змінювалася. Зокрема, газета упродовж 1923–1927 рр. виходила як тижневик, починаючи з 1928 р. і до свого закриття «Нова Зоря» видавалася двічі на тиждень. Співзасновником та відповідальним за випуски «Нової Зорі» був о. Т. Галущинський, що на той час обіймав посаду ректора Львівської духовної

семінарії, а також долучився до започаткування та редагування релігійних часописів «Правда» та «Добрий Пастир». Однак у вихідних даних відповідальним редактором значився Р. Гайдук (1926–1932, ч. 1–26), а від 1932 до 1938 р. – П. Хитра. До складу редколегії у 1938–1939 рр. входили: О. Назарук, С. Годований, І. Федішин. До слова, Л. Снісарчук зазначає, що впродовж 1926–1928 рр. редактором газети «Нова Зоря» був А. Лотоцький, хоча його прізвище не фігурувало у вихідних даних видання [238, с. 236].

Історик І. Лисяк-Рудницький характеризує ідеологію, якої дотримувались видавці «Нової Зорі», як інтегральний католицизм, що цілком відповідало окцидентальним переконанням станіславівського та перемишльського єпископів, які намагались наблизити Греко-католицьку церкву до латинської обрядовості, яка, зокрема, означала впровадження обов'язкового celibату для греко-католицького духовенства [156, т. 2, с. 215]. Важливою концептуальною рисою «Нової Зорі» було її антиліберальне та антиєкуменічне налаштування. Щодо останнього, то у видавців та ідеологів газети було розходження з Митрополитом А. Шептицьким, який щодо політики своєї митрополії був налаштований більш орієнтовано, а також не прагнув політизувати Церкву, як це, зокрема, намагався робити о. Хомишин. Автура «Нової Зорі» також критикувала ліберальні тенденції, які вона віднаходила в діях тодішніх світських та духовних діячів на суспільно-політичній ниві.

У програмній статті пресодруку зазначалося, що головне його завдання – «підносити й будити релігійне освідомлення через поширювання, поглиблювання і оборону католицького світогляду на всіх областях життя» і разом з тим «співділати у національним освідомленні найширших кругів українського населення, попірати правдиву освіту, що є відблиском відвічної Божої правди. У суспільних питаннях наш часопис стоятиме на принципі науки католицької церкви...; справедливої реформи невідрадных суспільних відносин.» (1926. Ч. 1. С. 1).

Про ідейно-тематичне спрямування та католицький нахил свого видання о. Т. Галущинський згадував в одній зі своїх статей, опублікованих на шпальтах

«Нової Зорі», зазначаючи, що початково «газета виступала й виступає одверто й явно як католицький часопис і намагається у всіх ділянках держатися точно католицьких засад і поглядів» (Оснування й початки «Нової Зорі». 1935. Ч. 1).

Тематика часопису цілковито підпорядковувалась її релігійному християнському католицькому спрямуванню. Вміщувалися статті, присвячені історії християнської релігії, формуванню її догматичних та морально-етичного віровчення, теоретичним аспектам взаємозв'язку та співвідношення політики і релігії. На ці теми писали здебільшого духовні особи, а саме: о. Г. Хомишин, о. Т. Галушинський, о. М. Каровець, о. І. Луба та інші. На сторінках газети регулярно вміщувалися тексти енциклік, Апостольських пасторських послань. Подавалася хроніка з життя Церкви Галичини, висвітлювалися пов'язані з нею події в суспільній, культурній, освітньо-науковій сфері.

На сторінках газети велися дискусії щодо актуальних подій у сфері суспільства та політики, вміщувались теоретичні матеріали, в яких обговорювались різноманітні моделі державного устрою, правові аспекти. Примітними є матеріали, які відкривали нові способи інтегрування християнської теології у світську наукову сферу. Зокрема, в 1926 р. було вміщено цикл публікацій А. Ушенічника – професора теології Університету в Любляні, присвячених детальному висвітленню базових концепцій та підходів християнської соціології [255, т. 3, кн. 1, с. 590].

Усі матеріали циклу переклав зі словенської мови М. Фірак [260]. У 1927 р. ця ж праця, передрукована з «Нової Зорі» п. н. «Основи соціології» із певними змінами у структурі, вийшла окремим друком як перше число серії видань п. н. «Бібліотека Української Християнської Організації» [256]. У статтях, які виходили на шпальтах «Нової Зорі» у 1926 р. (№ 29–51), А. Ушенічник вводив читача у проблематику християнської соціології, розглядав аспект етичного вчення в рамках соціології, окреслював своє бачення економіки, аналізував принципи вивчення соціуму з позиції християнства, здійснював огляд основ християнської метафізики, соціального вчення св. Томи Аквінського, описував

релятивність окремих аспектів соціології, генезу влади та державного устрою, поняття виборчого права, принципи соціального забезпечення.

Попри задекларовану аполітичність, пріоритетну релігійність, католицьке спрямування, у «Новій Зорі» саме політика було другою за вагомістю темою, якій присвячувалось чимало публікацій, в яких розглядалися співвідношення та взаємозв'язок категорій політики, економіки, етики та релігії, розкривалася роль Церкви в житті суспільства та функціонування держави. Окрім теоретичного блоку, у статтях та замітках окреслювалися важливі події із життя галицької громадськості, характеризувалася робота польського урядового апарату, оглядалася діяльність та протистояння українських та польських політичних сил партій та організацій. Автори газети писали про відносини та дискусії Української християнської організації з Українським національно-демократичним об'єднанням, висвітлювали життя в підрадянській Україні. Серед громадськості газета здобула репутацію симпатика українського гетьманського руху, в ній також аналізувалися ідеї українського націоналізму.

Ангажованість «Нової Зорі» в політичну тематику привертала увагу польських урядових органів, що спричиняло неодноразові санкції. Через це часто шпальти часопису були порожніми. Зокрема, у ч. 42 за 1926 р. було вилучено статті «Історична хвиля», «Під калиною під червоною», про які було заявлено у змісті числа. У ч. 82 за 1930 р. було конфісковано абзаци в матеріалі «Пастирський лист сімох галицьких гр.-кат. владик».

Через зайнятість о. Галущинського постала потреба пошуку нового головного редактора газети. Від січня 1928 р. редактором «Нової Зорі» було призначено О. Назарука, який того року повернувся з Американського континенту, куди був змушений емігрувати після свого перебування в апараті Західноукраїнської Народної Республіки як уповноважений із питань преси. У час свого становлення як суспільно-політичного діяча та публіциста О. Назарук не зближався так близько з релігійними організаціями, як це відбулося після його повернення до Галичини. За декілька років до цього, перебуваючи у Сполучених Штатах, він займався редакцією часописів «Січ» (Чикаго) та

«Америка» (Філадельфія). Працюючи в США, він уже тоді активно дописував до «Нової Зорі». Після того, як стало відомо, що О. Назарук планує повертатися до Галичини, о. Хомишин у своєму листі запропонував йому очолити часопис «Правда», але лист до О. Назарука не потрапив.

Однак це не стало завадою для того, щоб після повернення він очолив редакцію «Нової Зорі», яку редагував аж до припинення її існування у 1939 р. За роки, коли редакцію очолював О. Назарук, газета стала стандартом якісного пресодруку, зразком продуманості добору матеріалу та скрупульозності редакційно-видавничого процесу. Сам редактор отримав широкі повноваження у справі видавничого процесу та управління колективом видання, а також і інструмент поширення своїх суспільно-політичних та літературно-естетичних ідей. Низка публікацій О. Назарука в газеті згодом вийшли окремими виданнями.

У публіцистичній та видавничо-адміністративній діяльності О. Назарука єпископ Хомишин як єдиний на той час опікун газети не чинив особливих перепон. Клерикальні та монархічні погляди О. Назарука, які почали формуватись ще у Сполучених Штатах, частково перегукувались із окцидентальними переконаннями єпископа Григорія, – за таких умов було налагоджене ефективне функціонування «Нової Зорі» [156, т. 2, с. 21]. Як симпатик монархізму та гетьманату, О. Назарук підтримував тривале спілкування з В. Липинським, однак у період редакторства, а саме впродовж 1928–1930 рр. спостерігалось погіршення їхніх стосунків. Причиною цього, на думку сучасних дослідників, є непогодження В. Липинського з прокатолицькими поглядами О. Назарука та його редакційною політикою щодо висвітлення конфесійних питань та політичної ситуації в Галичині, Наддніпрянщині та на Сході України [153, с. 14].

Про професіоналізм та продуманість процесу підготовки чисел «Нової Зорі» свідчить також статут редакції – «правильник», який містив чітко прописані фахові зобов'язання та ролі членів редакції й адміністрації видання [87]. О. Назарук намагався розширити релігійні рамки «Нової Зорі» та

репрезентував її як народну газету, тематичний спектр якої охоплював усе життя суспільства. Прагнучи зацікавити широке коло читачів, на сторінках газети редактор вміщував власні матеріали міжнародного політичного та економічного життя, подорожні нариси задля того, щоб краще вдовольняти потреби аудиторії, проводились анкетування.

Культурно-мистецький блок у газеті репрезентований в рубриках «Література, наука, мистецтво», в яких публікувався обширний матеріал, присвячений мистецькій та науковій проблематиці, рецензії, спогади, біографічні нариси, літературні розвідки, авторами яких були С. Годований, Т. Коструба, Ю. Кміт, І. Кревецький, О. Мох, І. Огієнко, М. Ріпецький, С. Томашівський, К. Чехович та інші. На сторінках газети також друкувались тексти художніх творів Я. Вільшенка, В. Лімченка, А. Лотоцького, О. Назарука та інших.

Сторінки «Нової Зорі» неодноразово ставали плацдармом для гострої полеміки, яка подекуди переходила культурно-естетичні рамки, зокрема йдеться про дискусію щодо ролі І. Франка з органом Українського Католицького Союзу «Мета» [113, с. 92, 96].

Газета «Нова Зоря» – це чи не найвдаліший та найтриваліший пресовий проєкт релігійного спрямування для мирян. Хоча фактично, згідно з даними адміністрації газети, її читачами були: 75 % – духовенство, 25 % – люди світські [238, с. 237]. Однак це ніяк не впливало на видавничу політику видання та тим більше не слугувало чинником підбору матеріалів. Видавці «Нової Зорі» упродовж усього її існування дотримувалися своїх концептуальних рамок та не адаптовували часопис під інтереси суто стану духовенства. При формуванні змісту видання редакція намагалась зважати на інтереси читача, зацікавленого релігійною літературою, до якої б суспільної верстви він не належав би.

Про особливість тематичного спрямування видання, яке ми можемо охарактеризувати як католицький погляд на універсальні теми, свідчить укладений у 1937 р. О. Мохом «Показчик змісту «Нової Зорі», де укладач систематизував усі опубліковані матеріали за 1926–1934 рр. О. Мох

організував зміст покажчика у категорії: «Релігія – Церква – Духовенство», де вміщено матеріали, присвячені релігійній християнській тематиці, а також історії Церкви; статті, в яких розкривалось конфесійне життя «а) католиків; б) некатоликів». Щодо позиції «а», то на сторінках видання висвітлювалась діяльність католицьких організацій, Католицька Акція, різноманітні питання соціального плану, що були певним чином пов'язані з Церквою; до категорії «Культура – Освіта – Виховання» входили публікації, присвячені загальним темам, в яких розглядалися питання суспільні, виховання та освіти, діяльності Товариства «Просвіта». Третя велика категорія публікацій – це «Життя Української нації» тощо [173].

Редакція звітувала про географію поширення своєї газети – про неї знали в Австрії, Великобританії, Франції, Швейцарії, Угорщині, Румунії, Чехословаччині, у китайській провінції Манчжурії, Індії, Канаді, Сполучених Штатах Америки, хоча тираж «Нової Зорі» тримався в межах 1500–3000 примірників [238, с. 237]. За роки існування «Нової Зорі» (1926–1939) разом вийшло 1267 чисел, останнє з яких побачило світ у вересні 1939 р.

Окрім «Нової Зорі» та парафіяльних читалень «Скала», ще однією видавничою ініціативою та об'єктом опіки єпископа Г. Хомишина був часопис «Правда», який виходив у Львові з червня 1927 р. Редакторами «Правди» були А. Лотоцький, П. Хитра, Р. Гайдук. Виданням та матеріальною підтримкою тижневика займалась Українська християнська організація (1927–1929, ч. 40), а з ч. 41 1929 р. і до часу його закриття – Інститут Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії. Учасники Інституту були також активними читачами та «прихильниками католицького часопису (тоді тижневика) «Нова Зоря» у Львові, призначеного насамперед для більш освічених читачів, для духовної та світської інтелігенції». Отже, вони «постійно домагалися видання при Видавництві «Нової Зорі» ще й католицького українського тижневика для народу і в тій цілі почали надсилати жертви, що їх оповіщувано в «Новій Зорі» на протязі 1926 року і першої половини 1927 року як «пресовий ланцюх жертв» на видавання популярного католицького тижневика».

Тижневик «Правда» почав існувати завдяки 1000 злотих, зібраних та надісланих зацікавленими у цьому видавничому проєкті читачами, про яких П. Хитра, який очолював редакцію у 1932–1938 рр., зазначав, що вони «майже всі світські. Передплачують також усі майже наші монастирі. Світські духовні передплачують звичайно для своїх парохіян, або одинично, або беруть кольпортажу коло церкви» [2].

На сторінках видання з християнської точки зору висвітлювався доволі широкий спектр тем: релігійне, культурне, політичне життя тогочасної Галичини та Станіславівської єпархії зокрема; редакція також часто звертала свою увагу на побутові, економічні загальноосвітні проблеми галицького селянства. Значна частина матеріалів часопису – це статті загальноосвітнього характеру. Маючи чіткі ідейні християноцентричні католицькі позиції та світоглядні стандарти, видавці протиставляли свою «Правду» періодиці, яка не сприяла формуванню морально-етичних цінностей, натомість популяризувала антихристиянські ідеї, які підривали віру і суспільну мораль.

У листопаді 1927 р. на з'їзді Української християнської організації І. Гладивич виголосив промову, де репрезентував публіці своє бачення завдань, які повинні визначати діяльність видавців галицької християнської католицької преси. Зреферовані тези цієї доповіді згодом вийшли окремим виданням [234, с. 224].

Однак його позиція не йшла на користь популярності католицьких видань серед широких верств населення, яке усе ж прагне, щоб його провокували та маніпулювали «пристрастями», як це робить преса, яку видавці та ідеологи «доброї» характеризували як «злу», тобто традиційні опоненти релігійного табору, яку видавали особи та осередки, що дотримувались світського, агностичного, атеїстичного, ліберального, соціалістичного бачення розвою галицької та й узагалі універсальної соціальної дійсності. Для того, щоб вплинути на цю ситуацію, підняти рівень популярності та тиражності католицької періодики та водночас не вдаватись до стратегій «злої преси», І. Гладивич запропонував впровадити «масове поширення» щоденних видань,

що допоможе формувати та керувати думкою громадськості. Важливим для видавців, означував автор, було підтримувати зворотний зв'язок із читачами щодо якості змісту та тематики того чи іншого видання та враховувати негативні і неадекватні думки. Таким чином, у втіленні концепції «доброї преси» мали б бути не тільки представники редакції та адміністрації газет, а також і самі їхні читачі [44, с. 26].

Станіславський єпархіальний ординаріат намагався не допускати залишків накладів католицьких видань на складі та у 1935 р. своїм розпорядженням зобов'язав духовенство Станіславської Єпархії у обов'язковому порядку передплачувати випуски «Нової Зорі» та «Правди», вираховуючи зі священницького «окладу» передплатну вартість католицьких видань [238, с. 115].

Окрім праці над змістовим наповненням «Правди», щодо якого редакція намагалась охопити можливий на той час тематичний максимум, інформуючи свого читача не тільки про релігійну та суспільно-господарську тематику (яка у виданні також значною мірою репрезентована), на сторінках видання вміщувалися матеріали, присвячені суспільно-політичній події в історії Закарпаття, Буковини, підрадянської України, міжнародній тематиці, публікувалися численні популярні історичні та культурологічні розвідки тощо.

Для того, щоб, згідно з пресовидавничими програмами Української християнської організації охопити широкі маси читачів та забезпечити їх якісними пресовими виданнями, редакція видавала упродовж 1931–1937 рр. додатком до «Правди» дитячу газету «Віночок Для Українських Католицьких Дітей», засобом якої прагнула зміцнити в галицьких сім'ях взаємозв'язок між батьками та дітьми. Змістову основу видання становили повчальні матеріали та оповідання на морально-етичні теми, статті, присвячені історії України та Церкви, та ті, які призначені збагатити рівень знань про навколишній світ, в якому зростала людина.

Стосунки фундатора, опікуна Української християнської організації та всіх її видавничих ініціатив о. Г. Хомишина з іншими представниками галицького

духовенства були неоднозначними. Зокрема, єпископа як послідовного латиніста критикували прихильники візантійського обряду греко-католицької Церкви, що належали до Львівської архієпархії. Орієнтальні ідеї в Церкві намагався втілювати митрополит А. Шептицький, який значно лояльніше, ніж о. Григорій, ставився до світських громадсько-політичних діячів. Хомишин змальовував суперечності, що виникали між станіславівським єпископом та митрополитом Андреем, який навіть у своїх публічних виступах вказував на ідейні розбіжності, впроваджувані духовним проводом Львівської та Станіславівської архієпархій. Упродовж 1930 р. між ієрархами відбулось листування щодо цих проблем, однак така комунікація не сприяла їхньому повному взаємопорозумінню [67, с. 70–71].

Розбіжності посилювало заснування того ж року Української католицької народної партії (згодом перейменованої в Українську народну обнову), яку також підтримував та курував о. Г. Хомишин. Натомість митрополит Андрей, який прагнув дистанціюватися від політичного руху та вкорінити в життєвий уклад українців-галичан християнські цінності, заснував у Львові Український католицький союз [67, с. 70].

Ініціатива створення Українського католицького союзу зафіксована на сторінках першого числа (15 березня) офіційного друкованого органу організації – часопису «Мета», в опублікованому зверненні «Митрополит Кир Андрей до українського народу». Тижневик видавався у Львові упродовж 1931–1939 рр. До складу редакції та видавництва в різний час входили: М. Гнатишак, М. Демкович-Добрянський, М. Думка, І. Дурбак, П. Козицький, П. Хомин.

Мета видавців тижневика збігалася зі статутним зверненням митрополита Андрея – з позиції християнського світогляду різносторонньо висвітлювати становище тогочасного соціуму, репрезентувати широкому читацькому загалу полігранну картину суспільно-політичного та культурно-мистецького життя в її зв'язку з релігійними цінностями.

Редакція «Мети» у 1933 р. розпочала випуск безплатного популярного додатку, присвяченого поглибленню релігійного і морального життя серед

українських родин – п.н. «Христос Наша Сила!», який проіснував до 1939 р. Згодом до вказаних підзаголовкових дефініцій редакція додала «...і національного життя українських родин». Започаткований додаток був орієнтований передовсім на селянське та міщанське робітниче населення, оскільки намагався поєднувати «популярнішу лектуру поруч з поважною» та «щоби в ній було більше статей релігійно-морального змісту» (1933. Ч. 1).

Редакція «Мети» мала тотожну концепцію з «Новою Зорею» та «Правдою» (хоча й були певні ідейні розбіжності) і також потерпала від матеріальних негараздів – кошти, які надходили від продажу окремих випусків та передплати, не покривали витрат на підготовку та друк тиражу 2000 примірників. Редакція видання неодноразово зверталася до А. Шептицького з проханням матеріально підтримати часопис та у 1937 р. узагалі взяти видання під свою опіку [238, с. 253–254]. Таким чином, «Мета» разом з іншими католицькими виданнями проіснувала до 1939 р. Разом за цей час вийшло 431 число.

Про суперечності, які траплялись між «Новою Зорею» та «Метою», свідчить той факт, що о. Г. Хомишин фактично заборонив команді «Нової Зорі» та «Правди» брати участь у конференції, організованій редакцією «Мети» задля консолідації українських католицьких часописів у грудні 1931 р., оскільки вважав, що цим виданням займаються люди ліберальних нахилів [67, с. 71]. У своїй праці «Два Царства» о. Григорій зазначав, що «Митрополит не тільки не реагував, але навіть толерував, коли деякі священики пописувалися своїми виступами в ліберальнім щоденнику. Між тими священиками знаний Єремія Теольог, чи «священик» з «Діла», підчинений Митрополит(ов)і. Мовчав Митрополит і толерував всякі напасливі брошури, також навіть згіршаючі виступ(и) в клирикальній «Ниві», як я попередно спімнув. Найуспішнішим однак реагуванням проти злої преси є створення доброї католицької преси, котра не тільки має реагувати проти виступів злої преси, але також поширювати засади католицької Церкви, віри і етики. То Митрополит занедбав, хотяй міг те легко учинити, маючи величезні доходи з митрополичих дібр». Відзначаючи,

що Папа Пій Х ставив важливість доброї преси на рівні з будівництвом церков та шкіл, він вважав, що «зла преса «несе тільки деструкції та вносить сумяття посеред людей, як духівників так і мирян. Натомість «добра преса, ним створена, була би більше причинилася до добра нашого народу, ніж всі установи, двигнені Митрополитом». Відзначимо, що єпископ Хомишин вважав підтримані митрополитом Андреем релігійні видання конкурентами видаваних ним часописів: «Та Митрополит того не зрозумів, або не хотів розуміти і доперва, коли Станиславівський Єпископ постарався про основання «Нової Зорі» для клиру і світської інтелігенції, а «Правди» для народу, тоді доперва постала «Мета» і «Христос наша сила», і то головно для конкуренції з «Новою Зорею» і «Правдою». Однак «Мета» і «Христос Наша Сила!» зовсім не були небезпечні для нашої ліберальної і радикальної преси. Вони були властиво тільки пошмінковані і помальовані по католицьки і тому ліберальна преса нераз навіть покликувалася на ті часописи, щоби побивати католицьку справу. Та не треба сему дивуватися, коли зважиться, що навіть «Нива» патрунувала ліберальній пресі, котра маючи за собою такі «духовні» письма, могла тим сміліше поширювати свій шкідливий вплив. «Нова Зоря» була не по нутру Митрополит(ов)і» [264, с. 174–175].

Новим різновидом релігійних часописів на галицьких теренах у міжвоєнні роки стала протестантська преса, заснування якої зумовлено еміграційними процесами. На порубіжжі XIX–XX ст. сталася значна еміграційна хвиля українців до північноамериканського континенту. Попри те, що, змінивши місце проживання, українці на нових землях намагалися зберегти свою ідентичність, єдність, культуру, обрядовість, греко-католицьку та православну конфесійну приналежність, все ж певна частина емігрантів почала долучатися до місцевих релігійних спільнот, здебільшого протестантського напрямку, переймаючи нові форми віросповідання. Українські протестантські громади формувалися з дотриманням усіх культових атрибутів, як-от: обрядовість, релігійна освіта, проповідницька місія. Важливо відзначити в контексті нашого дослідження, що громади також засновували власні конфесійні релігійні

часописи. Серед українців-репатріантів, які повернулися в Західну Україну та зокрема в Галичину, була значна частина осіб, які дотримувалися протестантських поглядів і мали активну місіонерську позицію.

Серед помітних протестантських організацій, що в 1920–1930-х рр. діяли на теренах Галичини, була Українська євангельсько-реформована церква, яка спиралась на віровчення кальвінізму. Натхненниками спільноти були представники пресвітеріанства Й. Валентійчук, В. Кузів, П. Крат, О. Нижанківський, І. Роберт-Ковалевич, І. Яцентій, які від 1925 р. розгорнули на львівських та станіславівських теренах активну місіонерську діяльність. Задля зміцнення своїх позицій та об'єднання із вже існуючими в Галичині протестантськими спільнотами, а саме лютеранами та кальвіністами, В. Кузів ініціював входження Української євангельсько-реформованої церкви на правах автономії до складу Євангельської церкви аусбурзького та гельветського визнання, що вже тривалий час існувала в Україні [207, с.7–8].

У вересні 1925 р. у м. Станіславів (тепер – м. Івано-Франківськ) вийшло перше число часопису «Віра і Наука». Цей євангельський часопис був присвячений, як вказувалося в його підзаголовкових даних, «духовному, культурному і економічному життю українського народу». 1933 р. в підзаголовку часопису вказувалося, що це – «євангельський місячник», а від 1934 р. до 1939 р. він став «Органом Української Євангельської Реформованої церкви». За період свого існування часопис кілька разів змінював місце свого видання. Розпочавшись у 1925 р. як станіславівське видання (тут вийшло три перших числа), упродовж 1926–1929 рр. часопис видавався в Коломиї, і тільки декілька чисел були видані у Львові. Надалі, у 1930 р. та протягом 1933–1939 рр. «Віра і Наука» (окрім дворічної перерви, коли числа журналу через нестачу матеріалів узагалі не виходили) видавалася в Коломиї. У 1938 р. виданням журналу займався «Виконавчий і Місійний віділ Євангельсько-реформованої церкви в Коломиї». У різний час редакцією журналу опікувалися пастори Л. Гапончук, В. Демчишин, М. Жупаковський, М. Журавський, В. Федів, В. Червінський.

Особливості протестантського християнського вчення, засад якого члени Української Євангельської Реформованої церкви намагалися дотримуватися повсякчас, полягали в тому, що християнин може повністю втілити своє покликання у світському житті без посередництва духовного стану та дотримуючись відповідної етики, яка регламентувала поведження вірянина в суспільстві, ведення господарської діяльності, його повсякденну працю. Кожен аспект життя спільноти та окремого її члена трактовано як форму релігійного служіння, тому зміст журналів, які видавалися протестантськими організаціями, був доволі різноманітним. Окрім суто релігійної проповідницької тематики, висвітлювався широкий діапазон тем, які стосувалися життя українського суспільства, економіки, політики, культури, світської та релігійної освіти.

На сторінках часопису висвітлено історію становлення та діяльності українського євангельського руху за кордоном, повідомлялося про те, як він розгортався на українських землях та зокрема в Галичині (Євангельський рух на Україні. 1925. Ч. 2. С. 17; Конференція Союзу Старших Братів УЄРЦ на Західній Україні. 1929. Ч. 4. С. 43–45).

Змістове наповнення видання – тексти проповідей, статті, в яких розглядалися питання сімейного життя, виховання дітей та молоді в дусі християнської моралі, освіти, заснування гуртків з вивчення Біблії, релігійної освіти. Члени редакції «Віри і Науки» самі брали безпосередню участь у реалізації освітніх програм своєї релігійної організації.

Упродовж 1930-х рр. в Галичині функціонувало майже 20 недільних шкіл. Для навчальних потреб у 1928, 1934 та 1935 рр. виходив додаток до «Віри і Науки» – «Приятель дітей», виданням та редагуванням якого займалися С. Білинський та В. Червінський. На шпальтах часопису вміщувалися необхідні для релігійного освітньо-виховного процесу матеріали. 1939 р. у «Вірі й Науці» повідомлено про ідею заснування, статут та навчальну програму закладу вищої релігійно освіти, а саме – Євангельського народного університету [207, с. 13–14]. В журналі обговорювалися питання міжконфесійного діалогу, історії та

актуального становища інших Церков та релігійних громад, що діяли на теренах Галичини, висвітлювалися їхні взаємини з іншими релігійними громадами.

Серед євангелістів-галичан активно поширювалася тема власного кооперативного руху, якій було присвячено також низку публікацій на сторінках «Віри і Науки», де, зокрема, наголошувалося про потребу «працювати спільно в братській любови для добра загалу...», що є «власнине, практичне християнство». Для того, щоб реалізувати цю засаду, українському євангелістові, вказували автори часопису, важливо було належати до існуючих кооперативів, «а коли нема ще такої в селі, щоб старався заложити її» (Як ставитись євангельським християнам до прав дотичних віросповідань в сучасній республіці польській. 1925. Ч. 1. С. 4).

Провід Української євангельсько-реформованої церкви намагався обстоювати використання української мови в релігійній та світській сферах, у публікаціях часопису неодноразово наголошувалося на тому, що місіонерська проповідницька діяльність, друк та поширення релігійної літератури й періодики є обов'язковою формою служіння для усіх християн-євангелістів і серед українців вона має здійснюватися суто українською мовою (Наші здобутки і завдання. 1928. № 1. С. 8–9; Довгалюк Т. Місійна акція. 1937. № 8–9. С. 7–8.). На ґрунті україноцентризму Української євангельсько-реформованої церкви відбулося розходження з проводом Євангельської церкви Аугсбурзького віросповідання у поглядах щодо того, як має розвиватися євангельсько-реформаторське сповідання. У 1927 р. Л. Бучак та П. Крат долучилися до заснування Союзу української євангельської реформованої старшини, яка зберігала тільки формальну приналежність до Євангельської церкви Аугсбурзького віросповідання, що, зрештою, не вплинуло на видавничу та місійну активність організації [207, с. 8].

Загалом часопис «Віра і Наука» проіснував 14 років. Нам відомо, що за цей період вийшло 164 числа. У 1936 р. тираж часопису становив 1000 примірників, загальне число передплатників на цей час – 293 особи. Часопис передплачували також в низці європейських країн, у Канаді та США [61, с. 476].

Упродовж 1923–1933 рр. на базі «Віри і Науки» виходив євангелізаційний листок «Сіяч», редакція якого двічі змінювала підзаголовок: «Незалежний орган української євангельської церковно-реформаційної думки» та «Орган Союзу українських євангельських реформованих громад». У 1934 р. як ще один додаток до «Віри і Науки» в Коломиї виходив місячник для української євангельської молоді «На провесні». Разом вийшло 10 чисел, останнє з яких було видане у грудні.

Окрім видання «Віри і Науки», Українська євангельсько-реформована церква із червня 1929 р. почала видавати часопис «Українська Реформація». Історія заснування журналу безпосередньо пов'язана з діяльністю цієї Церкви в Галичині. Перебування українських реформованих євангелістів у спілці із німцями – лютеранами та кальвіністами – не було надто вдалою ідеєю. Зрештою всередині Української євангельсько-реформованої церкви також відбулося розходження, яке також збіглося з місцем розташування двох осередків Церкви. Ті, хто дотримувались реформаторської концепції, перебували в Коломиї, а центром прихильників лютеранського напрямку став Станіславів. Лютеран очолили пастори Т. Ярчук, реформаторів – Л. Бучак, П. Крат, В. Федів. Реформаторський осередок продовжував видавати в Коломиї «Віру і Науку».

У 1928 р. П. Крат повернувся до Канади, натомість до Галичини з пасторською місією прибув З. Бичинський, який мав на меті знову налагодити плідну співпрацю між українськими реформованими євангелістами і лютеранами та створити єдину Українську євангельську церкву. Результатом його праці був розпуск ради Української євангельсько-реформованої церкви в Коломиї та станіславівської Української лютеранської місійної ради. Натомість було засновано Українську євангельську місійну раду, до складу якої увійшли і представники української реформації, і лютерани. Під час конференції 16 травня 1929 р. в Коломиї уповноважені члени громад українських євангелістів погодили перейменування часопису «Віра і Наука» на «Українську Реформацію», редакцією якої мали займатися Р. Діденко, В. Федів та

П. Яремко. Однак пастор Л. Бучак, який не підтримував організаційні ініціативи та погляди З. Бичинського, продовжував видавати «Віру і Науку» та налагоджувати стосунки з представниками української галицької інтелігенції. Зокрема, він листувався з редактором «Нових Шляхів» А. Крушельницьким щодо розміщення його публікацій на сторінках часопису «Віра і Наука» [61, с. 407–408].

Новим осередком Української євангельської місіїної ради (також відома як Українська євангельсько-аугсбурзька місійна рада) та місцем видання «Української Реформації» став Львів, де в червні 1929 р. вийшло перше його число. До редакційного Комітету обрано «пасторів З. Бичинського, В. Федіва, Т. Ярчука, а відповідального редактора паст. П. Яремка» [61, с. 424].

«Українська Реформація» виходила впродовж 1929–1930 рр. у Львові як місячник, 1931 р. в Коломиї – як двотижневик. Видання мало схожі з «Вірою і Наукою» підзаголовки: «Релігійно-освітній часопис» (1929–1930) та «Євангельський часопис, присвячений духовному, культурному і економічному життю українського народу» (1931). Зарубіжні передплатні напрями залишилися ті ж, що й у «Віри і Науки» – редакція надсилала числа для читачів зі США, Канади, Чехословаччини тощо.

Незмінними залишалися завдання, які ставили перед собою видавці оновленого часопису, незмінною також залишалась тематика статей, в яких ішлося про історію світового та українського реформаційного християнського руху. Редакція регулярно вміщувала статті, присвячені темі моралі, виховання, освіти – світської та релігійної. Публікувалися статті, в яких роз'яснювалася особливість реформаторського віровчення, здійснювалися екскурси у праці та життєписи найважливіших його ідеологів, зокрема Я. Гуса, Ж. Кальвіна, У. Цвіглі та інших. Серед активних авторів часопису (окрім редакторів) – П. Барна, М. Жуковський, В. Демчишин, С. Побурний, В. Фесюк.

У грудні 1931 р. через брак коштів світ побачило останнє, 20-те, число журналу, хоча редакція й мала намір час від часу (не періодично) видавати нові

випуски, але цього не відбулось. «Українська Реформація» за час свого виходу неодноразово зазнавала цензурування. Загалом вийшло 33 випуски видання.

Варто зазначити, що від січня 1931 р. редакція журналу «Українська Реформація» в Коломиї видавала додаток «Недільна Шкілка», який виходив накладом міжнародного товариства Недільних шкілок в Польщі. На сторінках видання вміщувались тексти лекцій на Біблійні теми, бесід-роз'яснень і методичні вказівки щодо релігійної освіти та виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. Разом за рік існування вийшло 10 випусків.

Українську лютеранську громаду у Станіславові очолював Т. Ярчук, який здобув богословську освіту в Римі, однак відмовився пройти висвячення у сан священника Української греко-католицької церкви і перейшов у лютеранське віросповідання та здобув у Німеччині богословську освіту як лютеранський теолог. Він був також одним з активних авторів «Української Реформації». Змінивши склад Української місійної лютеранської ради, Т. Ярчук ініціював низку релігійних періодичних видань, зокрема «Прозри!», «Новий Світ», «Стяг».

Т. Ярчук повністю відповідав за випуск та редагування двотижневика «Прозри!», який із 1931 р. виходив у Станіславові. Зміст видання повністю був присвячений євангельському віросповіданню. У статтях обстоювалося протестантське прочитання Святого Письма та трактування суті християнського вчення, обговорювалося те, як воно має бути реалізоване з точки зору М. Лютера та його послідовників. Значна увага у виданні приділялась темі розбудови християнської громади, колективного співіснування, яке засноване на євангельських морально-етичних засадах. Автуру видання (найактивніше – сам редактор) формували: В. Баранюк, М. Боровський, М. Гільтайчук, В. Ломей, Ю. Фолюшняк, А. Ціп'юк та інші.

Разом вийшло 209 чисел, для друку яких доводилося долати матеріальну скруту, постійно нагадуючи передплатникам про заборгованості. Останнє, ч. 16, побачило світ наприкінці літа 1939 р.

Наступною пресовидавничою ініціативою Т. Ярчука був «місячник присвячений духовній обнові українського доросту» – ілюстрований

дванадцятисторінковий часопис із м'якою обкладинкою «Новий Світ», який побачив світ у Станіславові у січні 1932 р. На відміну від часопису «Прозри!», в якому редактор ніяк не декларував мети свого видання, на сторінках першого випуску «Нового Світу» вміщено редакційну статтю, в якій Т. Ярчук окреслював завдання часопису, а саме: «Він іде в наш нарід, щоби у ньому виробити свідомість Божого проводу та подати до відома українським поколінням зачерпнуті зі святого Писання вказівки Божі, на основі котрих наш духово відроджується нарід виховає з підростаючої молоді людей характерних, сильних вірою, які сміло підуть дорогою, вказаною їм через Боже Провидіння» (Вкажу дорогу, по котрій тобі ходити! 1932. Ч. 5. С. 4.).

Публікації часопису зосереджувались навколо теми виховання дітей та молоді у християнському євангельському дусі, організації релігійних освітніх установ. З метою євангелізації української громади Станіславівщини вміщувалися статті, в яких розглядалось питання налагодження роботи недільних шкіл. У 1933 р. Т. Ярчук зробив «Новий Світ» «місячником для українських діточок», відповідно і статті видання також адаптовувалися для сприйняття наймолодшою аудиторією.

На шпальтах часопису анонсувались інші євангельські видання, до випуску яких був причетний Т. Ярчук, а саме «Прозри!» і «Євангелист». На другому році свого існування через матеріальні труднощі «Новий Світ» перестав виходити як самостійне видання та став додатком до часопису «Стяг», що його також заснував у Станіславові Т. Ярчук. За час існування «Нового Світу» як самостійного видання та як додатку вийшло 26 чисел.

У Станіславові українці-лютерани заснували Українську лютеранську місійну раду, яка в листопаді 1932 р. розпочала видання власного друкованого органу п. н. «Стяг», відповідальними редакторами якого були В. Демчишин і Т. Ярчук. У виданні чітко окреслювалася його мета та завдання, яке було нероздільне з пасторською місією Т. Ярчука. Засобом видання редакція прагнула поширити ідеї оновлення та реформи українського церковного життя,

образ занепаду та «дезорієнтації» редакція «Стягу» прочитувала у творах Т. Шевченка, І. Франка, О. Кониського (Надходить час! 1932. Ч. 1. С. 1–2).

Часопис репрезентував погляди євангельсько-лютеранського авсбургського віросповідання, що, на думку видавців «Стягу», цілковито відповідало «духовним потребам і життєвим інтересам української нації»: «лише Соборна Церква на основі євангелицько-авсбургського віроісповідання, бо вона шанує її національні ідеали та є незалежною від Москви чи інших Римів. Суверенним господарем її є сама громада вірних, а головою церкви – лише Господь Ісус Христос...», і щодо усвідомлення «..відповідного виховання нації і в журбі за її майбутнє, працює з народом і для народу, бореться проти безбожництва і шкідливого сектантства, протиставиться шкідливим впливам Риму та інших чужих чинників, не признає над собою і своєю паствою ніякої диктатури та прагне виховати паству в дусі ідеї, що вказує єдиноможливий і єдиноправний шлях української нації до духовного щастя і світлої будуччини» (З ким іти? 1932. Ч. 1. С. 3).

Таке бачення своєї ролі в українському суспільстві впливало на характер опублікованих матеріалів, серед яких переважна кількість репрезентативного та полемічного характеру, де здебільшого об'єктами критики були вчення інших християнських конфесій та політичних організації, що діяли у той час на теренах Галичини. Найактивніші автори – Ю. Фолюшняк (крипт. Ю. Ф.), М. Гнип, В. Ломей, А. Цап'юк та інші. За майже десятилітнє існування «Стягу» (1932–1939 рр.) разом вийшло 89 чисел. Останній здвоєний випуск, ч. 7/8 (88/89), був виданий у серпні 1939р.

На міжвоєнний період припадає також розвиток руху баптистів у Галичині. У цей час спільноти баптистів активно функціонували у містах: Львів, Добромиль, Жовква, Перемишль, Сколе, Рава-Руська тощо. Баптисти Галичини згуртовувалися навколо Союзу німецьких громад баптистів та Союзу слов'янських громад баптистів.

Консолідацію баптистів Східної Галичини в організований рух пов'язують із діяльністю І. Петраша, який належав до Союзу німецьких громад баптистів.

У 1920-х рр. він почав свою пасторську роботу, організовуючи зустрічі баптистів у Львові, а також упродовж 1923–1925 рр. проповідував на теренах Рава-Руського повіту, де в 1924 р. очолив Союз євангельських християн. У Польщі на чолі Об'єднання баптистів у той час перебував В. Гутше, який згодом також зіграв свою роль у справі становлення й розвитку баптистських пресодруків. У другій половині цього десятиліття І. Петраш займався об'єднаними акціями для баптистів та євангелістів, а також налагоджував зв'язки з коломийською організацією Української євангельсько-реформованої церкви. Другою помітною фігурою галицьких баптистів був В. Перетятко, який згодом став головою Об'єднання українських баптистів [101].

У Рава-Руському повіті баптистський рух розвивався найбільш жваво. Зокрема, у селі Забір'я, що на той час належало до повіту Рава-Руська (тепер – Жовківський район), у 1925 р. відбувся Перший Галицький з'їзд баптистів. Другим з'їздом баптистів 15–16 вересня 1926 р. було ухвалено заснувати періодичний друкований орган спільноти. Наступного, 1927, року (у січні) почав виходити журнал місячник «Післанець Правди», який розповсюджувався не тільки на теренах Галичини, а й на прилеглих до неї землях, де існувала спільнота Української євангельсько-баптистської церкви, зокрема в Буковині та Закарпатті. З місцевими проповідниками редакція також вела активне листування [60, с. 216].

На шпальтах «Післанця Правди» вміщувалися статті, присвячені історії українського баптистського руху, що розгортався на теренах Галичини, публікувалися тексти пасторських проповідей, а також дописи всіх охочих до висловлювання в часописі членів спільноти. У рубриках підіймалися (що важливо!) гострі соціальні проблеми Галичини, а також висвітлювалась суспільно-конфесійна ситуація в радянській Україні.

Редактором та видавцем був уже зазначений нами В. Гутше. Часописом опікувалися також М. Лютий, М. Глива, І. Подгорецький. У 1932 р. видавання пресодруку перенесено до Львова. Комітет Українських євангельських баптистських церков запросив пастора Л. Жабка-Потаповича до співпраці у

«Післанці Правди» в чині редактора. Він зазначався як фактичний редактор у 1932–1934 рр., а як начальний – у 1934–1939 рр. Причина залучення до видавання часопису Л. Жабка-Потаповича полягала в тому, що майже всі пастирі євангельської баптистської громади були залучені до активної проповідницької праці на теренах Галичини, а також частково на Волині [190, с. 168].

У «Післанці Правди» вміщувалися перекладені з англійської мови матеріали для релігійних недільних шкіл, які надсилали представники баптистських спільнот Канади. Важливо, що на сторінках часопису в декількох редакціях було опубліковано підручник «Наука релігії», що був перекладом оригінального твору І. Кубрина [60, с. 363].

Варто зазначити, що обстоювання української мови в побуті та обрядовості галицьких баптистів є прикметною рисою редакційної політики видавців «Післанця Правди». Згодом, упродовж 1934–1939 рр., усі навчальні матеріали публікувалися в окремому щомісячному додатку «Недільна Шкілка». Журнал виходив до червня 1939 р. За цей час для його видавців перманентною була проблема фінансування, про що зазначалось у редакційних статтях. Разом за час його існування було видано 145 чисел часопису.

Під час конференції в Миколаєві, що відбулася 25 листопада 1927 р., було засновано Українське об'єднання євангельських християн-баптистів, а також вирішено дистанціюватись від польських і російських тенденцій та впливів і зосередити життя спільноти галичан-баптистів навколо української культурної ідентичності та пріоритетного використання української мови.

Одним із результатів такого пробудження української самосвідомості стало заснування баптистського часопису «Євангелист», що з квітня 1929 р. видавався у Львові. На відміну від проповідницького та педагогічного «Післанця Правди», редакція «Євангелиста», окрім релігійної тематики, висвітлювала перипетії суспільно-політичного життя Галичини, вела дискусію з конфесійними опонентами, активно обстоюючи баптистське євангельське віровчення. Засновником та відповідальним редактором журналу був пастор П. Олишко,

окрім нього до видавничого комітету також входили С. Білінський та Г. Урбан. Через постійні фінансові труднощі часопис проіснував недовго: разом вийшло 16 чисел (1930 р. видання не виходило), останнє, 5-те, побачило світ у 1932 р.

Отже, протягом міжвоєнного двадцятиліття продовжувала розвиватися започаткована ще в середині XIX ст. релігійна преса для мирян. Серед часописів, зініційованих і видаваних греко-католицьким духовенством, популярними були такі пресодруки: «Католицька Акція», «Нова Зоря», «Мета», «Місіонар», «Правда», «Христос Наша Сила!». До цього типу релігійної преси долучився корпус пресодруків, які видавали протестанти: «Віра і Наука», «Євангелист», «Стяг», «Українська Реформація» тощо.

3.2. Часописи для служителів Церкви: реактор приватної думки та осередок ідейно-світоглядної артикуляції галицького духівника

Упродовж міжвоєнного двадцятиліття власним коштом було засновано сім часописів для духівників, які різноаспектно доповнили ті фахові пресодруки для служителів, що були започатковані в період Австро-Угорщини. Зміст новозаснованих видань здебільшого формувався за таким принципом: інформаційно-публіцистичні матеріали, що під притаманним редакції кутом зору висвітлювали суспільно-політичні, економічні, культурні проблеми, а також художні тексти – оригінальні й перекладні, які повинні були формувати світоглядну думку читача, довідково-інформаційні матеріали. Редакційні завдання часописів такого типу чітко окреслила дослідниця А. Бойко, зазначивши: «Духівництво, судячи з публікацій, вважало своєю місією не тільки церковні відправи чи поширення православних догм, а передусім прищеплення суспільству філософсько-етичних принципів, підґрунтям яких стало християнство» [15, с. 7].

Служителі Церкви ініціювали й провадили видавництво низки часописів, що призначалися передовсім для священиків та дяків. Ці часописи належать до фахової преси, покликаної підтримувати спеціальні (за фахом) читацькі кола. Такі видання, за підрахунками Л. Снісарчук, «стали одним із найбільш численних типів преси (у Галичині. – *Р. Б.*), зайнявши таким чином третю – після громадсько-політичної і культурологічної груп – і першу – серед видаваних в австро-угорський період і відновлених у міжвоєнні роки – позиції» [238, с. 175].

Представники духівництва, організовуючи та видаючи релігійні часописи, завжди були впливовим елементом еліти українського суспільства. Вони творили не лише в царині теології, а й проявили себе у сфері гуманітарних, природничих наук, мистецтві, брали активну участь у низці ключових суспільно-політичних ініціатив. Вивчення їхнього досвіду в справі видавання релігійної періодики розкриє нові грані розуміння явищ епохи, в якій вони творили.

Серед часописів, які намагалися допомогти служителям виконувати завдання Церкви, назовемо передовсім ті, що розпочалися ще наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. і продовжували виходити в міжвоєнне двадцятиліття, – «Вістник Станиславівської Епархії», «Львівско-Архієпархіяльні Відомости», «Нива», «Устав Богослужень на церковний рік...». У 1920–1930-х рр. було засновано такі видання: «Голос Дяків», «Дяківський Прапор», «Дяківський Шлях», «Дяківські Відомости», «На Глибінь», «Перемиські Епархіяльні Відомости», «Сівач».

Л. Снісарчук, ведучи мову про фахову пресу загалом, підкреслювала, що видавці та автура станових часописів задля того, щоб допомогти своїм вмотивованим читачам у справі їхнього служіння, вміщувала на їх сторінках важливу інформацію про богослужební дні, статті, в яких давали відповідь на актуальні питання світоглядного характеру. «Духівництво, яке отримало обізнаних у його щоденній діяльності порадників, інформаторів, ба навіть політичних тлумачів, підтримувало ці часописи достатньою для функціонування передплатною увагою» [238, с. 176].

Історія заснування та функціонування, специфіка змістового наповнення пресодруків, які були професійною опорою для служителів Церкви, містить значну кількість історичної інформації, що розкриває особливості розвитку української журналістики загалом та її важливої складової – релігійної преси.

Наприкінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. в Галичині розпочався організований рух дяків, які переживали культурно-освітню кризу та матеріальні негаразди, що суттєво позначалося на виконанні робочих обов'язків. Для того, щоб позитивно залагодити таку ситуацію та підняти рівень життя своєї верстви, найініціативніші з дяків засновували у Станіславові та Львові станові осередки, які надалі розвивалися в організовані товариства дяківської взаємодопомоги та освіти. Членом спілки міг стати кожен дяк, який постійно виконував свої обов'язки при церкві та в громаді.

Чисельність та розгалуженість організації по єпархіях Галичини була нерівномірною. Сучасні дослідники вказують, що станом на останнє десятиліття ХІХ ст. станіславівський осередок був найчисленнішим (майже 300 осіб). У цей же час у 30 деканатах Львівської архієпархії діяло дев'ять осередків, тоді як на 40 деканатів Перемишльської єпархії функціонувало тільки чотири осередки. Таке становище впливало і на фінансові справи дяківських спілок, що спонукало їхніх лідерів постійно поборювати внутрішні проблеми, зокрема низьку активність сплати членських внесків, ригідність світоглядних устоїв самих дяків. Із зовнішніх факторів – напруження, яке часом виникало у взаєминах із духівництвом та місцевою владою [106].

Ініціатори дяківських спільнот ставили собі за мету через проведення культурно-просвітньої діяльності плекати станову самосвідомість, колективну відповідальність та дух взаємодопомоги серед дяків. У справі поширення ідей солідаризації галицьких дяків важливу роль відігравали станові періодичні видання. Нагадаємо, що в 1895 р. у Станіславові почав виходити часопис «Дяківській Глась» як орган греко-католицьких дяків Галичини та Буковини, який згодом став пресовою опорою об'єднань греко-католицьких дяків.

Домівкою «незалежного, аполітичного, безпартійного, станового часопису» «Голос Дяків» стала Коломия, де він був започаткований у квітні 1925 р. Відповідальними редакторами були Н. Волчук та І. Волошин. У першому своєму редакційному зверненні очільники видання закликали читачів боротися за «повне забезпечення своєї екзистенції» та «кращу долю дяків», агітували долучатися до активної співпраці з часописом, надсилати свої матеріали, а також підтримувати його фінансово через передплату (1925. Ч. 1). Редакція своєю чергою обіцяла репрезентувати соціуму станові інтереси дяків, обстоювати необхідність їх економічного та соціального добробуту. В 1927 р. до «Голосу Дяків» додавався сатирично-гумористичний додаток «Жало». Серед активних авторів – М. Гальчук, С. Дорончук, К. Заліщук, І. Майба, В. Мандрика, П. Пашак та інші.

Попри те, що редакція «Голосу Дяків» зазнавала постійних фінансових труднощів, вже за рік від виходу першого числа вона прийняла рішення розсилати найбільш читачам видання безкоштовно. Останнє, 14/15-те, число побачило світ у 1928 р.

Після закриття «Голосу Дяків» у січні 1929 р. було засновано часопис «Дяківський Шлях», підзаголовок якого фактично збігався з підзаголовком його ідейного попередника, тільки було додано характеристику «ілюстрований». Також було збережено передплатні домовленості читачів на отримання «Голосу Дяків».

За його редакцію відповідав І. Волошин, що декларував продовження тієї ідейної лінії, яку було розпочато ще в попередньому виданні, а саме: обстоювати професійні, соціальні та економічні права дяківського стану, висвітлювати події «дяківського і церковного життя...», інформувати про «вісти зі світа, політики, економії, науки, штуки й етики» (1929. Ч. 1). На шпальтах «Дяківського Шляху» вміщувалися повідомлення, що надходили з Єпископського Ординаріату Станіславівської дієцезії. У виданні регулярно друкувалися статті, присвячені актуальним подіям у галузі науки та культури.

Для того, щоб покривати видавничі затрати та ліквідовувати перманентний брак коштів, редакція намагалася стимулювати своїх передплатників, організовуючи різного роду розіграші та лотереї. Після випуску першого числа за 1930 р. друк видання було припинено. Світ побачило сім чисел «Дяківського Шляху».

Після кількарічної перерви 12 квітня 1936 р. в Коломії знову була здійснена спроба об'єднати дяків навколо часопису – почав виходити «орган Краєвої Організації греко-католицьких дяків» п. н. «Дяківський Прапор». Видавцем і головним редактором був М. Волашкевич, а посаду відповідального редактора обіймав В. Шокалюк.

Як і його попередники, тижневик був інформаційним інструментом у справі боротьби за права дяків, однак редакція значно розширила та урізноманітнила свої програмні засади. Вона заявила в першому числі, що ставить перед собою такі завдання: широко впроваджувати в життя засади католицької акції як найбільшого чинника християнської моралі; вести боротьбу з антирелігійною пропагандою, комунізмом і сектантством; підвищувати рівень культурно-освітнього розвитку членів організації дяків; пропагувати український промисел, торгівлю і вільні фахи, здійснюючи клич «свій до свого» (1936. Ч. 1).

Попри те, що редакція «Дяківського Прапора» початково планувала видавати його як тижневик, постійний брак коштів не дав змогу зреалізувати цей задум. Через відсутність будь-яких дотацій від Церковного проводу вихід чергових чисел цілковито залежав від передплатників та пожертв, без яких видання не мало змоги існувати [145, с. 316].

Необхідно зазначити, що жоден із наведених вище часописів не фінансувався Станіславівським єпископатом, що, вважаємо, було зумовлено нелояльністю їхніх видавців до церковної політики о. Г. Хомишина. Тому на шпальтах «Вістника Станіславівської Єпархії» виявлялося критичне ставлення Станіславського Єпископського ординаріату до ідеології дяківських спільнот, а також вміщувалися повідомлення про заборону дякам читати періодику, яку

видавали їхні ж товариства. Порушення цієї заборони передбачало позбавлення дяка його повноважень, що фактично означало втрату можливості здобувати засоби для існування. Ця заборона також стосувалася «Голосу Дяків», редакцію якого критикували за антицерковну, антикатолицьку позицію. Через цензуру, яку здійснював Єпископський ординаріат для того, щоб закрити дяківські часописи, «Дяківський Прапор» таки припинив свій вихід на третьому числі.

На львівських теренах фаховий (становий) часопис для дяків було започатковано в липні 1925 р. Товариство «Взаїмної помочі дяків» зініціювало видавання пресодруку «Дяківські Відомости», який упродовж 1929–1932 рр. позиціювався редакцією як «незалежний становий часопис». За період існування газети за її редакцію відповідали Р. Криштальський, Я. Харина, Л. Старицький, А. Цап. Від перших чисел та до 1932 р. газета виходила двічі на місяць.

Мета часопису цілковито відповідала тим цілям, які ставили перед собою видавці часописів станіславівських та коломийських дяківських організацій. Значну увагу редакція приділяла темам реставрації занепакої традиції церковного співу, піднесення авторитету дяків серед громадськості та покращення загальноосвітнього рівня своїх читачів. Висвітлювалася робота дяківських зборів, на яких вирішувалися наріжні питання життя товариства. Також на шпальтах «Дяківських Відомостей» розгорталася полеміка з «Голосом Дяків», яка стосувалася взаємин з духовенством, а також із часописами «Нива», «Правда» та «Нова Зоря», де критикувалася позиція Товариства дяків щодо розподілу земельних наділів, надмірного обстоювання своїх станових інтересів, нехтування загальноцерковними питаннями та проблемами, які переживали представники інших станів. У виданні також популяризувалася ідея станової кооперації, інформувалося про життя українців за Збручем.

1933 р. видання стало місячником, що свідчить про фінансові проблеми видавців. Задля пожвавлення передплатної активності своїх читачів, починаючи із ч. 7 за 1926 р., редакція організовувала лотерею серед передплатників, а

також оголошувала розіграш комплекту книг для тих читачів, які вчасно оформляли річну передплату. Загалом за час існування «Дяківських Відомостей» вийшло 39 чисел, останнє подвійне, ч. 8/9, побачило світ у 1933 р.

Для служителів Церкви був призначений і часопис «Сівач», який розпочав свій вихід у вересні 1936 р. із підзаголовком, що містив чітке маркування – «часопис для проповіді й катехизи». У програмній статті першого випуску редакція акцентувала необхідність гомілетично-катехитичного часопису для українського духовенства, про що «не може бути сумніву, що під сучасну хвилю, є він просто пекучою konieczністю». Про змістове наповнення цього часопису в статті відзначалося, що ним стануть «Недільні й Празничні» проповіді, систематично укладені катехизи, катехитичні проповіді, ексорти, апологетичні конференції, приклади до проповідей і експорт, статті на тему теорії і практики проповідництва та катехитики, а також спеціальні теми, зокрема «конференції про Католицьку Акцію, науки літургійні, місійні, великопістні, марійські, до Пресвятого Серця Христового, про суспільне питання і т. д.».

Редакція особливо наголошувала на власній увазі до суспільної проблематики, мотивуючи тим, що «якраз нині, коли большевизм намагається скрито протиснутися буквально всюди, – навіть й до церковних організацій, – коли квестія нерівного поділу дібр сталася вихідною точкою воюючого безбожництва, – такі науки про суспільне питання незвичайно актуальні й конечні» (Від Редакції «Сівача». 1936. Ч. 1).

Серед священників, які долучилися до написання недільних та святкових, станових проповідей та експорт, були: О. Горчинський, В. Рабій, Й. Застирець, В. Попадюк, О. Годунько, П. Мригloed, М. Угорчак, А. Погорецький та інші. Специфікою цих текстів вважаємо те, що вони давали вмотивованому читачеві простір для роботи над власними проповідями, сприяли творенню індивідуального стилю гомілетики, акцентували важливу проблематику, виокремлюючи необхідні для відзначення та обговорення теми моралі. Відповідно до програмних засад редакції, часопис містив матеріали таких

категорій: проповіді на неділі й свята, ексорти, принагідні проповіді. При цьому варто відзначити ще й такий тип публікацій як станові проповіді, конференційні матеріали, катехизи та катехитичні проповіді, статті на тему гомілетики, апологетичні матеріали, приклади та матеріали до проповідей і експорт, а також реколекції, рецензії та бібліографія. Лише за цими назвами, без особливих тлумачень і пояснень, можемо зазначити, що пропонована священникам тематична палітра зачіпала всі сфери релігійно-виховних аспектів.

Важливими для розуміння організації змісту часопису є статті, які, згідно з позначкою авторів, мали дискусійний характер. Це, наприклад, серія публікацій о. П. Дзедзика «Чи і як стосувати методу «школи праці» при навчанні релігії?» (1936. Ч. 1), в якій автор намагався розгледіти питання адаптації «від недавнього часу такою дуже модною та популярною» педагогічною методикою як «школа праці» в системі релігійного виховання та катехизи.

Ще один приклад дискусійних матеріалів – публікації, які подавала редакція в рубриці «Апільгетичний кутик»: «У відповідь мудрагелям і недовіркам», де у вигляді «провокативне питання – відповідь» висвітлювалися певні, здебільшого розбіжні, проблеми. Питання переважно вибудовувалися на основі суперечностей між матеріальними та духовними цінностями.

Важливою фаховою опрою для читачів «Сівача» були серії публікацій «Проповіді про суспільне питання: Христос – а робітництво» (1936 Ч. 1), «Проповіді про суспільне питання: П. Хр. Церква в обороні прав робітництва» (1939 Ч. 1–4) та «Конференції про суспільне питання: Христова Церква – а приватна власність» (1939 Ч. 5–7/8), в яких о. П. Дзедзик осмислює засади тенденційної в той час ідеології соціалізму з точки зору християнської теології та етики.

Спосіб, яким редакція намагалася налагодити активну співпрацю зі своїми передплатниками та простежувати їх фахові інтереси, – запровадження анкетування читачів. Анкетування також давало змогу редакції сформулювати

думку «про правильний чи неправильний шлях його; тоді й справитися те, що недобре і недоцільне» (До всіх Впр. Отців! 1936. Ч. 1).

Підкреслюючи, що від анкетування залежатимуть напрям та зміст «Сівача», редакція визначила такі запитання до читачів: «Чи «Сівач», на Вашу думку, вибрав правильний шлях для здійснення своєї програми? Які з порушених «Сівачем» статей вважаєте дуже влучними і потрібними, а які зовсім злишніми? Які ділянки (теми) поширити, а які нові, з обсягу гомілетики та катехизи ввести? Чи такі широкі начерки проповідей, як їх маєте у «Сівачі» що не вистарчають для Вас? Чи не вважаєте, що такі начерки хосенні ще й з цього огляду, що дають знамениту нагоду самостійно оформлювати проповідь, а при тім виробляти собі свій стиль? Чи користуєтесь з начерків катехиз? Чи вони Вам вистарчають? Чи корисні і потрібні на будуче? Чи поділ по місяцям влучний? Під якими умовами сталися б Ви передплатником «Сівача»?» (Анкетний листок. 1937. Ч. 1 (5). Наведений корпус запитань підтвердив прагнення редакції принести якомога більше користі своїй цільовій аудиторії.

Отець Дзедзик дотримав обіцянки, даної митрополитові Андрею, що докладе якнайбільше зусиль, «щоб “Сівач” стояв на висоті свого завдання і був дійсним помічником для нашого духовенства у його важкій під сучасну хвилю праці» [156, арк. 13]. Враховуючи побажання священників, розміщені в анкетних відповідях, редакція «Сівача» почала чітко дотримуватися принципу формування готового «інтелектуального продукту», тобто замість чернеток подавати вже готові тексти проповідей із принагідними прикладами. Щодо відділу рецензій, то думка читачів розділилася: коли одні вимагали розширити цей відділ, інші скаржилися на занадто великий обсяг матеріалів, що забирав у них час і зусилля.

Надсилаючи перше число «Сівача» до всіх греко-католицьких священників «цілої церковної провінції» та формуючи вигідну передплатну політику, редакція прагнула досягти найбільшої кількості потенційних читачів для свого часопису. Проте матеріальні проблеми, що супроводжували фактично всі, незалежно від типологічних характеристик, часописи, розпочалися у редакції

вже у перші місяці роботи. У листі від 1 жовтня 1936 р. до митрополита Андрея Шептицького редактор «Сівача» о. П. Дзедзик писав, що «початкові місяці видавництва дуже критичні, – важні і непевні. Священники не дуже спішаються з передплатою, накладі перших чисел, як оказових, великі і дорого коштують, а найближче оточення досить скептично настроєне. Тут і там чую навіть предсказання, що “Сівач” скоро скінчиться, бо і матеріалу і грошей в мене забракне незадовго...» [155, арк. 15].

У подальшому ж редакція йшла на певні видозміни свого часопису, що було пов'язано винятково з фінансовими проблемами. Так, в одному з випусків анонсувалося, що, збільшуючи обсяг «Сівача» на вісім сторінок, редакція не збільшує його вартості за умови, що всі читачі впродовж першої половини січня 1939 р. здійснять річну передплату. З цього приводу читаємо опублікований у відділі анкетних відповідей коментар о. О. Корнеця: «Подивляю, як можете дати собі раду: “Сівач” ще й товстіє, хоч карман його редактора певно худне» (Переписка Редакції. 1939. Ч. 2 (30)).

Як свідчать подальші редакційні замітки, реформи з обсягом чисел не дали очікуваного результату, оскільки «умовини, під якими це збільшення мало наступити, не виповнилися. Бо масової передплати на р. 1939 ми не одержали. Хіба, що це станеться в березні... Отже ждемо далі...» (1939. Ч. 4).

Аби якось вирішити фінансові проблеми, редактор П. Дзедзик звертався в листах до митрополита А. Шептицького: «Осміляюся просити о одноразову субвенцію на видавання Сівача. Кредит у друкарні вже з третім числом скінчився. Треба платити залежності, треба платити біжучі кошти накладу... Положення майже безвихідне. (Показується, що “Сівач” не дасть мені “minimum” екзистенції). У цьому то критичному положенні осміляюся просити Вашу Ексцеленцію о поміч. І надіюся, що її одержу. Бо в кожній критичній ситуації Ваша Ексцеленція мали для мене найбільше зрозуміння і спочутливого серця» [155, арк. 26].

Дійсно, роль митрополита А. Шептицького у видаванні релігійної преси загалом і «Сівача» зокрема важко переоцінити. Вважаємо, що ця тема

заслугує на окреме дослідження. З величезними труднощами, поборюючи матеріальну скруту, внаслідок подій у вересні 1939 р. редакція вимушена була припинити свою діяльність.

Зазначимо, що ми використовуємо поняття «редакція» дуже умовно, адже, як свідчать архівні документи, о. П. Дзедзик працював над формуванням часопису одноосібно: «“Сівач” забирає мені весь час. Бо не тільки редакційні справи, але й всі технічні (адміністрація, експедиція, коректа і все пр.) мушу, із браку грошей на помічника, сам полагоджувати» [155, арк. 13].

Часопис «Сівач», як і низка інших часописів для служителів Церкви, – приклад натхненної самовідданої праці колективу отців-редакторів, із видавничої ініціативи яких, попри постійні матеріальні проблеми, заповнилася гостра нестача часописів гомілетично-катехитичного спрямування для українського священства Галичини у 30-ті рр. XX ст. За період існування часопису (1936–1939 рр.) у 37 числах вміщено близько 120 текстів проповідей, які, за твердженням читачів, були надзвичайно важливими за змістом і потрібними їм.

Ще однією спробою налагодити видавання пресодруку для священнослужителів був часопис «На Глибінь». Цією проблемою перейнялася редакція часопису «Вістник Марійських Товариств», що виходив у Львові як орган управи Марійського товариства молоді впродовж 1926, 1936–1938 рр. Зі зміною періодичності виходу «Вістника Марійських Товариств», а саме «перетворення» його з неперіодичного видання на кварталник, редакція планувала також разом зі свіжим випуском долучати додаток «На Глибінь», змістовим наповненням якого мали стати тексти та начерки проповідей, конференцій, матеріали для учасників Марійських товариств, що мали, як і «Сівач», виконувати важливу місію – підтримувати священнослужителя у проповідницькій ділянці його праці.

Попри те, що про свої плани редакція оголошувала у випусках за 1937 р., сам додаток розпочав виходити лише у вересні 1938 р. (перше число датоване липнем – вереснем). Друге, останнє, число часопису «На Глибінь» датоване

жовтнем – груднем і весь його обсяг займав конференційний нарис о. М. Когути «Наша небесна опікунка».

Загалом зазначимо, що змістове наповнення часописів для служителів Церкви характеризується широким спектром гомілетичних нарисів та проповідей, які слугували всеохопним джерелом для їхньої особистої проповідницької, катехитичної та освітньої праці серед мирян і в церкві, і в шкільних навчальних закладах. Політика редакцій щодо активної співпраці з передплатниками сприяла постійному коригуванню проблемно-тематичних напрямів публікацій. Це відбувалося завдяки активній комунікаційній політиці редакцій часописів.

У змісті низки публікацій, що так чи інакше торкалися суспільно-політичної проблематики, відображалися тенденції новітньої епохи. Автори намагались із релігійно-християнської точки зору дати відповідь на запити часу, що оберталися навколо тем суспільного устрою, ролі та місця окремої людини в міжвоєнному світі змін. Ці матеріали, ретельно відбирані працівниками редакцій, були орієнтирами для духовників у їхній повсякденній пастирській праці. Важливою рисою окремих публікацій часописів для служителів Церкви була спроба подолати контраверсію світського та релігійного у справі педагогіки та виховання. Крім суто теоретичних засад, що важливо, читачам пропонувалися шляхи практичного застосування цих знань.

Історично духовною навігацією в житті християнської спільноти займалося духовенство – стан, який узяв на себе роль провідника в цьому та «іншому» світі. Для реалізації своєї пастирської функції клір використовував відповідний інструментарій, надважливою в якому в 1920–1930-ті рр. була преса. Церкві, яка зазвичай підходить до справ земних із консервативних позицій, у довоєнний період та в міжвоєнну добу довелося адаптовувати свою комунікативну стратегію до нових історичних реалій, оскільки на культурній, інтелектуальній та суспільно-політичній карті світу виникали явища, які потребували миттєвого реагування.

3.3. Богословська періодика: інструмент інтеграції наукових теологічних студій у модерну добу

Розвиток богословських студій у Галичині цілковито взаємопов'язаний із заснуванням у Львові Українського богословського наукового товариства. Ідея створення наукової богословської спільноти зародилась у 1922 р., коли о. Й. Сліпий повернувся до Львова після навчання в Інсбруцькому університеті та Єзуїтській богословській колегії Канізіяnum в Австрії. Натхнений розвитком теологічних студій на Заході, о. Й. Сліпий ініціював створення наукового богословського товариства у Львові, яке б, говорячи словами майбутнього єпископа, «могло тоді зібрати наші розбиті сили і розпочати серед дуже негодних умовин, бодай, скромну працю та загалом промостити дорогу відновлення нашого життя, громадського і наукового» [174, с. 12].

У вересні 1922 р. у Львові під час з'їзду вчених-богословів Львівської, Перемишльської та Станіславівської дієцезій, яку ініціював реактор Львівської духовної семінарії о. Т. Галущинський, було прийнято колегіальне рішення заснувати богословське товариство, піднести рівень богословської освіти, налагодити видання богословського журналу. Головою Товариства призначено о. Т. Галущинського, генеральним секретарем став о. Й. Скрутень, який уже в той час працював над «Записками ЧСВВ» [167, с. 111] (про це видання йтиметься нижче). У 1926 р. Богословське наукове товариство очолив о. Й. Сліпий, який скликав 16 грудня 1923 р. Перші установчі збори Товариства й уклав його статут [230].

Перший випуск (книга) друкованого органу Товариства із лаконічною назвою «Богословія» вийшов 1923 р. за редакцією о. Й. Сліпого. На сторінках часопису публікувалися статті, присвячені широкому спектру важливих питань теології та суміжних із нею дисциплін, висвітлювалися події з життя Церкви, також оглядалися та осмислювалися тогочасні тенденції у сфері природничих, фундаментальних та гуманітарних наук.

Редакція часопису розпочинала свою роботу у складних соціально-політичних та економічних умовах. Ідея видавати науково-богословський часопис зародилася під час кризи та депресії «по великій воєнній і революційній хуртовині, по тяжких національних невдачах – у хвилі, коли розвіювались мрії про близьке поліпшення нашої національної долі» (Наше десятиліття. 1932. № 1).

Від початку свого заснування проєкт «Богословія» потребував значних фінансових вкладень, зокрема о. Т. Галущинський вніс у початковий фонд видання чотири млн (девальвованих) польських марок, до випуску видання також докладався ректорат Львівської духовної семінарії та поодинокі отці, імена яких та суму їхнього внеску редакція регулярно повідомляла на сторінках «Богословія». Для того, щоб вирішити гостре питання матеріального забезпечення, в 1925 р. Рада Богословського наукового товариства ухвалила рішення через деканів залучати до Товариства нових членів – душпастирів своїх парафій, а також з метою розширення кола читачів популяризувати часопис серед зацікавлених мирян, зокрема членів Товариства «Просвіта», відвідувачів його читалень та церковних бібліотек.

Нестабільний матеріальний стан неодноразово змушував редакцію зменшувати обсяг журналу. У 1930-ті рр. через економічну кризу в Польській Республіці скоротилася кількість передплатників, унаслідок чого постала загроза закриття «Богословія». Однак від митрополита А. Шептицького, який і раніше неодноразово підтримував існування журналу, надійшла фінансова допомога Товариству, що позитивним чином вплинуло на його видавничі спроможності і випуск «Богословія» було продовжено [167, с. 112].

Необхідність розвивати богословські студії та налагодити випуск наукового фахового журналу обґрунтовувалася насамперед ускладненим доступом до теологічної літератури, яка виходила за межами Галичини, а відчутна нестача «своїх» часописів загрожувала спадом інтересу до теології серед українського духовенства. Очевидно, що відсутність такого видання унеможлиблювала розвиток греко-католицької богословської науки. Ще до

початку Першої світової війни здійснювалися спроби заснувати богословський журнал, зокрема редакція «Богословія» вказує на «Церковний Вістник» та «Церковний Восток», але оцінює їх як невдалі. У повоєнний час потреба розвитку українського богословського наукового часопису «стала особливо пекучою» (Наше десятиліття. 1932. № 1).

Засобом цього каналу комунікації редакція намагалася піднести та зосередити навколо «Богословія» науковців-теологів, «виховати учнів», пробудити зацікавленість до цієї науки та передусім забезпечити інтелектуальну підтримку уніоністичній акції. Одне з найважливіших завдань, яке видавці ставили перед собою, – це публікувати наукові праці з догматики, апологетики, філософії, біблеїстики, історії Церкви та канонічного права, церковної археології та церковного мистецтва тощо. Особливу увагу вони прагнули приділяти богословській традиції Східної Церкви. Редакція зобов'язувалася ознайомлювати читачів із найновішими здобутками у сфері теології, рецензувати опубліковані праці, в яких порушувались богословські питання, здійснювати огляд закордонних видань. Для того, щоб перебувати в руслі західної теології, окремі матеріали друкувалися латинською мовою (Від Редакції. 1923. № 1).

В одній із редакційних статей підкреслювався драматизм зіткнення «двох світів католицького й атеїстичного, чи точніше підбитого атеїстами – ворогами Бога, гнобителями Церкви й усякої релігії». Науку тут потрактовано як основу лаїцизму, що деструктивно впливає на авторитет Церкви. З огляду на «сусідство» з країнами, в яких одним із компонентів офіційних ідеологій був атеїзм, що проникав і пропагувався в середовищі галичан, релігійні та антирелігійні вчення становили дедалі більшу небезпеку для церковно-релігійного життя Галичини (Наше десятиліття. 1932. № 1).

У боротьбі з цими деструктивними тенденціями «католицький Захід» розпочав інтенсивну роботу щодо відродження християнської католицької науки. Орієнтуючись у закономірностях історичних та соціотворчих процесів, «духовні круги католицького Заходу» з метою зупинити наростаюче

домінування науки, яка ґрунтується на атеїстичних началах, поставили собі за мету відродити науку християнську, осередки якої впливатимуть на всю суспільність. Оскільки «душею й вінцем християнської науки є богословія – наука про Бога і Його творіння, про останню причину всіх річей і про останню ціль людини», то стрижнем відродження католицької науки обрано теологію (Там само).

Варто зазначити, що сучасний катехизм Католицької церкви не виключає співіснування релігії та науки, тож на запитання: «Чому немає суперечностей між вірою і наукою?» відповідає так: «Хоча віра стоїть понад розумом, між вірою і наукою ніколи не може бути суперечности, бо і те, і те бере початок у Бозі. Не хто інший, як Бог дарує людині і віру, і світло розуму» [97, с. 159–160].

У дослідженні виокремлено ті матеріали «Богословія», які яскраво ілюструють реакційні тенденції, що існували в тогочасному богословському середовищі Галичини та висвітлювали точки зору науковців-теологів щодо зростання впливу ідей лаїцизму та секуляризації в європейському науковому світі. Критика прогресивістських ідей присутня в рецензії о. Ю. Гірняка на працю «*Pedagogische Pathologie*». До слова, цей автор часопису – священник Української греко-католицької церкви, який, окрім України, в різні роки здійснював свою душпастирську працю в Австрії, Великій Британії, США [124].

Автор рецензії називав XIX ст. «мачухою» для католицького духовенства, критикував і водночас намагався оправдати інтелігенцію, що була обманута «натуралізмом з під стягу Руссо». На думку автора, вчення мислителя про початкову досконалість людської природи негативно вплинуло на подальший розвиток педагогіки. Інтелігенція, перейнявши прагнення Ж.-Ж. Руссо «повороту до природи», почала легковажити та занедбувати традиційні християнські методи виховання й освіти. Політику емансипації з-під впливу християнської педагогіки перейняли і політичні партії. З гаслом «чия школа – того будучність» велася боротьба за контроль над освітнім процесом. У навчальних закладах Галичини розпочалися педагогічні експерименти, на

характер яких впливали релігійні чи антирелігійні позиції ініціаторів нововведень (Гірняк Ю. З педагогічної паталогії. 1926. № 3.).

Змін зазнали різноманітні наукові галузі, становлення яких спровокувало реабілітацію християнської педагогіки. Автор рецензії писав, зокрема, про розвиток окремих напрямів психології, зазначаючи, що вчені-психологи не розглядали вчення Церкви про первородне падіння людини як песимістичне, трактуючи його як об'єктивну дійсність, оскільки на час написання цієї рецензії науці були відомі понад 300 психічних розладів, ретельно вивчених і класифікованих. Рецензент підсумовував, що результати дослідження психічної природи людини будуть корисні і для душпастирської праці. О. Гірняк сподівався, що «колись душпастир найде таки доступ до душі вірних, котрі не раз своєю загадковістю можуть доводити до розпуки» (Там само).

На сторінках «Богословія» опубліковано низку праць о. Г. Костельника. Оцінка ролі цієї контroversійної постаті в історії України та житті греко-католицької Церкви зокрема не є темою нашого дослідження, оскільки у своїх розвідках він торкався тем виключно науково-природничого спрямування, основна ідея яких – це співвідношення та поєднання теологічного і природничого підходів до вивчення кола питань, що традиційно є предметом інтересу вчених-фізиків, космологів.

У статті «Поняття матерії в старинних атомістів і в нинішній фізиці» автор здійснив огляд вчень про походження та організацію видимого світу – від мислителів античності (Платон, Демокрит, Аристотель, Левкіп) через «новочасних» дослідників (Ньютон) аж до сучасників (Н. Бор, В. Оствальд). Г. Костельник виокремив актуальні для нього відомості про походження матерії, які співзвучні з релігійними міркуваннями (Поняття матерії в старинних атомістів і в нинішній фізиці. 1932. № 4).

Адекватнішою ж, на думку автора, була ідея подвійності природи органічного та неорганічного світу (*material prima* та *material forma* – за Аристотелем). Погляди науковців-фізиків XIX–XX ст. на природу матерії наближені до вчення про подвійність природи, однак в основі цих думок

перебувають уже співвідношення не якісних і кількісних характеристик, а маси та енергії. Якщо розглядати матерію як специфічний прояв енергії, то це нашо́вхує автора на думку, що за життєдіяльність живих організмів відповідають приховані вітальні принципи, які у своїй суті також мають природу енергії.

Г. Костельник у наведеній статті не розкривав і тому проблематизував розкриття сенсу еволюційного процесу, внаслідок якого матеріальна енергія автономно трансформувалась у начала рослинного та тваринного царства. Однак він зазначав, що досі метафізика перебувала в пошуках зв'язку між задумом Божим та організацією «тварного» світу. Тогочасні досягнення фізики дають змогу простежити, що принципи життя душі можна тлумачити як різновид енергії, і залишають відкритим питання «індивідуації» та «автономізації» цих «енергетичних» принципів. Отже, о. Г. Костельник порушував проблему формування нового поняття енергії та долання примітивного розуміння природи матерії, що становить основу вчення «сухого збанкротованого матеріалізму, за який півінтелігенти-большевики мучать людський рід» (Там само).

Наступна спроба поєднати догматичне вчення католицької Церкви з науковими тенденціями – це розвідка о. С. Сампари «Прачоловік і праоб'явлення». Про автора відомо, що він народився 12 грудня 1897 р. у с. Прошова (тепер – Тернопільської обл.). Під час Другої світової війни працював у Львівській духовній семінарії. 11 квітня 1945 р. заарештований. Був в'язнем у концтаборах на території СРСР, зокрема в Читинській області. Після звільнення 1964 р. повернувся в рідне село, де підпільно вів душпастирську роботу [222].

Стаття поділена на кілька розділів та підрозділів, у яких автор поетапно розкривав тему дослідження, здійснював послідовний виклад вчення Церкви про феномен Божого праоб'явлення первісній людині та описував основні віхи вивчення розвитку людської істоти як біологічного виду. Теологічний «блок» статті представлений такими підтемами: походження людини, трактування її

буття та феномену праоб'явлення у Святому Письмі, вчення Церкви про первородний гріх, вивищення першої людини до надприродного стану, взаємозв'язок між фактом цього вивищення та отримання людиною праоб'явлення, проблема датування праоб'явлення, вчення про його природу та обсяг, природні правди праоб'явлення, надприродні правди праоб'явлення, важливість знань, отриманих емпіричним шляхом, для богословського вивчення питання отримання праоб'явлення первісною людиною (1936. № 2/3).

Підсумовуючи богословську частину свого дослідження, автор писав, що, згідно з поглядами Церкви, перша людська істота мала потенціал для того, щоб прийняти Боже об'явлення, оскільки первинно була наділена повнотою людської природи – функціональним тілом та душею з розвиненими пізнавальними властивостями.

Щодо питання історичної достовірності Божого об'явлення автор підкреслював значення Книги Буття – джерела, з якого нам відомо про цю подію. Для релігійних традицій, у рамках яких феномен праоб'явлення необхідно мислити некритично та беззастережно, – авторитет Біблії є безумовним. Текст Святого Письма і схоластична традиція стверджують, що перша людина могла прийняти Боже об'явлення, і ці докази, на думку о. Сампари, є цілком об'єктивні та переконливі. Проте той факт, що об'явлення є абсолютно відповідним природі людського розуму і серця, не є підставою для того, щоб обґрунтувати ймовірності цієї події. Жодний доказ не запевнив науковий світ про дійсну, історичну достовірність праоб'явлення. У зв'язку з впливом позитивізму та секуляризму ідея визнання цієї події поступово втратила підтримку наукової спільноти. З точки зору мислителів, філософів, богословів, які торкались цього питання у своїх працях, праоб'явлення – універсальний чинник у житті людської цивілізації і не може бути привілеєм окремих осіб чи спільнот, оскільки «ціле людство від самого свого початку, на усіх стадіях розвитку інтелекту та науки мало змогу до його пізнання» (Там само).

Автор виключав трактування праоб'явлення як фактора психології людини, не розглядає його як результат індивідуального переживання, експлозії чи імпульсу підсвідомості. Натомість стверджував, що праоб'явлення – історична подія, яка справді відбулась і стала рушієм культурного та релігійного поступу людства, акцентував вплив цієї події на низку наукових дисциплін, зокрема на філософію, психологію, історію, антропологію, етнологію, культурологію, палеонтологію, археологію тощо.

У наступних частинах своєї статті о. Сампара подавав наукові дані щодо походження та віку людини, аналізував проблеми та небезпеки, які виникали при дослідженні питання генези первісної людини, здійснював аналіз доказової бази вчених-натуралістів та еволюціоністів, зокрема посилався на праці Ж.-Л. Леклерка де Бюффона, І. Канта, Ж. Б. Ламарка, Е. Ж. Сент-Ілера, Ж. Б. де Перта, Ч. Лаєлла та інших. Окрім суто природничої проблематики, о. Сампара звертав увагу на тему формування та становлення цивілізації, культури, вивчення пам'яток вірувань та обрядів, пошуки слідів проторелігії тощо. Автор публікації розглядав здобутки науковців-сучасників у справі вивчення культури та побуту реліктових племен, зокрема писав про спроби відтворення специфіки їхнього мислення, рефлексії та світосприйняття. Вдаючись до актуальних для нього відомостей, він характеризував стадії розвитку вірувань сучасних народів пракультурного кола, їхню етику, сімейний, господарський та суспільний устрій. Описуючи дискусійну теорію прелогізму, о. Сампара вказував на заангажованість, притаманну цим пошукам, оскільки підхід учених зумовлений прагненням ототожнити представників «примітивних» народів із первісними людьми (Там само. 1937. № 4).

В історичній перспективі найважливішим джерелом, яке вказує на «розумність» першої людини, на думку о. С. Сампари, було Святе Письмо.

Наукові дисципліни, які займалися питанням походження людини, на думку автора, так чи інакше сприяли формуванню погляду католицької апологетики на питання: чи могла первісна людина прийняти Боже об'явлення? У цьому о. С. Сампара вбачав один із важливих пунктів перетину шляхів науки

і християнського вчення у справі вивчення феномену пралюдності та праоб'явлення. Наведені нами приклади матеріалів журналу «Богословія» дають змогу проаналізувати погляди окремих вчених-теологів початку ХХ ст. на ключові тенденції наукового поступу. Автори у своїх статтях здійснюють спроби гармонійного поєднання вчення Церкви з тим, що відомо науці про сутність та методи освіти і педагогіки, природи всесвіту, походження людини та цивілізації. Заклики до конфронтації науки та релігії ми здебільшого зауважуємо з боку наукового табору. Духовенство спрямовувало свої інтелектуальні зусилля на те, щоб ґрунтовно вивчити, осмислити, примирити, взаємодоповнити та інтегрувати здобутки наукової праці вчених у релігійний світогляд.

На сторінках № 3/4 за 1933 р., № 2/3 за 1934 р., № 4 за 1934 р., № 1 за 1935 р. та № 1 за 1939 р. вміщувався текст праці блаженного о. М. Конрада «Нарис історії старинної філософії», що й досі зберігає свою актуальність в українському академічному просторі, зокрема серед дослідників історії філософії та вчених, які читають лекційні курси з цієї дисципліни семінаристам та студентам богословських факультетів [79, с. 6], і на яку, на нашу думку, нині варто звернути увагу під час журналістичнознавчих студій, зокрема при підготовці майбутніх фахівців, які працюватимуть у сфері релігійної журналістики.

Щодо ставлення сучасників, зокрема й передплатників «Богословія», до наукової праці о. М. Конрада, то варто зазначити, що в 1935 р. професорська колегія Львівської богословської академії за рекомендацією о. Й. Сліпого запропонувала митрополитові А. Шептицькому надати о. д-ру М. Конраду звання надзвичайного професора філософічного відділу академії. Митрополит Андрей затвердив звання 5 травня 1936 р., а в березні 1937 р. о. М. Конраду було надано звання звичайного професора історії філософії та соціології [78].

До слова, опублікований у часописі «Нарис історії старинної філософії» був належно оцінений наступниками о. Конрада – окремим друком нарис

побачив світ у Римі 1974 р. До цього видання Й. Сліпий написав передмову, в якій зазначав, що «в українській філософічній літературі 20-го століття появилось багато праць і статей (проф. д-ра Стеф. Балея, д-ра Івана Раковського, д-ра Якима Яреми, д-ра Мик. Чайковського і ін.) з поодиноких ділянок філософії, як логіки, психології, соціології і інших. Однак ніхто не брався за написання історії філософії. Коли о. д-р. М. Конрад став професором філософії на Богословській Академії у Львові, я як тодішній Ректор, предложив йому написання історії старинної філософії, яку він саме викладав» [118, с. 5].

Публікація в часописі «Богословія» праці о. Конрада свідчила про неабияке вміння редакторів уважно ставитися до укладання змісту видання. Ведучи мову про цю публікацію, як і про інші його матеріали, можемо зазначити, що вони неодноразово обговорювалися в багатьох пресодруках, зокрема в «Ділі» та «Новій Зорі». Особливий інтерес викликали його думки з приводу поняття історії та змісту філософії.

Чи не вперше спробували сформулювати саму концепцію та окреслити принципи, об'єкт, предмет і метод історії філософії як окремої наукової дисципліни Г. В. Ф. Гегель та В. Віндельбанд. Сам о. М. Конрад, визначаючи у вступній частині своєї праці зміст філософії, акцентував, що відштовхувався від поглядів Т. Аквінського. Зокрема, він цитував один із його коментарів про те, що «найважливішим завданням філософічних студій є пізнавати правдиву розв'язку засадничих питань відносно світу й життя», а також вивчати «думки, осуди й розв'язки проблем інших умів щоби оминати блуди, в які вони попадали». Дослідженням принципів буття і займається «систематична наука філософії», для достеменного вивчення якої «є необхідна її історія» (Нарис історії старинної філософії. 1933. № 3/4. С. 221–222).

У своєму нарисі о. М. Конрад намагався довести вмотивованим читачам, що філософія – «це наука, яка дає загальний погляд на світ», становить основу світогляду, який опертий на узагальнення сукупності всіх видів наукового знання (Там само. С. 219–220).

Постулюючи, що свій предмет філософія здобула не відразу, дослідник, на нашу думку, вперше в аналізованій праці репрезентував історизм у своїх поглядах на філософію, тобто розглядав її як вид інтелектуальної діяльності людини, що існує в часі та має власний розвиток, під час якого у сферу філософських знань інтегруються дедалі більше аспектів буття та розробляються підходи щодо їхнього осмислення. Це засвідчує також таке твердження о. М. Конрада: філософія «розвивалась ступенево і впродовж віків помалу втягла в свій круг різні ділянки питань, а опісля поширювала свої досліді відповідно до кожночасної потреби, зацікавлення й оцінки вартости предмету».

У вступній частині о. М. Конрад детермінував основні поняття своєї праці та пропонував методологічний інструментарій для розкриття предмета дослідження. Автор зазначав, що предмет філософії змінювався щоразу, коли варіювались погляди мислителів на саму природу пізнання. Тоді домінуючим для будь-якої філософської думки став психологічний підхід, увага мислителів поступово змістилась із пізнання світу до його окремих явищ, а згодом і сама ця думка стала предметом власної рефлексії (Там само. С. 220).

Для о. М. Конрада головний предмет філософського пізнання – це «природа й сам чоловік», якому притаманні, окрім фізичного єства, що споріднює людину із тією ж природою, також і феномени, які для природи не характерні, а саме: «явища інтелектуальні і моральні». Автор статті подав таке визначення історії філософії: «це наука про повстання, зміст і розвиток філософічних систем (філософічної думки) та їх зв'язь між собою». На його думку, історія філософії має свій чітко окреслений предмет (філософська думка чи система), мету (причини та принципи їх виникнення), сукупність методів, а саме: біографічний (життєписи окремих філософів та мислителів), доксографічний (дослідження ідей та систем філософів у працях пізніших дослідників, які їх описали), монографічний (виокремлення одного філософського підходу та його детальне вивчення), прагматичний (аналіз закономірностей, в яких виникала та чи інша філософська система в контексті

«історії культури у всіх народів цілого світу»), що свідчить про науковість цієї дисципліни (Там само. С. 222).

Редакція журналу «Богословія», попри те, що на його шпальтах домінувала релігійна тематика, все ж розглядала свій часопис насамперед як наукове видання. Така гнучкість та відкритість у поглядах видавців, а також своєчасність праці о. М. Конрада, написаної у важливий момент становлення його як вченого, – істотні передумови написання «Нарису історії старинної філософії».

Разом було видано двадцять томів журналу, які сумарно склалися із 45 книг. У 1939 р., після вступу радянських військ до Львова, вийшла тільки одна книга XVII тому, книги 2 та 3 були знищені [277]. Під час війни, у 1943 р., редакція «Богословія» видала один XVII–XX том у чотирьох книгах із позначкою: «Р. 1939 (докінчення) до Р. 1942».

Вагомий внесок у становлення релігійної преси в Галичині здійснили отці Чину святого Василя Великого, які, крім періодики, яку видавали своїми зусиллями (а це насамперед часописи «Місіонар», «Малий Місіонарчик», «Наш приятель», «Вісник Марійських Товариств»), також поодинокі брали участь як співзасновники, автори та члени редакційних колегій фактично в усіх видавничих проєктах релігійної періодики, що виходила упродовж XIX – XX ст. на теренах Галичини та поза її межами.

Свою пресовидавничу справу отці-василіяни трактували як необхідну частину свого служіння, яке полягає в дбайливому виконанні своїх монаших обітів, як проповідь Слова Божого, як душпастирство, займаючись натхненним служінням на суспільній, освітній та науковій ниві. Власне, однією з прикметних ознак василіян був науковий, інтелектуальний аспект їхньої праці, задля уніфікації та репрезентації якої у 1924 р. було засновано видання «Записки Чина св. Василя Великого». У передмові до першого тому видання його редактор о. Й. І. Скрутень зазначав, що чернецтво від часу свого заснування завжди відігравало важливу роль в історії цивілізації.

Щодо самого Чину, станом на 1924 р. не було написано жодної українськомовної праці, яка б відображала його історію та наукові здобутки братів. Ідея видавання «Записок Чина св. Василя Великого» полягала в заповненні цієї прогалини та популяризації масиву василіянських архівів і бібліотек, «які можуть колись віддати корисну прислугу в праці будучих істориків». Серед архівів, які планувалося вміщувати на сторінках майбутнього видання, були рукописи самих отців, переписи чи передруки їхніх праць, а також «матеріяли, котрі хоч не є василіянською власністю і зберігаються в позамонастирських бібліотеках, все ж таки своїм змістом і призначенням служать загальній справі взаємин Чина з народом і Церквою, або виключно самій тільки історії Закону» (Скрутень І., о. Йосафат ЧСВВ. Передмова. Записки Чина Св. Василя Великого. 1924. Т. 1. С. 5–10).

Деталі передумов заснування «Записок» редакція розкривала в одному з випусків свого видання. Ідея видавати часопис такого типу визрівала в Чині вже доволі давно. Рішення про підготовку видання було прийняте на одному з засідань капітули у 29 квітня 1920 р. Але через несприятливі умови, про які редакція нічого не повідомляла, реалізацію цієї ініціативи було відкладено. Повторно ухвалу про підготовку «Записок» було затверджено 4 січня 1922 р. на нараді, що відбувалась у Львівському василіянському монастирі. Однак її виконання знову було відтерміновано на два роки, і тільки в 1924р. тодішній протоігумен Галицької провінції Найсвятішого Спасителя Василянського Чину о. Анастасій Калиш затвердив проєкт видання «Записок Чину св. Василя Великого» (Записки ЧСВВ. 1926. Т. 2. С. 149).

Обґрунтування важливості «Записок ЧСВВ» вдало та лаконічно було сформульовано в рядках однієї із ретроспективних статей, присвяченій історії видання, а саме: «Від довгого ряду літ, відчувається потреба доповнити ту ділянку нашої науки, в якій йде мова про (василіянський) Чин і його суспільну місію на наших землях» [27, с. 2]. Усі передумови засування «Записок», які о. Скрутень залишив поза лаштунками своїх редакційних статей, тут описуються доволі детально. Зокрема, автор цієї статті о. М. Ваврик зазначає,

що «задум науково-історичного василіянського органу належить першому протоігуменові відновленого Чина о. Плятонідові Філясові», який обійняв цей сан у 1904 р., і саме тоді о. А. Крижанівський, який щойно тільки, кількома роками раніше, закінчив свої богословські студії та був висвячений, розпочав збір та систематизацію документів Чину. Отець А. Крижанівський опис василіянського архіву почав ще у Крехівському монастирі, де обіймав посаду бібліотекаря [49].

Надалі о. П. Філяс разом із управлінням монастирського життя свого Чину займався також організацією його архівів та книгозбірень. Саме під час «Засідання капітули» 29 квітня 1920 р., про яке пише о. Й. Скрутень, о. П. Філяс виголосив ідею розпочати друк «зцілілої василіянської старовини», що її сприйняв «весь чернечий загаль як насущну потребу повоєнного часу [27, С. 6].

Згодом редактором майбутнього видання було затверджено о. Й. Скрутеня, який з 1920 р. займався бібліотекою святоонуфріївського монастиря у Львові, а також був активним членом авторського та редакційного колективу часописів «Поступ» і «Нива». О. Й. Скрутень упродовж наступних років, аж до запуску проекту «Записок», вивчав «сховища історичних документів у Львові й списував їхні василіянські документи та об'їздив з тією метою інші осередки в Галичині, на Волині, Холмщині, Білорусі та в Польщі і наладжував зв'язки з українськими й чужими вченими» [27, С. 9]. Разом з тим він поступово укладав план майбутнього видання.

Перший том «Записок Чина св. Василя Великого» вийшов 1924 р. Друкувався часопис у видавництві отців-василіян у Жовкві. Всі підготовчі видавничі процеси о. Скрутень виконував фактично одноосібно. Історія видання (яка триває і досі), складається з кількох етапів (серій). Перша, яка, власне, цікавить нас в рамках нашого дослідження, – це період 1924–1939 рр.

Над черговим випуском «Записок» о. Скрутень займався в монастирі св. Онуфрія у Львові, друк томів відбувався у жовківській друкарні василіян. Планувалося щороку видавати чотири випуски «Записок», які б становили один том видання. Загалом історія випусків першої серії видання виглядає так:

1924 р. – Т. 1 вип. 1, 2/3, 4; 1926 р. – Т. 2 вип. 1/2, 3/4; 1928 р. – Т. 3 вип. 1/2, 3/4; 1931 р. – Т. 4 вип. 1/2; 1932 р. – Т. 5 вип. 1–4; 1933–1934–1935 рр. – Т. 6 вип. 1/2. Особливість такої періодичності зумовлена об'єктивними причинами, зокрема завантаженістю матеріалами великого обсягу, який потрібно було систематизовувати та готувати до друку.

Щодо змісту видання, то ще в першому випуску «Записок» о. Скрутень окреслював структуру видання та основні позиції його змістового наповнення. Зокрема, він зазначав, що планує друкувати тексти декретів Апостольського Престолу, які мають певний стосунок до Чину св. Василя Великого, внутрішню орденську документацію, перелік капітул, акти візитацій, інвентарні списки, реєстр братів Чину, хроніку життя ордену, окремих монастирів та провінцій, тексти листів, нотаток, які зберігаються в архіві василіан.

Ще одна категорія матеріалів – це наукові статті, присвячені темам релігії, історії Церкви, також культурологічні розвідки, тексти проповідей, роздуми на богословські, морально-етичні теми, прозові та віршовані художні твори релігійної та світської тематики, тексти пісень. Кожен випуск «Записок ЧСВВ» було поділено на такі розділи: «Статті», «Матеріяли», «Miscellanea» («Різне») та «Бібліографія». Останній випуск містив також рубрику «Огляд надісланих книг».

На сторінках видання публікувалися праці відомих, зокрема в історії української журналістики, осіб: Я. Гординського, М. Возняка, А. Годинки, С. Томашівського, І. Крип'якевича, І. Огієнка, В. Січинського, В. Залозецького, В. Заїкина, Б. Крупницького, М. Андрусяка та інших.

Редактор журналу вказував, що «Записки ЧСВВ» – це осередок усього, «що представляє і характеризує діяльність Чина і монахів, як пр. місії, школи, навчання, душпастирська, наукова й письменницька праця монахів, взаємини з чужими, співжиттє з духовенством світським, із церковною єрархією, з пануючою владою і т. п.». На сторінках часопису планувалося фіксувати будь-яку публічну інформацію, яка стосувалася василіан, та яка «має для його історії чи завдань об'єктивну вартість» (Передмова. 1924. Т. 1. С. 9).

Упродовж своєї редакційної роботи о. Й. Скрутень вів активну кореспонденцію з авторами матеріалів, читачами, рецензентами, та з усіма небайдужими до цієї пресовидавничої ініціативи. Зокрема, Б. Крупницький у своєму листі до о. Й. Скрутеня зазначав, що «ще дуже радісна новина, що Ви Ваш журнал, якого останній том має такий розголос і такі прекрасні рецензії, форсуєте. Помагай Боже!» [149]. Редактор і журналіст О. Назарук висловлював вдячність за «видання Записок ЧСВВ: при нашій убожестві на культурнім полі очікую того видання все з дійсним зацікавленням і бажанням побачити і перечитати його як найскорше...» [151]. Письменниця і журналістка Дарія Віконська (спр. – Іванна-Кароліна Федорович-Малицька), на пропозицію написати для газети «Діло» відгук про «Записки ЧСВВ», відмовилася, пояснивши це тим, що не була фахівцем з наукової релігійної тематики. Вона резюмувала, рецензія на це «“спеціалізоване”, чисто церковно-історичне... науково-історичне видання», «мусить бути писана фахівцем-істориком...» [150].

Про «Записки ЧСВВ» схвально відгукувалися на сторінках української та зарубіжної іншомовної преси. Зокрема, у виданні «Стара Україна» в 1925 р. було вміщено рецензію І. Кревецького, замітки про «Записки ЧСВВ» публікувалися на шпальтах «Української Ради» (1925. Ч. 9–10), «Ниви» (1925. Р. 20. Ч. 99; 1930. Ч. 35), «Літературно-наукового вісника» (1925. Т. 88), перемишлянського «Українського Голосу» (1926. Ч. 18). Своєрідною була реакція о. Й. Скрутеня на замітку про «Записки ЧСВВ», розміщену в журналі «Боголосвія» (Т. 3. Кн. 1/2), в якій ішлося про те, що заснування «Боголосвія» розпочинає дещо занедбану за час війни богословську науку, і водночас інспірує теологічні студії та заснування інших богословських часописів, зокрема «Записок ЧСВВ», також редакція «Боголосвія» радо сподівалась на те, що «вони винесуть на денне світло не один цікавий матеріал з васил. архівів і влекнуть працю над дослідями нашої Церкви». Із першим положенням о. Й. Скрутень категорично не погоджувався, пишучи в одній зі своїх редакційних статей, що не вірно «лучити появу «Записок ЧСВВ, з появою

«Богословії». До речі, між організаторами «Боголосвія» були і Васильяни!». Зауваження о. Скрутня є адекватними, оскільки ідея «Записок св. Чину Василя Великого» виникла раніше, ніж «Богословія», а ключові фігури обох видань належали до одного і того ж чернечого ордену. У дещо сатиричній манері про «Записки» писав на сторінках «Діла» М. Рудницький (1925. Ч. 22, 23, 30, 107; 1926. Ч. 6).

З українських видань, які виходили за межами Галичини, про «Записки» писали: філадельфійські «Епархіяльні Вісти» (1925. Ч. 6), київська «Україна» (1925. Кн. 6), ужгородський «Душпастир» (1925. Ч. 8), американська «Свобода». Згадували про журнал і в зарубіжних іншомовних виданнях. Отець Скрутень наводив такі назви газет та журналів: «Allgemeine Rundschau» (Мюнхен), «Apoštolat sv. Cyrilla a Methodeje» (Оломоуць), «Augsburger Postzeitung» (Аугсбург), «Bogoslovni Vestnik» (Любляна), видання, які виходили в Загребі: «Bogoslovska Smotra», «Katolióki List», «Obzor», у Вільнюсі: «Przegląd Wileński», «Kwartalnik Teologiczny Wileński», римські часописи «Ephemerides Liturgicae», «L'Europa Orientale», «Orientalia Christiana», «Stoudion», «Civillà Cattolica», «Ephemerides Theologicae Lovanienses» (Левен), «Les Questions Liturgiques et Paroissiales» (Левен), «Het Missiewerk» (Гертогенбос), «Истина» (Софія), «Kielecki Przegląd Diecezjalny» (Кельці), «Przegląd Powszechny» (Краків), «Revue d'es Études Slaves» (Париж), «Roczniki Katolickie» (Познань), «Theologische Revue» (Мюнстер), а також польськомовні видання, які виходили у Львові: «Gazeta Kościelna», «Przewodnik Bibliograficzny», «Kwartalnik Historyczny».

У 1939 р. внаслідок зайняття Львова радянськими військами о. Й. Скрутень був вимушений емігрувати. У 1941 р. після відходу Червоної Армії о. Р. Лукань реконструював п'ятий том «Записок», який у 1939р. так і не вийшов. У ньому як річник було зазначено «1932–1941». Згодом, у 1967 р., вже в Римі було видано Т. 11/5, який містив матеріали, що мали увійти до передвоєнних Т. 4 вип. 3/4, Т. 5 та Т. 6 вип. 3/4 [97].

Отець Т. Галущинський, про пресову діяльність якого вже йшлося, також долучився до створення та редагування богословського часопису «Добрий Пастир», який почав виходити в 1931 р. Хоча його ім'я у вихідних даних не зазначалося, він був одним із його співзасновників та постійним автором журналу. Редагуванням часопису займалися отці А. Бойчук, О. Орський, І. Луб. У 1931–1933 рр. місцем видання вказувалися Станіславів і Перемишль, від ч. 4 за 1933 р. часопис виходив лише у Станіславові. «Добрий Пастир» видавала греко-католицька Духовна Семінарія «за дозволом Церковної Влади», а це означало, що видання фактично було органом Станіславського єпископату, а також ним фінансово підтримувалося.

На сторінках «Доброго Пастиря» висвітлювалися різноманітні теми богословського характеру, заторкувалися питання Церковного права, життя християнської громади Галичини, регулярно повідомлялося про: розпорядження Апостольського престолу, актуальні Церковні акції. «Життя нашої гр.-кат. Церкви...» видавці намагались «оцінювати не зі становища вузького націоналізму чи церковного партикуляризму, але згідно з духом та поглядами вселенської католицької Церкви» (Від редакції. 1931. Ч.1)

В інавгураційній статті першого випуску часопису зазначалося, що потреба в богословському журналі, «котрий у відповідній научній формі подавав би освітлення таких проблемів з точки погляду католицької науки», постала вже віддавна. Редакція наголошувала, що тогочасний душпастир у своєму служінні не може обійтися тільки суто теологічним та становим знанням, адже «тепер майже немислима успішна душпастирська праця без знання соціального питання бодай в його основах» (Там само).

Соціальні та воєнні катаклізми спричинили фактично докорінні зміни в укладі життя людей початку ХХ ст. Особливо ці зміни торкнулись релігії та етики як сховища цінностей та світоглядних устоїв. Для того, щоб вказувати дорогу іншим, усякий душпастир повинен був упевнитися, що вказує правильний шлях, що означало рецитацію та реновацію основних понять

християнського віровчення. Цим і займалася редакція «Доброго Пастиря», уважно добираючи матеріали до друку.

У журналі вміщувалися наукові статті та розвідки з проблем релігії, історії авторства В. Василика, В. Кушніра, Д. Ткачука, С. Ядловського, Я. Біленького, І. Вігоринського, Д. Державника, І. Назарка.

Упродовж ч. 2–3 за 1931 р. на сторінках часопису публікувалася стаття «Основа й істота релігії» о. В. Василика, ідея якої виникла внаслідок появи низки матеріалів, що у 1930 р. друкувались на сторінках періодичних видань «Нова Зоря» та «Нива», які своєю чергою також були реакцією на проблемну статтю «Релігія і наука», вміщену в одному із випусків часопису «Діло». Автор статті ставив перед собою мету – «пояснити проблему релігії в освітленні християнської філософії» (1931. № 2/3).

Тема протиставлення релігії та науки уже тривалий час є приводом для вправлень в аргументації для низки поколінь мислителів, які вважали себе прибічниками одного із цих таборів чи згодом виявлялися перебіжчиками із одного в інший. Сама ж ситуація виникнення цього протистояння є доволі парадоксальною. Представники релігії чи не вперше зайняли не притаманну їм позицію захисту.

Варто зазначити, що автори вказаних часописів роздумували над тим, чи В. Василик вжив поняття «християнська філософія» як риторичну фігуру, чи це справді продумана авторська позиція, з якої розглядається проблема релігії. Зауважимо, що в тексті статті йдеться не про суть християнства, а про суть релігії взагалі.

У статті «Основа й істота релігії» В. Василик акцентував на тому, що людина наділена здатністю пізнати Бога «світлом свого природного розуму на підставі видимого світа». Проте у цьому випадку автор опирав свою позицію на витяги з одного з документів Ватиканського Собору, за яким Бога як принцип та мету можливо пізнати через споглядання та роздумування над тварним світом, і таким чином Його незримість для людини стає видимою. Також гармонія та доцільність проявленого світу – це є книга природного

об'явлення, в якій кожен, хто розвинув у собі чисте, ясне споглядання та мислення, отримує змогу «вчитати», що понад тварним світом є його причина – «Єство необмеженої повноти сил, котре свого існування не завдячує іншому, але існує власною досконалістю» (1931. № 2/3).

В «Основі й істоті релігії» автор також приділяв значну увагу опису й аналізу поглядів мислителів, які, будучи (принаймні номінально) християнами, дозволяли своєму розуму ступати за межу йому дозволеного, чи то пак досяжного, і для яких релігія, зокрема християнське вчення у всіх його аспектах, ставало об'єктом рефлексії. Такі речі автор критикував, характеризуючи їх як атрибут сучасності, і вважав ознакою падіння, а не поступу мислячої людини.

Отже, В. Василик підкреслював об'єктивність стосунків Творця із творінням. Ця об'єктивність ігнорує суб'єктивну позицію самої людини і є універсальною для всіх без жодного винятку.

Антропологічний тип релігійної людини у статті окреслюється з опорою на слова Послання апостола Павла: «Ти чоловіче Божий» (1 Тимофію 6:11). Згідно із цим формулюванням, людина належить Богові в усіх аспектах свого існування. Однак тільки той, хто зі своєї власної волі та всупереч власному «сумлінню думає, бажає і ділає так, як Бог приказує і тому, що Бог приказує», є «тимчасово цілий, незіпсутий чоловік Божий». Тільки в такому випадку життя людини набуває сенсу і центрується навколо єдиного принципу, який несе в собі віра. Віра – це свідомий вибір розуму визнати правдою все те, про що йдеться у Святому Писанні, оскільки воно і є джерелом християнського вчення. Сама ж людина повинна усе своє життя підпорядковувати цьому принципу, оскільки «від виповнення того завдання залежить туземна й вічна доля чоловіка» (1931. № 2/3).

В. Василик розглядав релігію як «комплекс правд та обов'язків, які управильнюють відношення чоловіка до Бога». Проте в різних історичних чи цивілізаційних умовах (а саме: доісторичний період, Древній Єгипет, Вавилон, Персія, Індія, Греція, Рим) люди мали тенденцію помилятися на предмет

розуміння самої істоти Бога, але скрізь існувала ідея найвищого єства. У примітках до статті автор також наводив приклади вживання цього терміна Цицероном (зібрання всього, що стосується культу бога) та Лактацієм (пов'язання, злучення людини з Богом).

Кожна релігія, на думку В. Василика, включала три елементи: догми (правди), моральні приписи та обряди культу. Принцип слідувати моральним приписам та релігійна практика, які залежно від тієї чи іншої культури можуть відрізнятися, полягають у тому, щоб регламентувати поведінку людини у спільноті собі подібних, а також віддавати шану об'єктам поклоніння. Натомість він зазначав, що світська мораль – «се нічо инше як пуста балаканина або філософічна спекуляція». А культ такої моралі, як й індивідуалістична ідеологія та ідея «автономії модерної людини», – це «ідолопоклонство в найнижшій формі, се почитання себе самого» (1931. № 2/3).

Власне модерний (тобто сучасний) суб'єктивізм і стає перепорою для розуміння суті релігії загалом та віри зокрема. Автор вказував, що така позиція виникла в період Реформації. Цьому суб'єктивному підходу притаманний психологізм у трактуванні релігії та її окремих аспектів, і згідно з ним кожна людина на підставі власних суб'єктивних переживань та думок творить свою, властиву тільки їй, релігію.

Згодом уже наукове обґрунтування суб'єктивізму надав І. Кант. Автор статті критикував філософа через те, що його аргумент існування Бога розходиться із вченням Церкви. З погляду богослов'я найпереконливішим є доведення, що ґрунтується на причинності, згідно з яким будь-яке явище повинне мати свою причину. Відповідно неможливо помислити безначальну та безкінечну послідовність причин та наслідків, тож повинна бути першопричина цього. І ця причина має бути поза світом, тобто вона не повинна бути єдинородною зі своїм наслідком, а «мусить бути найдосконалішим, розумним єством», яке вводить у буття те, що до цього цим буттям не володіло, і цією досконалістю є Бог, який має повноту буття, тоді як тварний світ наділений тільки часткою буття.

Кант мислить, «що принцип причиновости відноситься лиш до явищ видимого світа й ґрунтується виключно на суб'єктивному підкладі», тому неможливо нічого з упевненістю стверджувати про стан речей, які перебувають поза мисленневою спроможністю людини. Кант та його послідовники вважають неможливим довести існування Бога, а також будь-яких інших трансцендентальних понять, які недоступні людському пізнанню. Вони осягаються вірою, яка ґрунтується виключно на суб'єктивних, науково не обґрунтованих припущеннях – на т. зв. постулатах практичного розуму, підступи до яких здійснюються через засади морально-етичної доцільності. І таким постулатом, за Кантом, також є існування Бога (1931. № 2/3. С. 120).

Далі в межах європейського інтелектуального простору погляди на релігію ставали дедалі більш суб'єктивними, а протиставлення науковому, раціональному світосприйняттю здійснювалося ще різкіше та очевидніше. Зокрема, автор аналізує погляди Ф. Шляєрмахера та В. Вундта.

Ф. Шляєрмахер зводив поняття релігії до суто чуттєвої сфери, з якої випливало суб'єктивне почуття залежності людини від безкінечного буття, ототожнюваного мислителем із всесвітом. Догматика ж потрапляла до сфери наукового, раціонального способу пізнання. Такі погляди стали важливою віхою для формування агностичних поглядів, які на перших порах побутували у середовищі все ще віруючих християн. За В.Вундтом, релігія – це вираження моральних ідеалів, уяви та почуттів конкретної людини, а отже, «кожний творить свою питому релігію; кожний творить свої правди, свій світогляд і те називає своєю релігією» (1931. № 2/3).

Поняття «модернізм», який у статті подекуди ототожнюється із окресленим суб'єктивізмом, автор повертає у той контекст, в якому воно виникло. А саме: в межах західної теології цим поняттям називалися певні тенденції, які виражали адаптацію Церкви до актуальних соціокультурних умов. Зокрема, ним у різний період називали: ультрамонтанізм, реформування Індeksu заборонених книг, демократизацію церковної влади, ревізію схоластики. В енцикліці Пія Х «*Pascendi Dominici Gregis*» [«Годівля

Господнього Стада»] 1907 р. модернізм – це певна філософсько-богословська система, яка покликана покласти край існуванню Церкви, що і так переживає нападки з боку світських наук і наразі перебуває у повній протилежності до вчення католицизму. Автор зазначав, що «модерністична система намагалася протестанське, чисто суб'єктивне поняття релігії, вщипити в католицьким богослов'ю» (1931. № 2/3). Спочатку це був засіб реформувати християнське вчення, а «опісля звернув своє вістря проти всякої релігії». Тобто ті підходи та теорії, які розроблялись у межах цього філософсько-богословського напрямку, згодом стали основою методології критики релігії в принципі.

Серед інших підходів вивчення релігії у статті також розглядались: гіпотеза проєкції, автором якої є Л. Фейєрбах, згідно з якою релігія виникла зі сфери бажань, що є основними мотивами для розбудови ідеального світу – середовища життя людини; теорія психогенного походження релігії, згідно з якою релігія є наслідком ненормальної психічної активності людини, коли у стані зміненої свідомості (сни, галюцинації тощо) вона ототожнює сприйняте у цьому стані за реально існуюче і надає йому релігійного трактування; теорія, згідно з якою основним чинником виникнення релігії був страх як природна реакція людини на загрозу та прагнення знайти прихисток у вищій силі, страх перед покаранням за якийсь осудний вчинок і бажання отримати за це прощення.

Загалом автор наводив такі етапи осмислення суті релігії, що виникали в межах європейського інтелектуального середовища: просвітницький рух XVIII ст., представники якого пояснювали релігію як спосіб реалізації влади; філософія І. Канта, згідно з якою релігія постала з потреби практичного розуму; епоха модернізму, для представників якого домінуючою основою пізнання був агностицизм, в якому людина не в змозі стверджувати істинність того, що недоступно її раціональному пізнанню.

Із середовища християнських мислителів автор вирізняв два напрями: аристотелівсько-томістичну традицію (схоластика), якій притаманні логіка та

раціоналізм, і платонічно-августинську, яка робить акцент на інтуїтивному способі пізнання Бога.

З погляду схоластики людина засобом споглядання тварного світу наближається до думки про існування надсвітового єства. Такий спосіб споглядання – це рух від творіння до Творця і водночас процес формування об'єктивних відносин людини із Богом. Таким чином, з одного боку, діє інтелект, який володіє здатністю пізнавати, з іншого – віра, яка початково притаманна душі кожної людини. Їй потрібен тільки вольовий імпульс спрямувати своє пізнання у відповідне русло.

Платонічно-августинському підходу більш притаманне те, що автор називав психологізмом, аніж схоластична інтелектуальна рефлексія. З погляду цього напрямку людина не може достатньо розвинути волю та знання без сокровенного почуття. Союз серця й волі, виплеканий любов'ю, – основа для суб'єктивного переживання об'єктивної істини. Таким чином охоплюючи всі аспекти буття людини (її розум, волю, емоції) релігія – «се не суб'єктивне й релятивне розположення, се не неопределіена туга без думання, се не сентиментальне відчування Бога, але бажання Бога, бажання служити Йому після норм, котрі, як Божі закони, відчитуємо в природній книзі сотворення й у надприродній книзі об'явлення та віри» (1931. № 2/3).

Увесь цей екскурс автор здійснив задля того, щоб отримати повноту бачень новочасної філософської рефлексії суті релігії. Необхідність розглянути декілька подекуди розрізнених підходів постала через те, що навіть «хибні релігійно-філософські системи містять у собі деякі зерна правди» і, як правило, виокремлюють тільки певний аспект релігії. Кожен з окреслених підходів послуговувався вже існуючим чи розробляв свій власний метод пізнання, зокрема феноменологічний, історичний, психологічний, раціоналістично-критичний, а також теїстично-спекулятивний підхід, представники якого здійснювали спробу обстояти об'єктивність релігії.

Також активними авторами «Доброго Пастиря» були В. Баран, Л. Бурнадз, І. Луб, С. Лукач, О. Орський, М. Салевич та інші. Загалом вийшло 32 числа (серед них були подвійні) часопису, останнє – наприкінці літа 1939 р.

Історично склалось, що проводом християнської спільноти займалося духовенство – стан, який узяв на себе пасторську роль у цьому та «іншому» світі. У різний час для реалізації своєї функції, репрезентації та трактування богословського знання клір використовував відповідний медійний інструментарій. У час, коли преса здобувала значну роль у житті суспільства, зростала вага друкованих засобів масової інформації у справі трансляції здобутків теології серед самого духовенства, а також для всіх, хто нею фахово займався.

Висновки до розділу 3

Новий етап становлення та функціонування релігійної преси в Галичині припав на непрості часи міжвоєнної доби. Життя релігійних спільнот, незалежно від їхньої конфесійної приналежності, значним чином залежало від політичних реалій. Попри процес мирного повоєнного врегулювання, який розпочався між країнами-учасницями війни, для греко-католиків Галичини все ще було актуальним питання відстоювання власної національної, культурної та конфесійної самобутності.

Соціальні та воєнні катаклізми спричинили фактично докорінні зміни в укладі життя людей цього періоду. Особливо ці зміни торкнулися релігії та етики як сховища цінностей та світоглядних устоїв. Для того, щоб вказувати дорогу іншим, усякий душпастир повинен був упевнитися, що віднайшов правильний шлях, що означало рецитацію та реновацію основних понять християнського віровчення.

Період 1919–1939 рр. – це час, коли було засновано найбільшу кількість пресодруків для мирян (36 назв), ініціаторами яких були як духівники

Української греко-католицької церкви, так і світські особи. У цей же час часописи засновували українці-реємігранти, які, перебуваючи за океаном, перейняли погляди протестантизму та реформаторства. Процес зародження українського протестантського руху на Станіславщині та Львівщині відбувався в декілька етапів, а згодом сегментувався на кілька напрямів. Однак для нашого дослідження важливим є те, що одним із примітних його наслідків було заснування протестантської релігійної преси як важливого засобу євангелізації та консолідації спільнот. Починаючи з 1925 р. і до 1939 р. були засновані й успішно функціонували «Віра і Наука», «Євангелист», «На Провесні», «Недільна Шкілка», «Новий Світ», «Післанець Правди», «Прозри!», «Приятель Дітей», «Сіяч», «Стяг», «Українська Реформація».

Загалом, у міжвоєнний період функціонувало 50 газет та журналів для вірян. Це, зокрема, видання «Лицарство Пресвятої Богородиці», «Віра і Наука», «Воскресеніє», «Ідім слідами св. Священномученика Йосафата», «Мета», «Нова Зоря», «Правда», «Українська Реформація», «Христос Наша Сила» тощо.

Продовжили свій вихід видання, призначені для служителів Церкви, а також церковні офіційні, що були засновані ще в час Австро-Угорщини, а саме: «Вістникъ Перемыской Епархіи», «Вістник Станиславівської Епархії», «Львівсько-Архієпархіяльні Відомости», «Нива», а також були започатковані видання «Сівач» та «На глибінь», видавці яких ставили собі за мету регулярно надавати священникам тексти принагідних проповідей, інформувати щодо нових антирелігійних ідеологічних віянь, які набували популярності серед різних верств населення тогочасної Галичини.

У період Польської Республіки розвинулась видавнича діяльність дяківських організацій, ідея якої виникла ще наприкінці минулого століття. Зокрема, видавались часописи «Голос Дяків», «Дяківський Шлях», «Дяківський Прапор» тощо, з допомогою яких видавці намагалися підняти культурний статус, матеріальний стан та рівень освіти галицьких дяків, відновити церковну співочу традицію.

Помітну роль у галицькій релігійній пресі відігравали отці Чину св. Василія Великого, які безпосередньо були причетні або ж брали участь у низці видавничих проєктів у ролі співзасновників, учасників редакційних колективів, активних авторів, зокрема підтримували успішне видання «Місіонаря», заснували додаток для дітей «Малий Місіонарчик».

Щодо видань, призначених для мирян, важливу роль у їх заснуванні почали відігравати різноманітні релігійні організації або ж церковні товариства, учасниками та лідерами яких були священнослужителі та світські особи. Зокрема, львівський осередок Марійських товариств заснував видання «Наш Приятель», а також видавав власний друкований орган «Вісник Марійських Товариств». Органом Української християнської організації (згодом – Українська католицька організація), фундатором якої був станіславівський єпископ о.Г. Хомишин, була газета «Нова Зоря», що стала найтривалішим пресовим виданням католицького спрямування. Під егідою УХО та о. Хомишина видавався часопис «Правда». У Львові з ініціативи митрополита А. Шептицького були створені Український католицький союз та його періодичний орган «Мета». Генеральний Інститут Католицької Акції Греко-католицької галицької церковної Провінції видавав власний журнал «Католицька Акція».

Попри зростаючу напругу у відносинах між українцями та поляками, економічну нестабільність краю, орієнтально-окцидентальні контрверсії поміж ієрархами Греко-католицької церкви, у цей час набувають розвитку теологічні студії. Разом зі створенням Українського богословського товариства в 1923 р. започатковувалися видання «Богословія», «Добрий Пастир», отці-василіяни задля оприлюднення власних наукових напрацювань заснували «Записки Чина св. Василія Великого». Необхідність наукових богословських часописів була продиктована недоступністю для духівників та семінаристів спеціальної теологічної літератури, що видавалася за межами Галичини, та прагненням зробити свій внесок у розвиток християнської богословської науки.

ВИСНОВКИ

У дисертації розкрито особливості функціонування та розвитку української преси релігійного спрямування в Галичині другої половини XIX ст. – першої третини XX ст. Реалізація мети дослідження й виконання поставлених завдань дали змогу дійти таких висновків.

1. Вивчення історіографії української релігійної преси Галичини 1853–1939 рр. засвідчило, що загалом проблематика дослідження потрапляла до фокусу уваги пресознавців, істориків, культурологів, етнологів, філологів, теологів. Значне зростання інтенсивності поповнення історіографії науковими працями, присвяченими історії та сучасності української релігійної преси й журналістики, розпочалося в часи незалежності.

Огляд праць, опублікованих упродовж останнього тридцятиріччя, засвідчив, що рівень розробленості питань історії та функціонування релігійної періодики Галичини має фрагментарний характер. Науковці переважно аналізували ці видання в межах загальноукраїнських або ж регіональних історико-бібліографічних досліджень, де зафіксовано вихідні дані й тематичні аспекти окремих досліджуваних газет і журналів. Автори деяких наукових розвідок розглядали релігійні часописи як сегмент моноконфесійної преси.

Досліджувана преса була важливим джерелом для вивчення історії української державності, культури, Церкви, філософії, теології, просопографії. Однак досі не розроблено єдиного підходу до вивчення релігійної періодики як цільного феномену, якому притаманні специфічні закономірності розвитку та який перебуває в перманентній функціональній взаємодії з іншими соціальними інституціями, впливає на них та відіграє певну роль у загальній структурі суспільства.

Актуальний стан історіографії української релігійної преси Галичини 1853–1939 рр. засвідчує необхідність систематизації, розроблення теоретико-методологічного підходу до аналізу та уніфікації інформації з метою розкриття

передумов виникнення, етапів становлення й функціонування релігійних пресодруків другої половини XIX ст. – першої третини XX ст., їх тематико-типологічної класифікації.

2. Дослідження релігійної преси Галичини другої половини XIX ст. – першої третини XX ст. як полікомпонентного об'єкта реалізовано з дотриманням принципів об'єктивності, історизму, достовірності та комплексності.

На загальнонауковому методологічному рівні робота здійснена згідно з аналітико-синтетичним (вивчення проблематики та узагальнення вже існуючих знань) і системно-структурним (виокремлення об'єкта дослідження як системної цілості з притаманною сукупністю взаємопов'язаних елементів) аналізом. На конкретно-науковому рівні застосовано структурно-функціональний теоретичний підхід (комплексне вивчення системи релігійної преси Галичини та її функціональної ролі у структурі тогочасного соціуму) і тематико-типологічний аналіз (розкриття базових генетичних та функціональних ознак галицьких релігійних періодичних видань). Проміжні завдання виконано з використанням конкретного методологічного інструментарію, який дав можливість якнайповніше визначити специфіку й особливості функціонування досліджуваних часописів. Головну увагу приділено таким спеціальним науковим методам, як системно-хронікальний, історико-описовий, проблемно-тематичний, біографічний.

Оскільки на характер виникнення, становлення та функціонування релігійної преси впливали розрізнені суспільно-політичні, урядово-адміністративні, економічні обставини, що склалися в Австро-Угорській імперії та Польській Республіці, до яких входила в досліджуваний період Галичина, згідно із цим історико-темпоральним принципом масив видань було розділено на два блоки: релігійна преса періоду Австро-Угорської імперії та релігійна преса періоду Польської Республіки.

Для повноти осмислення й широкого вивчення специфіки функціонування пресових видань виділено три їхні основні типи (преса для мирян, служителів Церкви та богословів), сформульовані за ознакою читацького призначення.

Орієнтація на читацьку аудиторію значною мірою визначає тематичне спрямування пресодруку, актуалізує важливу з позицій релігійного напрямку інформацію.

Запропоновано визначення релігійної преси як комплексу періодичних друкованих засобів масової інформації, які презентують специфічний релігійний спосіб сприйняття дійсності та є інструментом поширення відповідних релігійним устоям світоглядних орієнтирів, етичних цінностей, а також моделей персональної ідентичності й соціальної консолідації, концепції яких формуються в межах віровчень та впроваджуються в міжособистісних взаєминах релігійних груп, інтереси яких обстоюють ці видання.

Із масиву галицьких релігійних пресодруків диференційовано пресу для мирян. Це видання, що повідомляють актуальну інформацію з релігійного життя широкого кола читацької аудиторії, внутрішня єдність якої визначалася приналежністю до віросповідання, незалежно від інтенсивності їхнього залучення до релігійного культу та роду світських занять, а також у складі якої не було осіб, які перебували у статусі служителів цього культу. Оскільки серед розглянутих видань не зафіксовано жодного часопису єкуменічного спрямування, важливою є також конфесійна приналежність читачів, серед яких вирізнено греко-католиків, протестантів та православних.

До преси для служителів Церкви належать часописи, що надають фахову інформацію для осіб, які в межах релігійної системи наділені чітко визначеними ролями та статусом і виконують функції, що забезпечують стале існування спільноти вірян.

«Преса для богословів» – друковані засоби поширення фахової теологічної системи знань, на сторінках яких вміщувалися тексти розвідок із дисциплін, які становлять комплекс богословських наук, а саме: догматика, апологетика, історія Церкви, канонічне право, літургіка, церковна археологія тощо.

Саме ці поняття є ключовими при визначенні типів релігійних пресодруків, що виходили на теренах Галичини впродовж 1853–1939 рр., оскільки цільове призначення – одна з основних характеристик преси, яка детермінує мету та

програмні засади видання.

3. Поява української релігійної періодики була зумовлена суспільно-політичною ситуацією, в якій перебувала Галичина періоду Австро-Угорської імперії. Насамперед, лояльна політика Франца Йосифа I щодо культурного самовизначення народів уможливила зміцнення національної самосвідомості галицької української інтелігенції, основою якої в XIX ст. були представники духовенства. Зі зростанням етноконфесійної сегментації галицького суспільства представники саме духовного стану греко-католицької громади напрацьовували необхідну культурну та інтелектуальну базу, яка б становила основу для побудови самобутньої ідентичності українців та формування плану культурно-освітньої програми просвіти українського населення й моделей її реалізації в тогочасних реаліях. Разом із розбудовою системи культурно-освітніх закладів важливим чинником, який репрезентував українську спільноту як повноцінну соціокультурну єдність, була уніфікація та стандартизація літературної мови, а також функціонування власної релігійної преси, яка б поширювала актуальну інформацію релігійного характеру в доступній для парафіян формі. Ініціатором першої спроби створити релігійно-церковний часопис у 1843 р. під назвою «Бібліотека Бесід Духовних» був о. Й. Левицький, який мав на меті вміщувати тексти проповідей зрозумілою для читачів мовою.

Однак цей пресовий проєкт не був реалізований, причиною чого стала обережна політика львівського митрополита М. Левицького, який намагався не допускати спроб об'єднання греко-католицького духовенства на підставі етнонаціональної приналежності та утворення організованого руху, що, на його думку, могло б призвести до конфронтації з представниками інших етноконфесійних спільнот Галичини. Справу заснування «Бібліотеки Бесід Духовних» він розцінив як політичний жест і можливість консолідації українського кліру. Тож імовірність того, що першим українським часописом на теренах Галичини могло стати видання суто релігійного спрямування, вказує на питому релігійність галичан.

Першим релігійним часописом у Галичині були «Поученія Церковныя»,

що у 1853–1854 рр. виходив як додаток до суспільно-політичної газети «Зоря Галицка». Тематична канва «Поученій Церковных», включно з викладом християнського віровчення, демонструвала те, що часопис призначався для широких читацьких мас. У ньому реалізувалась ідея о. Й. Левицького засобом періодичного видання регулярно надавати читачам-мирянам необхідну інформацію для розбудови повсякденного життя згідно з християнським віровченням. Видавці підбирали тематику публікацій таким чином, щоб формувати у своїх читачів світобачення, яке б не було дезактуалізованим у тогочасній суспільно-політичній та культурній дійсності.

Ідея започаткування релігійних пресодруків для різних верств населення реалізувалась в низці вдалих видавничих ініціатив. Загалом упродовж 1853–1918 рр. у Галичині було засновано та функціонувало 30 газет і журналів релігійного спрямування. Серед цієї сукупності пресодруків: 14 – для вірян, 12 – для служителів Церкви, 4 – для богословів.

4. Українську релігійну пресу Галичини другої половини XIX ст. – першої третини XX ст. за читацьким призначенням поділено на три основні групи:

- періодика для мирян, що мала на меті подавати картину тогочасного релігійного життя, сприяти формуванню в читачів гармонійних духовних цінностей відповідно до засад віруючої людини;

- часописи для служителів Церкви, що виходили під егідою Греко-католицької церкви та були класифіковані у дві підгрупи: дієцезіальні, єпархіальні офіційози, змістове наповнення яких – консисторські службові повідомлення про життя Церкви, обов'язкові для прочитання її служителями; та часописи як рупори світоглядних позицій їхніх засновників (окремі особи з числа духовенства), що вміщували необхідні для служіння матеріали з питань богослов'я, апологетики, катехитики, літургіки, біблеїстики, історії Церкви; станові газети та журнали дяків, які намагалися обстоювати власні суспільні та економічні права і сприяти загальному культурному просвітництву галицьких дяків;

- преса для богословів, що була інтелектуальною складовою українського релігійного руху на межі XIX–XX ст.; орієнтувалася на підготовленого читача і

своїм завданням вбачала поширення теологічних та дотичних до теїстичної релігійної системи знань, обстоювання віросповідних засад.

Релігійна преса австро-угорського періоду згуртувала навколо себе потужні духовні сили української інтелігенції Галичини. Серед її видавців, редакторів варто виокремити імена О. Бачинського, І. Бартошевського, Л. Бобровича, Л. Джулинського, Д. Дорожинського, Й. Комарницького, Т. Кормоша, Г. Костельника, І. Левицького, Я. Левицького, Й. Мільницького, І. Наумовича, Ю. Пелеша, С. Сембратовича, О. Торонського, С. Юрика.

5. У період Польської Республіки відбулися докорінні зміни у сфері розвитку та функціонування української журналістики в Галичині, на що впливала ситуативна правова непевність у перші роки повоєння, стрімке піднесення українського суспільно-політичного руху та перманентне зростання напруженості поміж українцями й поляками. Нелояльне законодавство польського уряду, зокрема щодо преси, безпосередньо впливало на становлення релігійної періодики. Попри те, що до цього типу пресових видань наглядові органи краю мали більш нейтральне ставлення, час від часу конфісковувалися окремі матеріали часописів «Віра і Наука», «Мета», «Нова Зоря», «Правда».

Упродовж міжвоєння було засновано й функціонувало 50 часописів релігійного спрямування, зокрема 36 – для мирян, 11 – для служителів Церкви, 3 – для богословів. Пресові видання для мирян були найчисленнішою групою, в межах якої виокремлено 23 греко-католицьких часописи, 12 – протестантських, 1 – православний. Така численність була зумовлена передусім тим, що в окреслений період більшість віруючих українців-галичан були саме греко-католиками. Враховуючи той факт, що українська Греко-католицька церква, попри візантійську обрядовість, перебуває в євхаристійному спілкуванні з католицькою, неможливо стверджувати, що де-юре греко-католицька преса була репрезентантом української етноконфесійної єдності. Однак де-факто вона була потужним чинником в історії становлення унікальної української християнської духовності.

Новим феноменом у галицькому медіапросторі стала українська релігійна протестантська періодика, яка постала внаслідок того, що після хвилі реєміграції

українців із-за океану та впливу протестантських спільнот серед прилеглих до Галичини територій почали виникати осередки, що сповідували реформаторські й протестантські віровчення. Періодичні видання, що їх засновували активні діячі та проповідники цих груп, вміщували важливу інформацію для розбудови життя спільноти й особисто кожного її учасника згідно з ідеалами реформованого християнства та протестантизму. Протестантська релігійна преса адресувалася мирянам. Її видавці й редактори поширювали думку про те, що християнин міг повністю реалізувати своє покликання у світському житті без посередництва духовенства, спираючись на етику, яка визначала поведінку в соціумі, та повсякденну працю пересічних галичан.

Зміст часописів, які видавалися протестантськими організаціями, був політематичним, оскільки кожен аспект життя спільноти та окремого її члена трактувався видавцями як форма релігійного служіння. Тому, крім суто релігійної християнської тематики із чітким акцентом на важливості розвитку україномовного проповідництва, історії протестантського, реформаторського руху та міжконфесійної полеміки, на сторінках протестантських видань висвітлювався широкий спектр громадсько-політичного, соціально-економічного, культурного й освітньо-виховного життя українців у Галичині та поза її межами.

Єдиний православний часопис цього періоду, який також адресований мирянам, видавався під егідою Львівської ставропігії, діяльність якої через історичні обставини на теренах Галичини була вкрай редукована. Це суттєво позначилося на інтенсивності православного пресовидання у краї.

6. У міжвоєнний період представники української світської інтелігенції, які здебільшого були вихідцями із сімей священників, як і українське духовенство, також перебували в пошуках схем консолідації галицького українського суспільства та способу проєктування його політичного майбутнього.

Унаслідок цього виникали антиклерикальні тенденції, набували популярності ідеології секуляризму, лаїцизму, агностицизму, тому Церкві важливо було засобом преси для мирян підтримувати постійний зв'язок із парафіянами, а також

не допускати поширення деструктивних для релігії та самої Церкви новочасних настроїв, які потенційно могли торкнутись усіх аспектів життя соціуму – від гуманітарної, політичної та культурної сфер до економіки.

Завдяки часописам, призначеним для служителів Церкви, духовенство намагалося сформувати власну національну та культурну ідентичність, яка б гармонізувалася із християнським віровченням, служінню якому представники цієї соціальної групи присвятили своє життя. Часописи для духівників – це один із важливих інформаційних засобів запобігання світоглядній дезорієнтації служителів Церкви.

Категорія часописів, на сторінках яких фактично не приділяли жодної уваги соціальним, економічним та політичним темам, – це богословські видання. Вони остаточно диференціювалися й повністю сформувалися саме в період Польської Республіки, що пов'язано з розвитком діяльності низки спеціалізованих фахових організацій, як-от Українське богословське наукове товариство, та за активного сприяння духовного проводу Церкви.

Характерною ознакою всіх релігійних пресових проєктів Галичини міжвоєнного періоду було те, що, незалежно від конфесійної приналежності та тематичного спрямування, вони існували завдяки ентузіазму (часто одноосібного) самих видавців і редакторів, які вимушені були динамічно змінювати фінансові та кольпортерські стратегії. Особливо це стосувалося фахової релігійної преси, випуском якої займалися представники духовного стану, що активно проявляли себе в різних сферах суспільно-політичного та культурного життя. Як частина тодішньої соціальної дійсності, представники духовенства були також і її активними співавторами.

Серед знакових фігур міжвоєнного релігійного пресовидавничого руху – А. Бойчук, П. Борис, М. Гнатишак, О.-М. Годунько, П. Дзедзик, Ю. Дзерович, Л. Жабко-Потапович, М. Каровець, І. Назарко, О. Назарук, Й. Сліпий, Й. Скрутень, Ю. Тарнович, П. Філяс, Г. Хомишин, А. Шептицький, Т. Ярчук.

Релігійну пресу у 1920–1930-ті рр. трактували як важливу інституцію, що виконувала функцію продукування, збереження, трансляції та інтеграції

системи норм і цінностей, які становили основу соціуму та забезпечували його стабільне існування, особливо коли виникала загроза цим цінностям.

Видавці, редактори, працівники редакцій релігійних пресодруків Галичини з християнських позицій намагалися критично реагувати на глобальні інтелектуальні тенденції, які також знаходили своїх прихильників серед галицької інтелігенції. Насамперед це були теми переоблаштування тогочасного соціального, політичного та економічного устрою, ревізії ролі та статусу релігії в соціумі, модифікації світоглядних схем, на які його члени спиралися при побудові стратегій свого особистого та соціального життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акопов А. И. Методика типологического исследования периодических изданий (на примере специальных журналов). Иркутск : Изд-во Иркутского университета, 1985. 196 с.
2. Анкети про діяльність редакцій «Нова Зоря» і «Правда» у Львові. ЦДІАУ. Ф. 406: Редакція газети «Нова Зоря», м. Львів. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 4.
3. Антонюк Н. В. Релігійне життя на західноукраїнських землях під час німецької окупації. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 1996–1997. Вип 3/4. С. 345–362.
4. Балаклицький М. Адвентистський журнал «Моя надія»: жанрово-тематична палітра. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2008. Вип. 1 (16). С. 385–396.
5. Балаклицький М. Освітні осередки протестантської журналістики України. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2012. Вип. 2. С. 295–310.
6. Балаклицький М. Феномен комунікації: релігійний контекст. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2010. Вип. 2. С. 309–319.
7. Балаклицький М. А. Інформаційний бюлетень як засіб зв'язків з громадськістю протестантської церкви. *Психолінгвістика*. 2008. Вип. 2. С. 90–94.
8. Бессараб А. О. Соціально-комунікаційні технології формування інтересу до читання української книги : монографія. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. 359 с.
9. Бібліографія української преси в Польщі (1918–39) і Західньо-Українській Народній Республіці (1918–19) / уклад Євген Місило. Едмонтон ; Альберта : Вид-во Канадськ. ін-ту укр. студій, 1991. 250 с.
10. Бідзіля Ю. М. Преса Закарпаття XIX–XX століть : посіб. для журналістів. Ужгород : МП «Ліра», 2001. 80 с.

11. Білак Г. Особливості використання PR-технологій у комунікативній діяльності «секти Догнала» та антисектантському піарі УГКЦ. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2012. Вип. 2 (20). С. 310–319.
12. Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської Архиепархії (1832–1944) : у 2 т. Київ : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2004. Т. 2: Духовенство і релігійні згромадження. 570 с.
13. Бліндер Н. М. «Нова Зоря» – друкований орган консервативно-клерикального руху інтелігенції східної Галичини міжвоєнного періоду. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 39. С. 135–138.
14. Богуславський О. Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України: історичний шлях, досвід, дискусії. Запоріжжя : Просвіта, 2008. 452 с.
15. Бойко А. Православна преса України 1900–1917 рр.: класифікація та систематизація. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2000. Вип. 8. С. 52–71.
16. Бойко А. Преса православної церкви в Україні 1900–1917 рр.: Культура. Суспільство. Мораль. Дніпропетровськ : вид-во Дніпропетровського університету, 2002. 302 с.
17. Бойко А. Преса православної Церкви на західноукраїнських землях (кінець XIX – початок XX ст.). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2001. Вип. 9. С. 41–58.
18. Бойко А. Проблема дослідження преси православної церкви кінця XIX – початку XX ст.: критико-бібліографічний огляд. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2002. Вип. 10. С. 309–331.
19. Бойко А. Тіні забутих часописів: журнал «Кандела» в контексті релігійної періодики. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2011. Вип. 1. С. 3–11.

20. Бойко А. «Труды Киевской Духовной Академии» – до історії становлення. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2004. Вип. 12. С. 27–39.
21. Бойко А. Церковна преса і цензура. *Українська періодика: історія і сучасність* : тези доп. і повідомл. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф. (11–13 травня 2001 р.). Львів, 2001. С. 89–93.
22. Бойко А. Чи варто відокремлювати церковні мас-медіа від держави (Правові аспекти функціонування ЗМІ в інформаційному полі України). *Українська періодика: історія і сучасність* : доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф. (17–18 травня 2002 р.). Львів, 2002. С. 440–446.
23. Бойко А. А. Тематичні аспекти релігійної проблематики в українських мас-медіа: проблема комунікативного впливу на аудиторію. *Актуальні питання масової комунікації*. 2007. Вип. 8. С. 43–48.
24. Брик І. Початки української преси в Галичині. Львів, 1921. 42 с.
25. Бурдейна М. В. Роль релігійних медіа в системі морально-етичних засад сучасного українського суспільства. *Молодий вчений*. 2017. № 4. С. 104–107.
26. Бутиріна М. Етнорелігійні стереотипи: особливості генезису та функціонування у медіасередовищі. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. 2009. Вип. 1. С. 355–368.
27. Ваврик М., о. До постановня першої серії «Записок» Чина св. Василя Великого (1924 – 1948). *Записки ЧСВВ*. Рим, 1974. Т. 9. Вип. 1/4. С. 2.
28. Вей О. Католицька преса Галичини міжвоєнного періоду. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2013. Вип. 3. С. 152–164.
29. Вей О. Суспільно-політична тематика на сторінках українських католицьких газет Галичини міжвоєнного періоду. *Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. 2015. Вип. 10. С. 214–221.
30. Верхратский І. Не віднинішня заморока. *Руслан*. 1913. Ч. 64. 22 берез.

31. Вільчинський О.-Д. Комплекс уніятизму. URL: http://risu.org.ua/article_print.php?id=48114&name=religious_digest&_lang=ua& (дата звернення: 30.08.2015).

32. Вознюк О. В. Освітньо-виховне питання регіонів України на сторінках протестантської періодики (кін. XIX – I пол. XX ст.). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. Житомир : Вид-во Житомирського держ. ун-ту імені Івана Франка, 2017. Вип. 1 (87). С. 54–60.

33. Волобуєва А. Православна преса Києва другої половини XIX – початку XX ст. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2002. Вип. 10. С. 31–40.

34. Волянчук Т. Волинські єпархіальні відомості – концептуальна модель та змістове насичення. *Волинська духовна семінарія (до 20-річчя відродження)* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. Луцьк, 2010. С. 36–38.

35. Вялькова І. О. Релігійні видання Донецької області (1991–2011 рр.). *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2012. № 1. С. 37–42.

36. Габор В. Українські часописи Ужгорода (1867–1944 рр.) : іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2003. 564 с.

37. Гадьо Н. Історія становлення та сучасний стан системи католицьких медій України. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2018. Вип. 43. С. 16–23.

38. Галицко-русская библиография XIX-го столѣтія дополненная русскими изданиями вышедшими въ Венгріи и Буковинѣ (1801–1886) : в 2 т. / сост. Иванъ Ем. Левицкій. Т. 2. Львовъ, 1895. 736 с.

39. Галушко М. Українські часописи Станіслава (1879–1944 рр.) : іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2001. 304 с.

40. Галушко М. Українські часописи Тернополя і Тернопільщини (1886–1944 рр.) : іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2008. 352 с.

41. Георгієвська В., Сидоренко Н. Історія української журналістики: становлення та розвиток рекламно-довідкової преси на території Східної

України (XIX – початок XX ст.) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : АДЕФ-Україна, 2010. 224 с.

42. Гиріна Т. С. Українськомовне радіо у світовому медіапросторі : монографія. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. 296 с.

43. Глаголюк В. Релігійні та християнсько-моральні проблеми виховання на сторінках релігійно-церковної преси Покуття 20–30-х рр. XX ст. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. 2003. Вип. 11. С. 331–342.

44. Гладилович І. Наші пресові завдання: Реферат на З'їзді У.Х.О. 1.XI. 1927. *Правда*. Львів, 1928. С. 17–39. (Перша серія; Ч. 6: Модерна преса).

45. Греськів О. О. Роль газетного дискурсу релігійної проблематики в державотворчих процесах сучасної України (на матеріалах публікацій західноукраїнської регіональної преси). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2018. Т. 29 (68). № 3. С. 109–117.

46. Гринчишин Н. Публікації Андрея Шептицького на сторінках часопису «Христос наша сила». *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2015. Вип. 7. С. 100–110.

47. Грицак Є. Огляд українських видавництв і журналів за 1923 р. *Український голос*. 1924. Ч. 4. С. 3.

48. Грінченко Б. Тяжким шляхом (Про українську пресу). Київ, 1912. 74 с.

49. Грушевський М. Аристарх Крижановський. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. 1905. Т. 68. Кн. 6. Miscellanea. С. 8–9.

50. Гузенко С. М. Висвітлення проблем історії церкви України-Русі (Православ'я давньоруського періоду) на сторінках журналу «Труды Киевской духовной академии» : дис. ... канд. істор. наук : 09.00.11. Київ, 2002. 206 с.

51. Гурьева С. А. Типологічні особливості релігійної преси Східної України. *Вісник СумДУ. Серія: Філологія*. Суми, 2007. № . Т. 1. С. 21.

52. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.). Київ : Наукова думка, 1969. 558 с.

53. Дей О. І. Українська революційно-демократична журналістика: Проблема виникнення і становлення. Київ : Вид-во АН УРСР, 1959. 492 с.
54. Делятинський Р. Історія Станіславівської єпархії (1885–1900). Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. 96 с.
55. Денисенко В. А. Часопис «Киевские епархиальные ведомости» в історії національно-духовного життя України (1861–1918): Історичний огляд, редактори, систематичний показчик видання. Київ : Планета, 2006. 692 с.
56. Дениско Л. Духовні журнали в Україні XIX – початку XX століття як відбиття розвитку та поширення православ'я. *Бібліотечний вісник*. 1998. № 4. С. 51–53.
57. Дениско Л. Релігійні православні періодичні видання XIX – початку XX ст. у фондах НБУВ. *Українська преса: історія та сучасність* : доп. та повідомл. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф. (11–13 травня 2000 р.). Львів, 2000. С. 74–75.
58. Дениско Л. М. Фонд релігійної періодики ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України – джерело вивчення духовної культури народу. *Українська періодика: історія і сучасність* : доп. та повідомл. другої Всеукр. наук.-теорет. конф. (21–22 грудня 1994 р.). Львів, 1994. С. 139–140.
59. Дмитрук В. Нарис з історії української журналістики XIX ст. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1969. 145 с.
60. Домашовець Г. Нарис історії Української євангельської баптистської церкви. Ірвінгтон ; Торонто, 1967. 459 с.
61. Домбровський О. Нарис історії українського євангельсько-реформованого руху. Нью Йорк; США; Торонто, 1979. 622 с.
62. Дроздовська О. Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939 рр.) : іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2001. 364 с.
63. Дубова Т. М. Українська періодика релігійного змісту в Галичині як бібліографічне джерело (1900–1939 рр.). *Українська періодика: історія і сучасність* : доп. та повідомл. Всеукр. наук.-теорет. конф. (9–10 грудня 1993 р.). Львів, 1993. С. 45–48.

64. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / пер. с фр ; сост., послесловие и примечания А. Б. Гофмана. Москва : Канон, 1995. 352 с.
65. Дяківська верства в Галичині наприкінці XIX століття: станові єпархіальні товариства. *З історії західноукраїнських земель*. Львів, 2015. Вип. 10–11. С. 155–165.
66. Є. Ю. П. [Пеленський Є. Ю.]. Початки української преси. *Громадський Голос*. 1924. Ч. 16. С. 2.
67. ЄгрешійО. Єпископ Григорій Хомишин і питання українсько-польського порозуміння (1904–1939). Івано-Франківськ : Плай, 2001. 71 с.
68. Єнін М. Н., Кривошеїн В. В., Судаков В. І. Аналіз структурно-функціональний. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua>. (дата звернення: 18.11.2020).
69. Жердева І. Періодика православних конфесій України: соціально-економічний аспект (1991–2009 рр.). *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія: Історичне релігієзнавство*. 2009. Вип. 1. С. 41–50.
70. Жердева І. В. Роль православних газет і журналів в міжконфесійних відносинах за часів незалежності України. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2009. Вип. 27. С. 250–256.
71. Жердева І. В. Сучасна православна періодика України: історіографія проблеми. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2012. Вип. 32. С. 339–341.
72. Жердева І. В. Сучасна православна періодика України у контексті державно-конфесійних відносин. *Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки*. 2014. № 19. С. 138–144.
73. Животко А. Нарис історії української преси : курс лекцій. Подебради : [б. в.], 1937. 111 с.
74. Животко А. Рукописні часописи української молоді. Львів, 1938. 28 с.

75. Жила Т. Лексичні особливості текстів релігійної періодики. *Філологічний часопис*. 2018. Вип. 1. С. 43–50.
76. Жильсон Э. Дух средневековой философии / пер. с фр. Г. В. Вдовиной. Москва : Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2011. 560 с.
77. Життєпис блаженних новомучеників УГКЦ священномученика Миколи Конрада та мученика Володимира Прийми. URL: <http://sobor-svyuua.lviv.ua/zhyttjepys-blazhennyh-novomuchenykiv-uhkts-svyaschen-no-muche-nyka-mykoly-konrada-ta-muchenyka-volodymyra-priymy> (дата звернення: 16.05.2018).
78. Закревська О. Етичні аспекти в сучасній церковній пресі: проблеми планування сім'ї. *Українська періодика: історія та сучасність* : доп. і повідомл. дев'ятої Всеукр. наук.-теор. конф. (28–29 жовт.2005р.). Львів, 2005. С. 446–448.
79. Захара І. Лекції до історії філософії. Львів : Видавництво ЛБА, 1997. 398 с.
80. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості. Львів : ПАІС, 2004. 268 с.
81. І. К. [Кревецький І.]. Українська преса в Польщі в 1930 р. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 46. С. 6.
82. Іванов В. Ф. Теоретико-методологічні основи вивчення змісту масової комунікації. Київ : Вид-во Київського університету, 1996. 204 с.
83. Ігнатієнко В. Бібліографія української преси 1816–1916. Харків ; Київ, 1930. 288с. (Праці бібліографічної секції).
84. Ігнатуша А. З історії преси християн-баптистів України (20-ті рр. XX ст.). *Українська періодика: історія та сучасність* : доп. і повідомл. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф. (11–13 травня 2000 р.). Львів, 2000. С. 132–135.
85. Ігнатуша А. Є. До питання про діяльність періодичного органу церкви християн-баптистів «Баптист України» (1926–1928 рр.). *Культурологічний вісник*. 2000. Вип. 6. С. 34–38.

86. Ігнатуша А. Є. Протестантська періодика як суспільно-політичне явище 20-х рр. XX ст. : дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01. Запоріжжя, 2009. 287 с.
87. Інструкція про правила роботи працівників газети «Нова Зоря» у Львові. ЦДЛАУ. Ф. 406: Редакція газети «Нова Зоря», м. Львів. Оп. 1. Спр. 6. 3 арк.
88. Калинович І. Показчик української культури за 1924 рік. Львів ; Київ, 1925. 26 с.
89. Калинович І. Українська преса в 1924 році. *Діло*. 1924. Ч. 210. С. 2.
90. Калинович І. Українська преса і видавництва за 1923 рік. Львів ; Київ, 1924. 16 с.
91. Каліновський В. Часопис «Таврические епархиальные ведомости» в культурно-суспільному житті Таврії у XIX ст. *Українська періодика: історія і сучасність* : доп. та повідомл. десятої Всеукр. наук.-теорет. конф. (31 жовтня 2008 р.). Львів, 2008. С. 132–140.
92. Канчалаба О. «Вістник Марійських Товариств» (1936, 1936–1938): духовне відродження молоді. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2000. Вип. 7. С. 162–165.
93. Канчалаба О. Національні питання та концепція їх висвітлення на сторінках часопису «Христос наша сила» (1933–1939 рр.). *Українська періодика: історія і сучасність* : доп. та повідомл. восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф. (24–26 жовтня 2003 р.). Львів, 2003. С. 401–405.
94. Канчалаба О. Релігійно-церковна періодика XIX – першої половини XX ст. у фондах ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. *Українська періодика: історія та сучасність* : доп. та повідомл. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф. (11–13 травня 2000 р.). Львів, 2000. С. 189–193.
95. Канчалаба О. Часопис «Добрий Пастир» та духовно-культурне життя суспільства (за матеріалами 1937–1939 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2000. Вип. 8. С. 195–198.

96. Капраль М. М., Ясь О. В. «Записки Чина Св. Василя Великого». *Енциклопедія історії України* : у 10 т.. Т. 3: Е-Й. Київ : Наукова думка, 2005. 672 с.
97. Катехизм Католицької Церкви: компендіум. Львів : Свічадо, 2008. 200 с.
98. Качкан В. Нариси історії української культури в персоналіях (XIX–XX ст.). Коломия : Вік, 2005. 416 с.
99. Керц О. Церковно-історична тематика в римо-католицьких мас-медіа України: напрями, функції, концептуальні особливості. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресосознавства*. 2015. Вип. 5 (23). С. 305–315.
100. Керц О. І. Римо-католицькі мас-медіа незалежної України: контент та аудиторія : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04. Київ, 2014. 16 с.
101. Кирилів Г. Поширення і розвиток баптистського руху у Східній Галичині у 20–30-х роках XX ст. URL: <http://www.museum.lviv.ua/virtualni-vystavky/516-poshyrennia-i-rozvytok-baptystskoho-rukhu-u-skhidnii-halychyni-u-20%E2%80%9330-kh-rokakh-khkh-st> (дата звернення: 14.12.2020).
102. Клачков Я. Протестантська преса українців у Польщі (1918–1939 рр.). *Збірник праць науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2004. Вип. 12. С. 62–82.
103. Ковпак В. Смилова матриця національної інформаційно-комунікаційної діяльності післявоєнної української еміграції : монографія. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. 379 с.
104. Козиряцька С. А. Основні акценти релігійно-політичної комунікації в Україні на початку 2019 р.: медійний вияв. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2019. № 2. С. 12–16.
105. Козиряцька С. А. Релігійна журналістика в Україні: огляд наукових праць. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2018. № 1. С. 67–72.

106. Колб Н. Дяківська верства в Галичині наприкінці XIX століття: станові єпархіальні товариства. *З історії західноукраїнських земель*. 2015. Вип. 10/11. С. 155–165.

107. Колесник О. В. Церковне проповідництво як самобутній духовний жанр (за матеріалами часопису «Полтавские епархиальные ведомости»). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: наукові записки РДГУ*: зб. наук. пр. Рівне, 2008. Вип. 12. С. 40–46.

108. Колесніченко У. Християнські дитячі журнали сучасної України. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Розділ I. Журналістика*. Луцьк: ВНУ, 2010. № 21. С. 119–121.

109. Комариця М. Галицька релігійна періодика про «жіноче питання» (початок XX ст.). *Українська періодика: історія і сучасність*: доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф. (17–18 трав. 2002 р.). Львів, 2002. С. 265–271.

110. Комариця М. Галицька релігійна преса доби Визвольних змагань 1917–1921 рр. у загальноукраїнському контексті. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2012. Вип. 2. С. 26–46.

111. Комариця М. Два крила людського духу: проблема віри та науки на сторінках журналу «Дзвони» (Львів, 1931–1939). *Мета*. 2000. № 8/9. С. 6–7.

112. Комариця М. До дискусії про віру та науку (за публікаціями журналу «Дзвони» (Львів, 1931–1939). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2000. Вип. 8. С. 367–376.

113. Комариця М. «Дражлива тема»: дискусії у міжвоєнній Галичині щодо культу Івана Франка. *Парадигма*. 2008. Вип. 3. С. 92–99.

114. Комариця М. Католицька Акція у редакційно-видавничій та літературознавчій діяльності О.–М. Моха: інтерпретаційні моделі. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2011. Вип. 1. С. 432–454.

115. Комариця М. Літературно-естетична концепція католицького журналу «Дзвони» (1931–1939). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 1995. Вип. 2. С. 246–257.

116. Комариця М. Українська «католицька критика»: феномен 20–30-х рр. XX ст. Львів, 2007. 328 с.

117. Комариця М. «Християнський націоналізм» і галицька релігійна періодика 20–30-х рр. *Українська періодика: історія і сучасність* : доп. та повідомл. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф. (11–13 трав. 2000 р.). Львів, 2000. С. 284–289.

118. Конрад М. Нарис історії стародавньої філософії. 2-ге вид. / опрац. Петро Ісаїв. Рим : Видання Українського Католицького Університету ім. св. Клементя Папи, 1974. 396 с.

119. Конт О. Общий обзор позитивизма / пер. с фр. И. А. Шапиро ; под ред. Э. Л. Радлова. Изд. 3-е. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 296 с.

120. Корнеєва Г. Друкована українська книга та преса для дітей у Галичині (кінець XIX – перша пол. XX ст.). *Бібліотечний вісник*. 1999. № 2. С. 25–28.

121. Кость С. Західноукраїнська преса першої половини XX ст. у всеукраїнському контексті (засади діяльності, періодизація, структура, особливості функціонування). Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2006. 514 с.

122. Кость С. Історія української журналістики (Західноукраїнська преса першої половини XX ст.: структура, проблематика) : Кн. 1. Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 264 с.

123. Кошель О. М. Роль «Подольских епархиальных ведомостей» и «Волынских епархиальных ведомостей» у становленні та розвитку історико-регіональних досліджень. *Освіта, наука і культура на Поділлі* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2004. Т. 4. С. 298–306.

124. Кравець Р. Гірняк Ю. Українці в Сполученому королівстві : інтернет-енциклопедія. URL: <http://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/02/hirniak-u.htm> (дата звернення: 03.03.2019).

125. Кравчук А. Індекс української католицької періодики Галичини: 1871–1942 рр. Львів : Свічадо, 2000. 536 с.

126. Кревецький І. Перша газета на Україні. *Бібліологічні Вісти*. 1926. Кн. 4. С. 515.

- 127.Кревецький І. Початки преси на Україні, 1776–1850. *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. Львів, 1926. Т. 144/145. С. 185–208.
- 128.Кревецький І. Українська католицька преса. Історично-бібліографічний огляд в 75-ліття її існування. *Нова Зоря*. 1928. 30 груд. С. 6–7.
- 129.Кревецький І. Українська мемуаристика: її сучасний стан і значіння. Кам'янець : Видання «Стрільця» органу Галицької Армії, 1919. 30 с.
- 130.Кривенко М. Книгозбірня «Студіону» (1909–1940) у фонді ЛННБ України ім. В. Стефаника: видання XIX – першої половини XX ст. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2016. Вип. 6. С. 87–144.
- 131.Крупський І. В. Національно-патріотична журналістика України (Друга половина XIX – перша чверть XX ст.). Львів : Світ, 1995. 184 с.
- 132.Крупський І. В. Українська релігійно-церковна журналістика і проблеми національного державотворення. *Українська періодика: історія і сучасність* : доп. і повідомл. четвертої Всеукр. наук.-теорет. конф. (19–20 груд. 1997 р.). С. 186–190.
- 133.Крючкова Н. Д. Релігійна преса XIX–XX ст. у фонді рідкісних видань бібліотеки КПНУ імені Івана Огієнка. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство*. 2015. Вип. 4. С. 181–185.
- 134.Кулеша Н. М. Українська преса у Німеччині 1919–1945 рр.: формування та функціонування : монографія. Львів, 2009. 344 с.
135. Курдидик А. Друковане слово в Коломиї. *Коломия й Коломийщина* : зб. споминів і статей про недавнє минуле. Філадельфія, 1988. С. 313–324.
- 136.Левчук М. Висвітлення морально-етичної проблематики на шпальтах «Почаевского листка» (1887–1917 рр.) і «Почаевских известий» (1906–1909 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2006. Вип. 14. С. 42–51.
- 137.Левчук М. Преса Православної церкви Волині: тематичний аспект (за матеріалами часописів «Дзвони Волині», «Волинь православна»). *Українська*

періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. дев'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. (28–29 жовтня 2005 р.). Львів, 2005. С. 522–525.

138. Левчук М. А. Періодика Православної Церкви в інформаційному просторі держави (на матеріалі преси Волині (1867–2006 рр.). *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Филология*. Симферополь, 2006. Т. 19 (58). № 5. С. 53–59.

139. Лесюк М. Формування української літературної мови в Галичині в умовах австрійського режиму. *Галичина* : наук. і культ.-просвіт. краєзн. часопис. 2003. № 9. С. 145–154.

140. Лехман Т. Книжочка мисійна (1890–1911) як джерело краєзнавства. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2002. Вип. 10. С. 342–348.

141. Лехман Т. Фольклорно-етнографічна тематика на сторінках журналу «Місіонар» перших років видання (1897–1902 рр.). *Українська періодика: історія і сучасність* : доп. та повід. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. (27–28 листоп. 1999 р.). Львів, 1999. С. 462–466.

142. Лешко У. О. Дитячі християнські журнали Донецька: духовні домінанти. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2011. Вип. 25. С. 230–233.

143. Лешко У. О. Журнал «Сто талантів» у християнському та патріотичному вихованні підлітків. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2015. № 1. С. 82–85.

144. Лешко У. О. Християнські мотиви в оповіданнях на сторінках дитячих журналів кінця XIX – поч. XXI ст. *Питання літературознавства*. 2006. Вип. 71. С. 174–181.

145. Лещишин Р. Джерела фінансування української преси Станиславівського воєводства (1921–1939). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 17. С. 313–319.

146. Лизанчук В. Журналістська майстерність : підручник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 374 с.

147. Лизанчук В. Завжди пам'ятай: Ти – Українець! Львів, 2001. 680 с.
148. Лизанчук В. В. Кайдани ще кують. Львів, 2004. 992 с.
149. Лист Б. Крупницького до [о. Й. Скрутеня]. *ЦДІАУ*. Ф. 376: Скрутень Й. (1894–1951), священник ЧСВВ, історик церкви. Оп. 1. Спр. 84. Арк. 30.
150. Лист Д. Віконської до [о. Й. Скрутеня]. *ЦДІАУ*. Ф. 376: Скрутень Й. (1894–1951), священник ЧСВВ, історик церкви. Оп. 1. Спр. 101. Арк. 101.
151. Лист О. Назарука до [о. Й. Скрутеня]. *ЦДІАУ*. Ф. 376: Скрутень Й. (1894–1951), священник ЧСВВ, історик церкви. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 27.
152. Лист о. Якіма Федака ЧСВВ. *ЦДІАУ*. Ф. 408: Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів. Оп. 1. Спр. 549. Арк. 1.
153. Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921–1930) / упоряд. М. Дядюк. Львів, 2004. 156 с.
154. Листи до о. Т. Галушинського, 1929 р. *ЦДІАУ*. Ф. 684: Протоігуменат монастирів Чину св. Василя Великого, м. Львів. Оп. 2. Спр. 221. 181 арк.
155. Листи о. Петра Дзедзика до Митрополита А. Шептицького. *ЦДІАУ*. Ф. 358: Шептицький Андрей, граф, митрополит Галицький греко-католицької Церкви. Оп. 1. Спр. 250. Арк. 9–15, 20–26.
156. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : у 2 т. / пер. з англ.: М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака та ін. Київ : Основи, 1994. Т. 1. 554 с.; Т. 2. 573 с.
157. Лозинський М. Наукове видання – Записки Чину святого Василя Великого. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. Львів, 2006. Вип. 28. С. 204–206.
158. Лозинський М. Часопис «Місіонар» – друкований апостол українського народу (1897–1944). *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2004. Вип. 25. С. 330–333.
159. Лукань Р. Вистава української преси Галичини (1848–1943). *Львівські вісті*. 1943. Ч. 69; Ч. 94; Ч. 96; Ч. 114; Ч. 117; Ч. 119; Ч. 120; Ч. 130; Ч. 131; Ч. 136; Ч. 154; Ч. 157; Ч. 160; Ч. 166; Ч. 172; Ч. 178; Ч. 190; Ч. 196; Ч. 220.
160. Лукашук В. С. Роль «Волынских епархиальных ведомостей» у формуванні релігійної періодики Волинської губернії. *Культурний простір*

Житомирщини – Волині XIX–XX століття : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (24 квіт. 2012 р.) : у 2 т. Т. 2. Житомир, 2012. С. 96–103.

161.Маковей О. Пятдесятилітній ювілей руської публіцистики. *Літературно-Науковий Вістник*. 1898. Т. 2. С. 111–126.

162.Малик Я. Й., Сурмач О. Преса про діяльність Української Греко-Католицької Церкви в період німецької окупації (1941–1944 рр.). *Українська періодика: історія і сучасність* : доп. та повід. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. (27–28 листоп. 1999 р.). Львів, 1999. С. 169–174.

163.Марко С. Отець Кирило Селецький – засновник перших активних чернечих згромаджень в УГКЦ. *Наукові записки УКУ. Серія: Богослов'я*. 2018. Вип. 5. С. 107–126.

164.Мартинюк М. Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939 рр.). Львів, 1998. 298 с.

165.Мельник І. Перший львівський кардинал Михайло Левицький. URL: zbruc.eu/node/25978 (дата звернення: 25.08.2015).

166.Мертон Р. К. Социальная теория и социальная структура / пер. с англ. Е. Н. Егоровой и др. Москва : Хранитель, 2006. 873 с.

167.Мизак Н. Діяльність Богословського наукового товариства Української греко-католицької церкви у 1923–1939 рр. *Релігія та Соціум*. 2013. № 3/4. С. 109–117.

168.Мизак Н., Яремчук А. Часопис «Нова Зоря» про місію УГКЦ в толеризації українського суспільства та будівництві церкви як «живої парафії». *Релігія та соціум*. 2016. Вип. 3/4. С. 69–77.

169.Митрополит Сильвестер Сембратович. URL: <http://www.lemko-olk.com/art12.php> (дата звернення: 26.08.2015).

170.Михайлин І. Л. Історія української журналістики: період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики. Харків : Прапор, 2004. 318 с.

171. Мілясевич І. Журнал «Волынские епархиальные ведомости» (кременецький період): невідомі сторінки історії. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : наукові записки*. 2015. Вип. 26. С. 215–217.
172. Міяковський В. До історії журналістики на Україні: Проект першого часопису «Київська газета» (1833 р.). *Бібліологічні Вісти*. 1923. Кн. 1. С. 8–14.
173. Мох О. Показчик змісту «Нової Зорі». Річники I–IX. Львів, 1937. 162 с.
174. Музичка І., о., д-р. Віднова діяльності Українського Богословського Наукового Товариства. *Патріархат*. 1998. № 1. С. 12–15.
175. Мусієнко Ю. Д. Релігійні православні журнали як складові документаційного забезпечення діяльності релігійних організацій. *Вісник Харківської державної академії культури. Серія: Соціальні комунікації*. 2017. Вип. 51. С. 133–144.
176. Набиванец С., о. Перемиська єпархія. Від початків до 1691. *Енциклопедія історії України*. Київ : Наукова думка, 2011. Т. 8. С. 123–125.
177. Негребецький І. Про потребу незалежної часописи для інтересів рускої церкви і єї клира. *Дѣло*. 1890. 26 лют. С.3.
178. Недзельська Ю. Релігійна періодика України в контексті міжконфесійних відносин. *Релігія-світ-Україна : у 3-х книгах*. Кн. 2. Українське релігієзнавство. Київ, 2011. Спецвипуск 2011–1. С. 322–329.
179. Недзельська Ю. Свобода релігії в православній періодиці сучасної України. *Релігійна свобода*. 2011. № 16. С. 71–77.
180. Нестеренко Ю. В. Релігійна преса Луганщини: жанровий аспект. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2011. № 3 (214). Ч. 3. С. 227–232.
181. Нечиталюк М. «Білі плями» у вивченні історії української журналістики: деякі питання методології і критики наукових джерел. *Українська журналістика і національне відродження*. Київ : НМК ВО, 1992. С. 33–38.
182. Нечиталюк М. Методологічні проблеми історико-журналістських досліджень. *Українська періодика: історія і сучасність : тези доп. і повідомл. Всеукр. наук.-теорет. конф. (9–10 груд. 1993 р.)*. Львів, 1993. С. 17–22.

183. Нечиталюк М. Ф. Методологічні засади історико-журналістської науки. *Українська преса* : хрестоматія. Т. 1. Львів, 1999. С. 8–17.
184. Орлик О. Релігійні періодичні (продовжувані) видання ХХ ст. (1917–1990 рр.) у фонді Державного архіву друку Книжкової палати України. *Вісник Книжкової палати*. 2016. № 9. С. 41–44.
185. Основанія Соціології Герберта Спенсера / пер. съ англ. Санкт-Петербургъ : Изданіе И. И. Билибина, 1877. Т. 2. С. 490–898 [411 с.].
186. Парсонс Т. О структурі соціального діяння ; пер. с англ. Москва : Академический Проект, 2000. 880 с.
187. Пастушенко О. В. Релігійна преса і періодика України як об'єкт дисертаційних досліджень (2001–2013). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2013. Вип. 17. С. 480–493.
188. Передирій В. Показчик змісту «Нової Зорі» (1937 р.): спроба подання інформації джерелознавчого типу. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2007. Вип. 15. С. 187–195.
189. Періодика Західної України 20–30-х рр. ХХ ст. Львів, 1998. Т. 1. 319 с.; 1999. Т. 2. 360 с.; 2000. Т. 3. 314 .; 2001. Т. 4. 323 с.; 2003. Т. 5. 386 с.
190. Петрів Н. Я. Видавничо-освітня діяльність євангельсько-баптистських громад на теренах Західної України у 20–30-х рр. ХХ ст. як складова місійної діяльності. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 46. С. 167–169.
191. Петрушкевич М. Елементи православної комунікативної системи. *Українське релігієзнавство*. 2006. № 39. С. 79–92.
192. Петрушкевич М. Конфесійні особливості протестантської комунікативної системи. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія: Культурологія*. 2010. Вип. 5. С. 467–471.
193. Петрушкевич М. Релігійні комунікації: християнський контекст : монографія. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Остроз. акад.», 2011. 226 с

194.Петрушкевич М. С. Католицька комунікативна система. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія: Культура і соціальні комунікації*. 2010. Вип. 2. С. 106–114.

195.Петрушкевич М. С. Методологічні виклики у дослідженні масової релігійної комунікації. *Гілея: наук. вісн.* 2019. Вип.143 (2). С. 119–123.

196.Петрушкевич М. С. Релігійна преса в Україні: спроба світоглядно-статистичного аналізу. *Історія релігій в Україні*. 2016. Ч. 2/3. С. 221–231.

197.Пилипович В. Початки української релігійно-церковної преси в Галичині на прикладі Перемишля – від ідеї до реалізації. URL: <http://www.cerkiew.net/page.php?23> (дата звернення: 05.11. 2015).

198.Полякова А. І. Релігійна тематика в суспільно-політичних часописах (на матеріалі тижневиків «Кореспондент», «Український тиждень», «Фокус», «Главред») : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04. Київ, 2013. 18 с.

199.Пономаренко Л. Г. Морально-етичний дискурс сучасних друкованих та електронних ЗМІ : монографія. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2011. 328 с.

200.Попадюк Н. І. Основи християнсько–католицького світогляду у поглядах Андрея Шептицького (за матеріалами часопису «Христос Наша Сила» (1933–1939 рр.)). *Гілея: наук. вісн.* 2018. Вип. 130. С. 230–234.

201.Поплавська Н. М. Полемісти. Риторика. Переконавання (Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – поч. XVII ст.) : монографія. Тернопіль, 2007. 379 с.

202.Прохоров Е. П. Исследуя журналистику. Москва : РИП-холдинг, 2006. 200 с.

203.Процик-Кульчицька М. Митрополит Андрей Шептицький і преса. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2015. Вип. 5 (23). С. 36–44.

204.Путова А. Католицькі періодичні видання Києва початку XX ст. та їх засновник отець Казимир Ставинський. *Українська періодика: історія і*

сучасність : доп. та повідом. восьмої Всеукр.наук.-теор. конф. (24–26 жовт. 2003 р.). Львів, 2003. С. –842.

205.Р. М. Дяки. *Енциклопедія Українознавства*: словникова частина: перевид. в Україні : у 11 т. Львів, 1993. Т. 2. С. 615.

206.Райківський І. Мовно-правописне питання в українському національному русі Східної Галичини 1850-х років (За матеріалами тогочасної періодики). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2011. Вип. 2. С. 206–214.

207.Реабілітовані історією : У 9 кн. Рівненська область / кер. кол. упоряд. А. А. Жив'юк. Рівне : Дятлик М., 2018. Кн. 8. 512 с.

208.Рижко О. Літературно-мистецькі матеріали на сторінках газети «Нова Зоря» (1926–1939 рр.): проблематика, бібліографія, питання спадкоємності. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. 2010. Вип. 2. С. 278–299.

209.Рижко О. М. Жанр рецензії у виданнях української греко-католицької церкви. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2011. Вип. 22. С.296–301.

210.Ритцер Дж. Современные социологические теории. 5-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 688 с.

211.Різун В. Нарис з історії та теорії українського журналістичнознавства. Київ : Преса України, 2005. 251 с.

212.Різун В., Скотникова Т. Методи наукових досліджень у журналістичнознавстві : навч. посіб. Київ : Преса України, 2008. 144 с.

213.Різун Т. Греко-католицькі мас-медіа: сучасний стан і перспективи. *Українська періодика: історія і сучасність* : доп. і повідомл. восьмої Всеукр. наук.-теор. конф. (24–26 жовтня 2003 р.). Львів, 2003. С. 738–742.

214.Романенко Н. Мережа періодичних видань православних церков незалежної України в 90-х роках ХХ ст. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2004. № 1. С. 216–217.

215. Романюк М. Українське пресознавство на порозі ХХІ століття. Львів, 2000. 110 с.
216. Романюк М. М. Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870–1940 рр.). Львів, 2000. 588 с.
217. Романюк М. М., Галушко М. В. Українські часописи Коломиї (1865–1994 рр.) : іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 1996. 238 с.
218. «Русалка Дністровая» : док. і матеріали. Київ : Наук. думка, 1989. 542 с.
219. Садівничий В. «Відродження розпочинається із гласності...» (Медична преса Наддніпрянської України середини ХІХ – початку ХХ ст.) : монографія. Дніпропетровськ : Середняк Т. К., 2015. 360 с.
220. Садівничий В. Перші україномовні спеціалізовані медичні журнали Наддніпрянської України: проблемно-тематичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2014. Вип. 39. С. 303–310.
221. Сапеляк О. Шкільництво та просвітницька праця духовенства в Галичині на зламі ХІХ–ХХ ст. (за матеріалами часопису «Прапор»). *Народознавчі зошити*. 2019. № 3 (147). С. 548–556.
222. Семенюк В. У 70-у річницю Львівського псевдособору Митрополит Василій закликав вшанувати кожного, хто залишився вірним УГКЦ та Україні. URL: <http://catholicnews.org.ua/u-70-u-richnicyu-lvivskogo-psevdosoboru-mitropolit-vasiliy-zaklikav-vshanuvati-kozhnogo-hto> (дата звернення: 22.11.2020).
223. Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження : у 3 ч. Київ, 2000. Ч. 1: Українська таборова періодика часів Першої світової війни. 202 с.; Ч. 2: Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919–1924). 262 с.
224. Сидоренко Н. М. Історія української журналістики. Особистості ХІХ–ХХ століть : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ, 2012. 159 с.
225. Скленар І. Захист і збереження церковної спадщини у дзеркалі преси. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. 2009. Вип. 1. С. 440–447.

226.Скленар І. Нішеві часописи Української греко-католицької церкви: місія, структура, жанрово-стильові особливості (За матеріалами журналів «Кана», «Скинія»). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2016. Вип. 6. С. 276–287.

227.Скленар І. Постать Митрополита Андрея Шептицького у 150-річний ювілей його народження (за матеріалами публікацій 2015 р.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2017. Вип. 7. С. 272–288.

228.Скленар І. Традиція часопису «Місіонар» тривалістю 110 років. URL: https://risu.ua/tradiciya-chasopisu-quot-misionar-quot-trivalistyu-110-rokiv_n15587/ (дата звернення: 12.08. 2015).

229.Скленар І. М. Сучасна релігійна преса: типологія, характеристика, домінанти : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04. Львів, 2008. 194 с.

230.Скрутень Й., о. ЧСВВ. Конститууючі збори Богословського Наукового Т-ва. *Богословія*. 1924. Т. 2. Ч. 1. С. 83–84.

231.Словник журналіста: терміни, мас-медіа, постаті / за заг. ред. Ю. М. Бідзілі. Ужгород : Закарпаття, 2007. 224 с.

232.Смусь А. Г. Поняття «релігійна журналістика» та висвітлення новин на християнську тематику у вітчизняних електронних ЗМІ. *Теле- та радіожурналістика*. 2013. Вип. 12. С. 386–394.

233.Сніцарчук Л. Динаміка розвитку української преси міжвоєнної Галичини. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. 2009. Вип.1 (17). С. 26–53.

234.Сніцарчук Л. Діалоги про «добру» й «злу» пресу як профетична павіть сучасних дискусій (за матеріалами міжвоєнних галицьких видань). *Журналістика. Філологія. Медіаосвіта* : зб. наук. пр. Полтава, 2014. С. 222–226.

235.Сніцарчук Л. «Нація без релігії гине»: церковна тематика в корпусі текстів часопису «Розбудова нації» (1928–1934 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. 2004. Вип. 12. С. 405–412.

236.Сніцарчук Л. Розвиток громадсько-політичної періодики у 80-ті роки ХІХ ст. в Галичині. *Магістеріум*. 2006. Вип. 22. С. 61–67.

237. Сніцарчук Л. В. Пресознавча публіцистика української преси Галичини (1919–1939 рр.) як профетизм сучасної медіакритики. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. 2011. № 4. С. 183–193.

238. Сніцарчук Л. В. Українська преса Галичини (1919–1939 .) і журналістичнознавчий дискурс : монографія. Львів, 2009. 416 с.

239. Сніцарчук Л. В. Українська сатирично-гумористична преса Галичини 20–30-х рр. ХХ ст.: історико-функціональний аспект та інтерпретаційні особливості : монографія. Львів, 2001. 240 с.

240. Сніцарчук Л. В. Формування корпусу західноукраїнської церковно-релігійної періодики в другій половині ХІХ ст. *Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка*. 2008. Вип. 2. С. 180–186.

241. Солдатенкова М. В. Автокомунікативний дискурс як умова функціонування релігійно-філософської публіцистики (за публікаціями журналів «Питання філософії та психології» і «Труди КДА»). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 1999. Вип. 6. С. 399–405.

242. Стадницька Ю. Формування типологічних характеристик галицької дитячої періодики 20–30-х рр. ХХ ст. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2006. Вип. 14. С. 374–382.

243. Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ ст.). Львів, 2003. 498 с.

244. Терещук О. Пресові видання Свято-Успенської Унівської Лаври студійського уставу: «Ясна Путь» (1935–1939 рр.) та «Промінчик сонця любови» (1936–1937 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2019. Вип. 9 (27). С. 63–86.

245. Тищук О. Дослідження православної інтернет-аудиторії методи та результати. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2009. Вип. 1 (17). С. 382–390.

246.Трембіцький А. Статті-огляди церковної періодики Є. Сіцінського як важливе джерело дослідження української історії та культури. *Українська періодика: історія і сучасність* : доп. та повідомл. дев'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. (28-29 жовт. 2005 р.). Львів, 2005. С. 256–262.

247.Трофим'як Б. Українська греко-католицька церква за духовне і фізичне виховання української молоді в колоніальну добу Галичини (до питання джерелознавства). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2002. Вип. 10. С. 525–537.

248.Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство. Основні поняття чистої соціології. Київ : Дух і літера, 2005. 262 с.

249.Уварова О. Історія одеської церкви Святої Трійці (Грецької) на сторінках «Прибавлений» до «Херсонских епархиальных ведомостей». *Збірник праць НДІ пресознавства*. 2013. Вип. 3 (21). С. 182–189.

250.Уварова О. Релігійне життя грецької общини Одеси (за матеріалами «Херсонських Епархиальних відомостей» (1860–1919 рр.)). *Українська періодика: історія і сучасність* : доп. та повідомл. восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф. (Львів, 24–26 жовтня 2003 р.). Львів, 2003. С. 238–241.

251.Українка Леся. «Безпардонний» патріотизм. *Леся Українка. Зібрання творів* : у 12 т. Київ : Наукова думка, 1977. Т. 8. С. 12–14.

252.Українська бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887–1900. уложив Іван Ем Левицький. Львів, 1909. Т. 1. 290 с.; 1910. Т. 2. 262 с.; 1911. Т. 3. 290 с.

253.Українська преса : хрестоматія: у двох томах / ред. М. Ф. Нечиталюк. Львів, 1999. Т. 1: Преса Східної України 60-х років XIX ст. 520 с.

254.Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст. : іст.-бібліогр. дослідж. : у 6 т. Львів, 2007. Т. 1: 1812–1890 рр. 560 с.; 2009. Т. 2: 1891–1905 рр. 480 с.; 2011. Т. 3: 1906–1910 рр. 580 с.; 2014. Т. 4: 1911–1914 рр. 568 с.; 2019. Т. 5: 1917 р. 672 с.; 2020. Т. 6: 1918 р. 776 с.

255.Українські часописи Львова 1848–1939 рр. : іст.-бібліогр. дослідж. : у 3 т. Львів, 2001. Т. 1: 1848–1900 рр. 744 с.; 2002. Т. 2: 1901–1919 рр. 692 с.; 2003. Т. 3, кн. 1: 1920–1928 рр. 912 с.; Т. 3, кн. 2: 1929–1939 рр. 928 с.

256. Ушенічнік А. Основи соціології. *Бібліотека Української Християнської Організації*. 1927. Ч. 1.

257. Фарина О. Рефлексії духовно-мистецької культури в греко-католицькій пресі Східної Галичини (1921–1946). *Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство*. Київ, 2017. Вип. 1. С. 87–92.

258. Федченко П. М. Преса та її попередники: історія зародження й основні закономірності розвитку. Київ : Наукова думка, 1969. 348 с.

259. Филипчук С. В. Медіатизація католицизму в аспекті діяльності церковних інформаційних відділ. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2018. Вип. 2. С. 126–129.

260. Фірак М. Енциклопедія Українознавства: словникова частина : перевид. в Україні : у 11 т. Львів, 2000. Т. 9. С. 3518.

261. Франко І. Двоязичність і дволичність [Характеристика москвофільства в Галичині та роля І. Наумовича]. *Літературно-Науковий Вістник*. 1905. Т. 30. Кн. 6. С. 231–244.

262. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. Львів : Накладом Укр.-рус. вид. спілки, 1910. 444 с.

263. Хилько М. М. Методологічні основи дослідження журналістикознавства. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. Київ, 2008–2009. № 14/15. С. 172–177.

264. Хомишин Г., Блаженний Священномученик, Єпископ Станиславівський. Два Царства. Люблін : Ukrainicum, 2016. 400 с.

265. Цьох Й. Т. Комуністична преса в Західній Україні (1919–1932). Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1958. 85 с.

266. Черняков Б. І. Методи дослідження генезису ранньої зображальної журналістики. Київ, 2004. 19 с.

267. Шаповал Ю. Г. «Діло» (1880–1939 pp.): поступ української суспільної думки. Львів, 1999. 384 с.

268. Шаповал Ю. Г. «Літературно-Науковий Вістник» (1898–1932 pp.): творення державницької ідеології українства. Львів, 2000. 352 с.

269. Швець І. М. Відродження релігійної преси в Україні (1991–2011 рр.). *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства* : матер. IV міжнар. наук.-практ. конф. (25 жовт. 2012 р.). Львів, 2012. С. 411–421.
270. Швець І. М. Умови співіснування римо-католицької, греко-католицької та православної преси на території України у ХІХ столітті. *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства* : матер. П'ятої міжнар. наук.-практ. конф. (11–12 вересня 2013 р.). Львів, 2013. С. 404–408.
271. Шкляр В. Мас-медіа і виклики нового століття. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2003. Вип. 11. С. 343–351.
272. Шкляр В. І. Преса як засіб міжнародного спілкування. Київ, 1997. 24 с.
273. Школьна О. Мета і функції провінційної релігійної періодики кінця ХІХ – початку ХХ ст. (на прикладі видань Катеринославської губернії 1872–1917 рр.). *Українська періодика: історія та сучасність* : доп. та повідомл. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф. (11–13 травня 2000 р.). Львів, 2000. С. 400–403.
274. Щербяк Ю. А. Роль католицької періодики у просвітительській діяльності УГКЦ церкви в першій третині ХХ ст. *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія: Педагогіка*. Полтава, 2012. Вип. 54. С. 87–94.
275. Щурат В. Початки української публіцистики (В соті роковини «Украинского Вестника». *Діло*. 1916. Ч. 57. С. 3.
276. Я. Л. Товариство руских катихитів. *Нива*. 1909. Ч. 21.
277. Янів В. Члени. *Студії та матеріали до нової та української історії*. Мюнхен : Український Вільний Університет, 1970. Ч. 16. С. 17, 41.
278. Яценко А. Українське правописне питання на шпальтах американської «Свободи». *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2018. Вип. 8 (26). С. 295–302.
279. Яценко Г., Яценко А. Публіцистика Івана Франка : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 248 с.

280. Яцишин В. Роль і значення «Доброї преси» для проведення католицької акції (30-ті рр. XX ст.). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2004. Вип 12. С. 203–220.

281. Яцишин В. Упровадження Католицької акції на теренах Сх. Галичини. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. 2000. Вип. 11. С. 261–268.

282. Coser L. A. *Masters of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Context*. 2nd Edition. New York, 2003. 640 p.

283. Giddens A. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley and Los Angeles : University of California Press, 1984. 402 p.

284. Lasswell H. D. *The Structure and function of communication for society. The Communication of Ideas*. New York : Harper and Brothers, 1948. P. 215–228.

285. Lazflrsfeld P., Merton R. Mass Communication, popular taste and organized social action. *The Communication of Ideas*. New York, 1948. P. 95–118.

286. Louth A., Thielicke H. Theology. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/theology>. (дата звернення: 19.12.2020).

287. Macionis J. J., Gerber L. M. *Sociology*. 7th Edition. Toronto : Pearson Education Canada, 2010. 688 p.

288. Parsons T. On the Concept of Value-Commitments. *Sociological Inquiry*. April 1968. Vol. 38. Issue 2. P. 135–160.

289. Parsons T., Smelser N. J. *Economy and Society: A Study in the Integration of Economic and Social Theory*. London ; New York : Routledge, 2002. 322 p.

290. Parsons T. *The Social System*. London, 1970. 404 p.

291. The Present position and prospects of Systematic theory in sociology. *Parsons T. Essays in Sociological Theory, Pure and Applied*. Glencoe, Illinois, 1949. 366 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА

Публікації, що висвітлюють основні наукові результати дисертації*Статті в наукових фахових виданнях України*

1. Бліхарський Р. Медіастратегії католицької преси: завдання та виклики. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів : ЛННБ ім. В. Стефаника, 2014. Вип. 4 (22). С. 51–61.
2. Бліхарський Р. Українська преса для служителів Церкви в Галичині 1920–1930 рр. *Образ*. 2015. Вип. 4 (18). С. 29–36.
3. Бліхарський Р. Українська релігійно-церковна преса в Галичині періоду Австрійської імперії (1804–1867 рр.): зародження та ідейно-тематичні домінанти. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів : ЛННБ ім. В. Стефаника, 2015. Вип. 5 (23). С. 62–75.
4. Бліхарський Р. Дилема зіткнень та шляхи єднання: антагонізм науки і релігії на сторінках часопису «Богословія» (Львів, 1923–1939 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів : ЛННБ ім. В. Стефаника, 2016. Вип. 6 (24). С. 287–297.
5. Бліхарський Р. Критерії християнської соціології (за матеріалами журналу «Вестник русского христианского движения» та газети «Нова Зоря»). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів : ЛННБ ім. В. Стефаника, 2017. Вип. 7 (25). С. 161–173.
6. Бліхарський Р. «Вдивляючись у океан»: концептуальні засади праці «Нарис історії старинної філософії» о. Миколи Конрада. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів : ЛННБ ім. В. Стефаника, 2018. Вип. 8 (26). С. 150–162.
7. Бліхарський Р. Генеза та ознаки християнського світогляду (за матеріалами часопису «Нива» та у працях теологів кінця XIX ст. – початку XX ст.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів : ЛННБ ім. В. Стефаника, 2019. Вип. 9 (27). С. 113–145.
8. Бліхарський Р. «Правда та її тінь»: антимодерністська риторика на сторінках галицьких релігійних часописів другої половини XIX – початку XX ст. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів : ЛННБ ім. В. Стефаника, 2020. Вип. 10 (28). С. 63–86.

Стаття в зарубіжному науковому виданні

9. Бліхарський Р. Религиозная пресса в Галиции периода Австрийской империи – интеллектуальная опора и импульс политического пробуждения украинцев. *Австрийский журнал гуманитарных и общественных наук*. Вена, 2015. № 9/10. С. 12–14.

Публікації, що додатково відображають наукові результати дисертації та засвідчують обов'язкову апробацію матеріалів дисертації*Матеріали конференцій*

12. Бліхарський Р. «Слово велике й святе»: про генезу та суть релігії на сторінках журналу «Добрий Пастир». *Українська періодика: історія і сучасність* : доп. та повідомл. дванадцятої Всеукр. наук.-теорет. конф. (м. Львів, 30 листоп. – 1 груд. 2018 р.). Львів, 2018. С. 232–240.
13. Бліхарський Р. Змалювання концепції християнської соціології на сторінках журналу «Вестник русского христианского движения» та газети «Нова Зоря». *Dynamics of the development of world science : Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference (Vancouver, Canada 19–21 February 2020)*. Vancouver, Canada, 2020. Р. 410–415.
14. Бліхарський Р. Роль журналу «Богословія» у становленні історії філософії як наукової дисципліни в Україні. *Соціальні комунікації: інструменти, технологія і практика* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 21–22 лютого 2020 р.). Запоріжжя, 2020. С. 16–20.

Українська релігійна преса Галичини (1853–1939 рр.):

матеріали до бібліографії

1. **БЕСКИД**. Львів; Перемишль, 1928–1933. *Редактори*: Юліян Костюк, Онуфрій Орський, Володимир Яценків. *Видавець*: Товариство «Єпархіяльна Поміч». *Періодичність*: двотижневик (1928–1930 ч. 7), тижневик (1930 ч. 8/9–1933). Від ч. 48 за 10 груд. 1933 р. продовжив виходити п. н. «Український Бескид».
2. **БОГОСЛОВІЯ**: Науковий тримісячник. Львів, 1923–1939, 1943. *Редактор*: Йосиф Сліпий. *Видавець*: Богословське наукове товариство. *Періодичність*: кварталник.
3. **БОГОСЛОВСКИЙ АЛЬМАНАХЪ**: Призначений чисто церковной литературе. Станиславів, 1887. *Редактор*: Микола Котлярчук. *Видавець*: Ізидор Бобикевич. *Періодичність*: двотижневик.
4. **БОГОСЛОВСКИЙ ВІСТНИКЪ**. Львів, 1900–1903. *Редактори*: Діонісій Дорожинський, Франц Щепкович. *Видавець*: Товариство св. апостола Павла у Львові. *Періодичність*: кварталник (1900, 1902–1903), двомісячник (1901).
5. **БОЖІ СЛІДИ**: Двомісячник присвячений стигматизації, Львів, 1939. *Видавець і редактор*: Іриней Костельник. *Періодичність*: двічі на місяць, шість разів у рік.
6. **ВІНОЧОК ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ КАТОЛИЦЬКИХ ДІТЕЙ**: Додаток до «Правди». Львів, 1932–1937. *Редактор*: Пантелеймон Хитра. *Видавець*: Інститут Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії. *Періодичність*: не подано.
7. **ВІРА І НАУКА**: Євангельський часопис присвячений духовному, культурному і економічному життю українського народу. Станиславів; Коломия; Львів, 1925–1930, 1933–1939. *Редактори*: Володимир Демчишин, Микола Жураковський, Михайло Костів, Василь Червінський. *Видавці і редактори*: Леонід Гапончук, Володимир Федів. *Видавець*: Виконавчий і місійний віділ Євангельсько-реформованої церкви в Коломії. *Періодичність*: місячник (1925, 1926, 1934–1939), двотижневик (1927–1930).
8. **ВІСТНИК МАРІЙСЬКИХ ТОВАРИСТВ**: Орган Управи Мар. тов-а Молоді. Інформаційне письмо в ділах Марійських дружин. Львів, 1926, 1936–1937. *Редактор*: Іриней Назарко. *Видавець*: Управа Марійського товариства молоді. *Періодичність*: нерегулярно (1926, 1936–1937 ч. 3), кварталник (1937 ч. 4–1938).
9. **ВІСТНИКЪ ПЕРЕМЫСКОЙ ЕПАРХІИ**. Перемишль, 1889–1918. *Редактор*: не подано. *Періодичність*: місячник (1889–1913), кварталник (1914–1917). У 1919 р. продовжив виходити п. н. «Перемиські Єпархіяльні Відомости».
10. **ВІСТНИКЪ СТАНИСЛАВІВСКОЇ ЕПАРХІИ; ВІСТНИК СТАНИСЛАВІВСКОЇ ЕПАРХІИ**. Станиславів, 1886–1939. *Редактор*: не подано. *Періодичність*: не подано.
11. **ВОСКРЕСЕНІЕ**: Издание Православного Братства во Львове. Львів, 1928–1929, 1935–1937. *Редактори*: ієромонах Пантелеймон, Микола Продан, Олександр Яськів. *Видавець*: видавничий комітет Православного братства у Львові. *Періодичність*: двотижневик (1928–1929), місячник (1935–1937).
12. **ГАЛИЦЬКИЙ СІОНЪ**: Часопись дієцезальна. Львів, 1880–1882. *Редактор і видавець*: Йосиф Мільницький. *Видавець*: Теофіл Сембратович. *Періодичність*: двотижневик.
13. **ГОЛОС ДЯКІВ**: Незалежний, аполітичний, безпартійний, становий часопис. Коломия, 1925–1928. *Редактори*: Іван Волошин, Нестор Волчук. *Періодичність*: двотижневик.
14. **ГОЛОСЪ ГАЛИЦКИХЪ ДЯКІВЪ**. Львів, 1910. *Редактор*: Т. Хоптяк. *Видавець*: дяківський комітет. *Періодичність*: двотижневик.
15. **ДОБРИЙ ПАСТИР**: Часопис присвячений церковним і богословським справам. Станиславів, Перемишль, 1931–1939. *Редактори*: Авксентій Бойчук, Ісидор Луб, Онуфрій Орський. *Видавець*: Авксентій Бойчук. *Періодичність*: кварталник.

16. **ДРУГЪ НАРОДА:** Журналь церковный, литературный и политический. Львів, 1876. *Редактор:* Іван Левицький. *Періодичність:* двотижневик.
17. **ДУШПАСТЫРЬ:** Церковна часопись. Органъ Тов. св. Ап. Павла. Львів, 1887–1898. *Редактори і видавці:* Йосиф Комарницький, Олексій Тороньський, Стефан Юрик. *Періодичність:* двотижневик. Додаток до г. «Миръ».
18. **ДЯКІВСЬКИЙ ГЛАСЬ:** Органъ гр.-кат. дяківъ Галицкихъ и Буковинскихъ. Станиславів, Ярослав, 1895–1905. *Видавці і редактори:* Іван Майба, Ігнатій Полотнюк. *Періодичність:* місячник.
19. **ДЯКІВСЬКИЙ ПРАПОР:** Тижденьник Краєвої Організації греко-католицьких дяків. Коломия, 1936. *Видавець і редактор:* Михайло Волощакевич. *Редактор:* Володимир Шокалюк. *Періодичність:* тижденьник.
20. **ДЯКІВСЬКИЙ ШЛЯХ:** Ілюстрований, незалежний, аполітичний, становий орган. Коломия, 1929–1930. *Редактор:* Іван Волошин. *Видавець:* вид-во «Запорожець» в Коломійі. *Періодичність:* місячник.
21. **ДЯКІВСЬКІ ВІДОМОСТІ:** Орган товариства Взаємної помочі дяків у Львові. Львів, 1925–1933. *Редактори:* Роман Криштальський, Л. Старицький, Яків Харина, Андрій Цап. *Видавець:* товариство Взаємної помочі дяків у Львові. *Періодичність:* місячник.
22. **ЄВАНГЕЛИСТ:** Часопис присвячений поширенню євангельської думки. Белз, 1929, 1931–1932. *Редактор:* Петро Олишко. *Видавці:* Симон Білинський, Петро Олишко, Григорій Урбан. *Періодичність:* місячник.
23. **ЄВХАРИСТІЙНЕ ЛИЦАРСТВО ДІТЕЙ:** Однодневний часопис Євхаристійної дружини дітей з нагоди оснований «Євхаристійного лицарства дітей» в Крехові та великого злету дітей на це свято з околиць. Крехів, 1936. *Видавець:* Вид-во оо. Василіян в Жовкві.
24. **ЗАПИСКИ ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО.** Жовква; Львів, 1924–1935. *Редактор:* Йосафат Скрутень. *Видавець:* Вид-во Чина Св. Василя В. в Жовкві. *Періодичність:* нерегулярно.
25. **ЗАРВАНИЦЯ:** Часопис для прочан. Зарваниця, 1933–1936. *Редактор:* Ярослав Княгиницький. *Видавець:* Греко-католицький парохіяльний уряд в Зарваниці. *Періодичність:* щорічник.
26. **ІДІМ СЛІДАМИ СВ. СВЯЩЕНОМУЧЕНИКА ЙОСАФАТА:** Духовно-унійна католицька летючка. Львів, 1935–1937. *Видавець:* Леопольдій Іван Строкон. *Періодичність:* не подано.
27. **КАТЕХИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК:** Орган «Товариства катехитів». Львів, 1911. *Редактор:* Ярослав Левицький, Іван Туркевич. *Періодичність:* місячник. Додаток до «Ниви».
28. **КАТОЛИЦЬКА АКЦІЯ:** Вістник Генерального Інституту Католицької Акції Греко-Католицької Церковної Провінції. Львів, 1934–1939. *Редактор:* Маркіян Дзерович. *Видавець:* Генеральний Інститут Католицької Акції. *Періодичність:* кварталник.
29. **КАТОЛИЦЬКИЙ ВСХІД:** Орган української богословської молодіжи. Львів, 1904–1907. *Редактори:* Іван Заверуха, Василь Матвієнко, Григорій Плакида, Микола Семенюк. *Періодичність:* кварталник.
30. **КИРИЛЛЪ И МЕТОДІЙ:** Письмо місячне для народа. Ярослав, 1886. *Редактор:* Антоній Вербенець. *Видавець:* Кирил Селецький. *Періодичність:* місячник.
31. **КНИЖОЧКА МИССІЙНА.** Бережани, Львів, Тернопіль, Перемишль, Сухоріче, 1890–1911. *Редактори і видавці:* Лев Джулинський, Петро Пилипець. *Періодичність:* місячник.
32. **ЛИЦАРСТВО БОГОРОДИЦІ; ЛИЦАРСТВО ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ:** Ілюстрований місячник, призначений для поширення, почитання й набоженства Пресв. Діви Марії. Львів, 1935–1939. *Редактори:* Іван Гриньох, Роман Данилевич, Осип Кладочний, Іван Романчукевич, Володимир Сидорак. *Видавець:* Василь Глібовицький. *Періодичність:* місячник.

33. **ЛЬВІВСЬКІ ПАРОХІЯЛЬНІ ВІСТІ:** Часопис присвячений релігійному життю міста Львова. Львів, 1933. *Редактор:* Юліян Дзерович. *Видавці:* Товариство св. Андрея у Львові; Товариство «Власна Допомога» у Львові. *Періодичність:* двотижневик.
34. **ЛЬВІВСКО-АРХІЕПАРХІЯЛЬНІ ВІДОМОСТІ.** Львів, 1889–1944. *Редактори:* Василь Белей, Петро Дзедзик. *Видавець:* Греко-католицький Митрополичий Ординаріят у Львові. *Періодичність:* місячник.
35. **МАЛИЙ МІСІОНАРЧИК:** Додаток до Місіонара. Жовква, 1903–1914. *Редактори, укладачі:* Лазар Березовський, Епіфаній Теодорович. *Видає:* Чин св. Василя Великого в Жовкві. *Періодичність:* місячник. У 1939 р. видання було відновлене під назвою «Місіонарчик».
36. **МЕТА.** Львів, 1931–1939. *Редактори:* Микола Гнатишак, Михайло Демкович-Добрянський, Микита Думка, Іван Дурбак, Петро Козицький, Петро Хомин. *Видавець:* Володимир Децикевич; Видавнича кооператива «Мета». *Періодичність:* тижневик.
37. **МИРЪ:** Часопис для справ політичних, церковних, економічних і літературних. Львів, 1885–1887. *Редактор і видавець:* Йосиф Комарницький. *Редактор:* Іван Левицький. *Періодичність:* тричі на тиждень.
38. **МИСИЙНЫЙ ЛИСТОКЪ.** Львів, 1911–1914. *Редактор:* Олександр Дикий. *Видавець:* Общество св. Іоанна Златоустого. *Періодичність:* кварталник.
39. **МІСІОНАР:** Місячник присвячений Апостольству Молитви і Набожеству до Пресв. Ісусового Серця. Львів; Жовква; Загреб; Перемишль, 1897–1918, 1920–1944. *Редактори:* Лазар Березовський, Пахомій Борис, Макарій Каровець, Рафаїл Криницький, Маркіян Марисюк, Модест Пелех, Іван Пришляк, Епіфаній Теодорович, Єронім Тимчук, Яким Фецак, Плятонід Філяс. *Видавець:* Вид-во оо. Василіян в Жовкві. *Періодичність:* місячник (1897–1898, 1903–1913, 1916–1939), двотижневик (1899–1902).
40. **МІСІОНАРЧИК:** Додаток до «Місіонаря». Жовква, 1939. *Редактор:* Маркіян Когут. *Видавець:* Вид-во оо. Василіян у Жовкві. *Періодичність:* місячник.
41. **НА ГЛИБІНЬ:** Неперіодичний додаток до «Вістника Марійських Товариств». Львів, 1938. *Редактор і видавець:* не подано.
42. **НА ПРОВЕСНІ:** Місячник для української євангельської молоді. Коломия, 1934. *Редактор:* не подано. *Періодичність:* місячник. Додаток до часопису «Віра і Наука».
43. **НАШ ПРИЯТЕЛЬ:** Часопис для українських дітей і шкільної молоді. Львів, 1922–1939. *Редактори:* Северіян Бараник, Єронім Галабардович, Теофіл Горникевич, Маркіян Марисюк, Йосафат Маркевич, Іреней Назарко. *Видавець:* Марійське товариство молоді у Львові. *Періодичність:* місячник.
44. **НЕДІЛЬНА ШКІЛКА:** Зразковий покажчик для релігійних недільних шкіл. Додаток до «Української Реформації». Коломия, 1931. *Редактор:* Володимир Федів. *Періодичність:* місячник.
45. **НЕДІЛЬНА ШКІЛКА:** Щомісячний додаток до журналу «Післанець Правди». Рава-Руська, 1934–1939. *Редактор:* не подано. *Періодичність:* місячник.
46. **НИВА:** Часопис посвячена справам церковним і суспільним. Львів, 1904–1914, 1916–1918, 1920–1939. *Редактори-видавці:* Гавриїл Костельник, Ярослав Левицький. *Редактори:* Онуфрій Волянський, Петро Козицький, Ярослав Левицький, Олександр Малицький, Петро Хомин, Дмитро Яремко. *Видавець:* Товариство св. Апостола Павла; Богословське наукове товариство. *Періодичність:* двотижневик (1904–1914), місячник (1916–1918, 1920–1939).
47. **НОВА ЗОРЯ:** Орган Української Християнської Організації. Львів, 1926–1939. *Редактори:* Роман Гайдук, Степан Годований, Осип Назарук, Іван Федішин, Пантелеймон Хитра. *Видавець:* комітет Української християнської Організації; комітет Української Католицької Організації; Товариство безженних священиків ім.

- Св. Священномуч. Йосафата у Станиславові. *Періодичність*: тижневик (1926–1927), двічі на тиждень (1928–1939).
48. **НОВИЙ СВІТ**: Місячник присвячений духовій обнові українського доросту. Станиславів, 1932–1934. *Видавець і редактор*: Теодор Ярчук. *Періодичність*: місячник.
 49. **ОСНОВА**: Християнська часопись для руского народа. Львів, 1906–1913. *Редактори*: Андрій Веретельник, Мирон Горникевич, Ярослав Левицький. *Видавець*: Товариство св. Апостола Павла. *Періодичність*: тижневик (1906–1908), двотижневик (1909–1913).
 50. **ПЕРЕМИСЬКІ ЕПАРХІЯЛЬНІ ВІДОМОСТІ**. Перемишль, 1919–1939. *Редактор*: Микола Денько. *Видавець*: Греко-католицька єпископська консисторія в Перемишлі. *Періодичність*: нерегулярна (1919–1921), кварталник (1922–1927), місячник (1928–1939). У 1889–1918 рр. назва «Вістник Перемискої Епархії».
 51. **ПІСЛАНЕЦЬ ПРАВДИ**: Часопис, присвячений поширенню християнської думки. Познань; Миколаїв над Дністром; Рава-Руська; Белз; Львів, 1927–1939. *Редактори*: М. Глива, Володимир Гутше, Лев Жабко-Потапович, Микола Лютий, Іван Підгорецький. *Періодичність*: місячник.
 52. **ПОСЛАННИКЪ**: Письмо Церковно-Народное. Лапшинь, Тернопіль, Львів, Перемишль, Сухоріче, 1889–1911. *Редактори і видавці*: Лев Джулинський, Петро Пилипець. *Редактори*: Микола Джулинський, Теофіл Копистинський, Іван Лазор, Ієронім Лудик, Юліан Насальський, Лев Несторович, Адольф Ціхоцький, Ілія Цюман. *Періодичність*: двотижневик.
 53. **ПОУЧЕНІЯ ЦЕРКОВНЫЯ**. Львів, 1853–1854. *Редактори*: Іван Гушалеви́ч, Богдан Дідицький, Микола Савчинський, Северин Шехович. *Періодичність*: не подано.
 54. **ПРАВДА**: Часопис для народу. Львів, 1927–1939. *Редактори*: Роман Гайдук, Антін Лотоцький, Пантелеймон Хитра. *Видавець*: Українська Християнська Організація; Інститут Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії. *Періодичність*: тижневик.
 55. **ПРАПОРЪ**: Місячник суспільно-політичний и економічний для руско-католицького Духовенства. Перемишль, 1897–1900. *Редактор*: Теофіл Кормош. *Періодичність*: місячник.
 56. **ПРЕСВЯТАЯ БОГОРОДИЦЕ СПАСИ НАС**: Український релігійний місячник присвячений поширенню почитання Матері Божої. Львів, 1938–1939. *Редактори*: Олександр Буць, Петро Козіцький. *Видавець*: Видавнича Кооператива «Мета». *Періодичність*: місячник.
 57. **ПРИЯТЕЛЬ ДІТЕЙ**: Євангельський часопис для релігійного виховання укр. молоді. Додаток до євангельського часопису «Віра і Наука». Коломия, 1928, 1934, 1935. *Редактори*: Симон Білінський, Василь Червінський. *Періодичність*: місячник.
 58. **ПРОЗРИ!** Станиславів, 1931–1939. *Видавець і редактор*: Теодор Ярчук. *Періодичність*: двотижневик.
 59. **ПРОМІНЬЧИК СОНЦЯ ЛЮБОВИ**: Листок призначений для всіх – хто читаючи, чи слухаючи – розуміє. Унів, 1936–1937. *Редактор*: Михайло Стек. *Періодичність*: місячник.
 60. **РУСЬ**: Двонедільникъ для справъ церковныхъ, политическихъ, суспільныхъ и литературныхъ. Львів, 1885–1887. *Видавець і редактор*: Лука Боброви́ч. *Періодичність*: двотижневик.
 61. **СВЯТО ХРИСТІАНСЬКОЇ УКРАЇНИ**: Бюлетин ділового комітету святкування 950-ліття хрещення Руси-України. Львів, 1938–1939. *Редактор*: Микола Гнатишак, Юліан Тарнович. *Періодичність*: нерегулярно.
 62. **СИНОДЪ ДІЄЦЕЗАЛЬНИЙ СТАНИСЛАВОВСКІЙ**. Станиславів, 1908. *Видавець*: Єпископський ординаріят. *Періодичність*: не подано.
 63. **СІВАЧ**: Часопис для проповіді й катехизи. Львів, 1936–1939. *Редактор*: Петро Дзедзик. *Періодичність*: місячник.

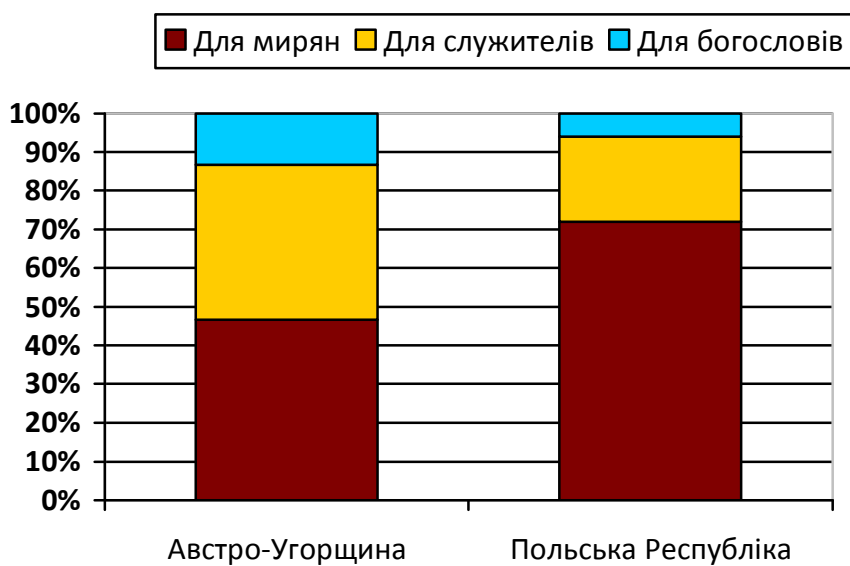
64. **СІЯЧ**: Незалежний орган української євангельської церковно-реформаційної думки. Коломия, 1932–1934. *Видавець і редактор*: Роман Діденко. *Періодичність*: місячник. Додаток до «Віри і Науки».
65. **СІОНЬ РУСКИЙ; РУСКИЙ СІОНЬ**: Часопись церковна. Львів, 1871–1880, 1883–1885. *Редактори*: Іван Бартошевський, Олександр Бачинський, Йосиф Мільницький, Юліан Пелеш, Сильвестр Сембратович, Теофіл Сембратович. *Періодичність*: двотижневик.
66. **СЛОВО БОЖЕ**: Прилога місячна до «Науки». Львів, 1879–1881. *Засновник*: Іван Наумович. *Редактор*: Олексій Щербан. *Періодичність*: не подано.
67. **СТЯГ**: Місячник присвячений громадським і церковним справам. Станиславів, 1932–1939. *Редактор*: Володимир Демчишин. *Видавець і редактор*: Теодор Ярчук. *Періодичність*: двотижневик.
68. **УКРАЇНСЬКА РЕФОРМАЦІЯ**: Євангельський часопис присвячений духовному, культурному і економічному життю українського народу. Львів; Коломия, 1929–1931. *Редактори*: Роман Діденко, Володимир Федів, Петро Яремко. *Видавець*: Європейський місійний комітет. *Періодичність*: місячник (1929, 1930), двотижневик (1931).
69. **УКРАЇНСЬКИЙ БЕСКИД**. Перемишль, 1933–1939. *Редактор і видавець*: Юліан Костюк. *Періодичність*: тижневик. До ч. 47 за 1933 р. часопис виходив під назвою «Бескид».
70. **УСТАВЪ БОГОСЛУЖЕНЬ НА ... РІК**. Львів, 1907–1911, 1923, 1931, 1935, 1937–1939. *Зладив*: Микола Галянт, Омелян Горчинський. *Періодичність*: не подано.
71. **ХРИСТІАНСКИЙ ГОЛОСЪ**: Письмо церковно-народне. Львів, 1912–1914. *Редактор*: Олександр Дикий, Діонісій Дорожинський. *Видавець*: Товариство св. Іоанна Златоустого. *Періодичність*: двотижневик.
72. **ХРИСТОС НАША СИЛА!**: Безплатний, популярний додаток до «Мети», присвячений поглибленню релігійного і морального життя серед українських родин. Львів, 1933–1939. *Редактори*: Микола Гнатишак, Осип Годунько, Михайло Демкович-Добрянський, Іван Дурбак, Петро Козіцький. *Видавець*: Видавнича кооператива «Мета». *Періодичність*: двотижневик (1933 ч. 7 – 1936 ч. 6), тижневик (1936 ч. 7 – 1939).
73. **ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ «МІСЯЦЯ УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ПРЕСИ І КНИЖКИ»**: Односторінка. Львів, 1928. *Редактор*: не подано. *Видає*: Центральний Комітет Української Католицької преси. *Періодичність*: односторінка.
74. **ЦЕРКОВНЫЙ ВОСТОКЪ**: Органъ духовно-церковнаго Общества имени св. Іоанна Златоустаго въ Львові. Львів, 1911–1914. *Редактор*: Олександр Бачинський. *Видавець*: Товариство ім. св. Іоанна Златоустого. *Періодичність*: кварталник.
75. **ЯСНА ПУТЬ**: Місячник монашої студитської родини. Унів. 1935–1939. *Редактор*: не подано. *Періодичність*: не подано.

Додаток В

Кількісне співвідношення українських релігійних часописів Галичини за цільовим призначенням, що виходили упродовж 1853–1939 рр.

Порівняльна діаграма співвідношення кількості українських релігійних часописів Галичини за цільовим призначенням, що виходили у період Австро-Угорської імперії та Польської Республіки

Довідки про впровадження результатів дослідження

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський національний університет імені Івана Франка
ФАКУЛЬТЕТ ЖУРНАЛІСТИКИ
79044, м. Львів, вул. Генерала Чупринки, 49
тел./факс (032) 255-44-38, тел. 239-47-51, 239-40-39
E-mail: journalism.lnu@gmail.com

№ 123/xc

На № _____ від _____

« 25 » 11 2020 р.

Довідка №1

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника Бліхарського Романа Ігоровича «Українська релігійна преса Галичини (1853—1939 рр.): структурно-функціональний та тематико-типологічний аспекти» до матеріалів лекційних курсів, як-от: «Історія української журналістики», «Вступ до журналістики», «Теорія та методика журналістської творчості», «Основи наукових досліджень», «Зарубіжна журналістика: теорія, історія, сучасна практика», «Історія видавничої справи і редагування», передбачених навчальними планами підготовки студентів за спеціальністю 061 «Журналістика».

/ Декан

факультету журналістики

проф. І. В. Крупський

Довідка

про впровадження результатів науково-дослідницької роботи Бліхарського
Романа Ігоровича за темою

**«Українська релігійна преса Галичини (1853—1939 рр.): структурно-
функціональний та тематико-типологічний аспекти»,**

виконаної у Науково-дослідному інституті пресознавства Львівської
національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника

Підтверджуємо, що основні наукові висновки, положення і результати науково-дослідницької роботи Бліхарського Романа Ігоровича «Українська релігійна преса Галичини (1853—1939 рр.): структурно-функціональний та тематико-типологічний аспекти», яка виконана у формі дисертаційної роботи, активно використовуються при підготовці до матеріалів лекційних курсів, як-от «Історія української журналістики. Ч. 1», «Історія української журналістики. Ч. 2», «Дизайн, моделювання і випуск газети і журналу».

Завідувачка кафедри ЖЗМК

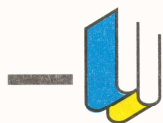
Інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»,

к.н. із с.к., доцент

З.В. Галаджун

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ ДРУКАРСТВА

вул. Під Голоском, 19, м. Львів, 79020, тел. (032)242-23-40,
 Факс: (032)252-71-68, E-mail: uad@uad.lviv.ua, код ЄДРПОУ 2071004

17.09.2020 № 64-10/492

На № _____ від _____

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
 Проректор з наукової роботи
 Української академії друкарства,
 професор, кандидат технічних наук
 проф. Майк В.З.
 _____ 2020 р.

ДОВІДКА

про впровадження матеріалів дисертаційного дослідження здобувача Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника **БЛІХАРСЬКОГО РОМАНА ІГОРОВИЧА** на тему «Українська релігійна преса Галичини (1853—1939 рр.): структурно-функціональний та тематико-типологічні аспекти» у дисципліні: «Українська журналістика», «Основи журналістики», передбачені навчальними планами підготовки студентів за спеціальністю 061 «журналістика», освітньо-професійні програми «Рекламні та ПР комунікації» і «Видавнича справа та медіакомунікації».

Представники:

Завідувач кафедри ПР та журналістики,
 доктор наук із соц. комунікацій,
 професор

Е. І. Огар